

500 Ft

MAGYAR MÚZSA

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

MEGJELENIK NEGYEDÉVENTE

ÚJ FOLYAM 15. SZÁM • 2020. OKTÓBER

Magyar Múzsza • 2020. október

ANISZI KÁLMÁN • BARCS JÁNOS • EGRY ARTÚR • MÁRTONFI BENKE MÁRTA
KATZLER HILDA • OROSZ MARGIT • POZSGAI GYÖRGYI • SZAKÁLI ANNA
SAITOS LAJOS • SZUDA BARNA • TÉGLÁSY IMRE • ZATKALIK ANDRÁS

BAKÓ ENDRE • BENKE LÁSZLÓ • BÖLÖNI DOMOKOS • DEBRECZENI TIBOR
BÜKI ATTILA • FÖLDESZDY GABRIELLA • MADÁR JÁNOS • OLÁH TAMÁS
LENGYEL JÁNOS • MÉSZÁROS GÉZA • TURBÓK ATTILA • VÉSSEY EDE

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:
Bertha Zoltán, Cs. Varga István,
Domonkos László, Kődöböcz Gábor,
Lovas Dániel, Madár János,
Pomogáts Béla

Felelős szerkesztők:
Lovas Dániel
Madár János

Képzőművészeti rovat:
Mártonfi Benke Márta

Internetes megjelenés:
Kalász István

Kiadja
a Magyar Újságírók Közössége
Felelős kiadó: a MŰK elnöke

Szerkesztőség, levelezési cím:
1114 Budapest, Bartók Béla út 31.
Telefon: +36 01/209-3494
E-mail: madarjanos48@gmail.com
pressmuk@gmail.com

Online: www.muk-press.hu

Kéziratot nem őrünk meg
és nem adunk vissza.

Nyomdai munkák:
HTS-ART Kiadó és Nyomda Kft.,
Budapest

Nyomdai előkészítés:
Euro Bioinvest Kft., Kecskemét

A borítón:

Kovács Kálmán: Alakok tájban

A hátsó borítón:

Kovács Kálmán: Vágató lovak

Benke László: József Attila: Irgalom.....	1
Saitos Lajos: 152. Zsoltár	7
Oláh Tamás: Ítélet végrehajtva.....	8
Orosz Margit: Kazinczy Gábor.....	10
Turbók Attila: Jambus módra lépek.....	13
Szakáli Anna: A szent titok	14
Madár János: „Az ember fáj a földnek”	15
Véssey Ede: Őszi nyírfá	17
Mészáros László: Végzés; Produkció	18
Aniszi Kálmán: Felemás idill.....	19
Balajthy Ferenc: Nekünk született	23
Jóna Dávid: A rómaiakhoz	24
Faragó Eszter: A francia villamos	25
Bakó Endre: Szabó Magda a történelemben	26
Vitéz Ferenc: Kőd.....	30
Katzler Hilda: Másképp	31
Mártonfi Benke Márta: Hétköznapi hősök	32
Barcs János: Nem dicsekszik.....	37
Zatkalik András: Üvegviszaváltó.....	38
Szepesi Zsuzsanna: Apám most.....	40
Földesdy Gabriella: Szindbád hazamegy.....	41
Dudás Sándor: Állunk a Tiszánál	46

Magyar Nemzeti Írószövetség Könyvet a kézbe!

A Magyar Nemzeti Írószövetség alelnöke, Tábori László és egyik alapító tagja, Kiss Irén költő, 2020 júniusában „Könyvet a kézbe!” címmel pályázatot hirdetett. A pályázat tárgya, első lépcsőben, Márai Sándor: „Szindbád hazamegy” című regényének elemzése volt. Az eredményhirdetésre 2020. október 14-én került sor a budapesti Puskin Kávéházban, ahol jelen volt Madár János, írószövetségünk elnöke, Kalász István főtítkáruk és Lovas Dániel, a MŰK elnöke is.

Első helyezett: **Zatkalik András**

Második helyezett: **Földesdy Gabriella**

Harmadik helyezett: **Szakáli Anna**

Küllöndíjasok:

Kimmel István, Karácsony István

A pályázat más műfajokban folytatódik.

Folyóiratszámunk illusztrációit készítették:

Kovács Kálmán

Kron Zsuzsa

Mészáros Marianna

Vincze Angéla

Kiállítás megnyitó:

Kovács Kálmán Emlékkiállítás
2020. október 29-én 16 órakor nyílik
a MŰK Bartók Béla úti székházában.

Szuda Barna: Nem mindennapi logika	I–XII
Kovács Kálmán festői életműve	
Büki Attila: Patkós Irma	47
Lőrincz József: Exegi monumentum	61
Túri Bertalan: Első szerelem	62
Téglásy Imre: A hűtlen asszony	65
Koloh Elek: Gyertyás tanmese.....	66
Veráth Mária: Mint hóvirág... ..	66
Lengyel János: A költő és egyéb állatfajok	67
Bari Krisztián: Édesanyám	69
Pozsgai Györgyi: Megtestesülés; Esős nap után.....	70
Bölöni Domokos: Derűs történetek az erdélyi művészeti életből	71
Csokonai Attila: A rézfán füttyörésző ólomkatona... ..	75
Egry Artúr: A szétszórt haza	75
Mártonfi Benke Márta: „Ide mindig nagyon jó jönni”	76
Lencsés Károly: Nyíregyházi éjszakák	80
Debreczeni Tibor: 2020 szorongással teli ősze elé ...	81
Mészáros Géza: Timár, a Mesti	86
Folyóiratszámunk szerzői	90
Nagygyörgy Erzsébet: Nincs egyebem.....	92

BENKE LÁSZLÓ

JÓZSEF ATTILA: IRGALOM

Költők, szellemi apáim*

Irgalom! A nemzet nagy költőjének, József Attilának.

Szavának hallatára döbbsenten kapom föl a fejem. Mintha én szoltam volna. Vagy értem szolt valaki? A lelkiismeretem kereste a választ és a kiutat? Nem voltam még elég művelt sem. De hát ki mondhatja magát elég műveltnak? És hogy állunk a műveltség és a tisztesség összefüggéseivel? Az első megdöbbenés még a gyárban ért, köszörűs koromban. Sokáig azt hittem – s milyen jó volt hinni! –, hogy nem vagyok egyedül, s a ragyogó főtengely, amit tűrés szerint ezredmilliméter pontosságúra köszörültem, egy boldogabb világ alkatrésze lesz.

Az lett. De a boldogság világhiány maradt.

Irgalom! – kiáltottam volna, de aztán lassan megértettem: kár kiabálni. Miként a főtengely, kiáltásom is beépíthető, elidegeníthető, ellenem fordítható. A történelem ellenem fordult, de még reménység táplálja veszteségeinket. Csak érjen véget az újabb évtized! Korábban változásokat sürgettem volna, mára pedig azt látom, nincs állandóság szinte semmiben, ami van, csupán önmaga karikatúrája.

Roszsabbnál rosszabb rendszerek jönnek-mennek, nincs nyugalomunk, nincs békességünk, nem állapodhat meg országunk szinte semmi lényeges vonásában, tulajdonságában. Költők szeretete, átkozódása nem sokat ér, nyelvünk is porlik már itthon is, népünk, nemzetünk folyamatosan veszti magát; valóban elveszünk, mert elvesztettük magunkat. Hol Trianonban, hol békében, hol magunkban.

Szerettem volna feltétlenül hinni Istenben, egy megváltó eszmében, hazámban, népemben, nemzetemben, szabadságban, szerelemben, családban, testvériségben. A költészet maradt egyedül, egyetlen oltalomnak. De csak addig, amíg írtam. Amint két vers között belezuhantam a semmibe, az üres ürbe, vagy írni kellett volna azonnal újra, vagy inkább építeni valamit, talán hidat az áthidalhatatlan partok közé, valami kézzel foghatót csinálni, például agyagedényt, előlről kezdeni mindent, az egész teremtést. De még

nem kerültem a világ végére, mint Kassák vagy Tamási Lajos, még írással és olvasással alakítottam magam az időben, abban a reményben, hogy elkészülök, s lesznek jobb idők. Olvasásra maradt például az *Irgalom*, melynek különösen két sora vésődött mélyen az emlékezetembe: „Mit oltalmaztunk, nincs jelen, / azt most már támadóink védik.”

– Kik azok a „támadóink”? Hogyan lehetnek ők védői annak, amit mi oltalmaztunk, de ami számunkra nincs jelen. Miért hagytuk elveszni azt, ami életbevágóan fontos volt nekünk? Tudjuk-e mi volt az? Tudjuk-e, mi hiányzik?

Köszörűsként úgy éreztem, könnyű volna rávágni kérdéseimre: ez azt jelenti, hogy az uralkodó osztály (vagy inkább az uralkodó párt) mindig kisajátította az eszmét, épp azért, hogy hatalmának fenntartása érdekében eszközzé, esetleg véres eszközzé változtassa. És a kisajátított eszmét tüzzel-vassal, vérrel, demagógiával mocskolta be, alacsonyította le, hogy manipulálja és demoralizálja az elnyomott, szabadságuktól megfosztott társadalmi osztályokat, népeket, nemzeteket, egyéneket. Gondoljunk a fasizmus és a kommunizmus közösségi vagy nyíltan közösségellenes jelszavakkal fellépő világhuralmi törekvéseire.

Könnyű volna tehát így értelmezni ezt a két József Attila-i sort: „Mit oltalmaztunk, nincs jelen, / azt most már támadóink védik”, s meglehet, hogy nem is járnék messze az igazságtól. Mégis érdemes ennél mélyebbre ásni, nem feledve az eddigieket. Kérdéseim sorát legalább eggyel szaporítja az idézett két sor párja: „Elejtem képzelt fegyverem, / mit kovácsoltam harminc évig”.

Mi az a képzelt fegyver? Az volna az, amiről azt hittem, hogy megvéd?

Egyelőre elejtem a pontosabb választ, ahogy a költő elejtette képzelt fegyverét.

Fegyvertelen, védtelen, magányos maradtam én is nemsokára. Már-már elfelejtettem, miért hagytam ott „szeretett gyáramat”, s miért nem mentem el az országból, mint annyian, ehelyett ismét elővettem az *Irgalmat*, s ezeket a sorokat mondogattam: „S bár hűvös, örökkévaló / dolgok közt muszáj ügyelelnem, / a palánkok közt szárnyaló / munkát nem lehet elfelednem”. Palánkok közt szárnyaló munkája a költőnek még volt, addig, amíg volt mozgalom. De mozgalom már régen nincs. Nyugaton még van?

Ott is „óvják” az embereket? A népek ellen óvják az eszmét? Vagy inkább ott valószínűbb, amit mi nem tudtunk megvalósítani? Vagy itthon óvják az eszmét ellenünk? Azok, akiknek kezében a fegyver? Azok, akik fegyverrel védetik magukat? Ellenünk?

Hová legyek? Mire és hova vágyakozom? Múltba? Jövőbe? Ugyanakkor nem tudok moccanni sem előre, sem hátra? Már csak ez a tehetetlen ügyelgés marad, az örök kiútalan keresés?

Az örökkévalóság valóban hideg lehet, oda nem akarok menni. Az élet jobb a halálnál. És mi közöm nekem József Attila múltjához és eszméihez? Hogyha semmi, miért keresek párhuzamokat? Történt velem valami hasonló?

Amikor megismertem az *Irgalom* keletkezésének körülményeit, a hatvanas évek végén, s az életben és az életműben földeztem az összefüggéseket, gondolok a *Tiszta szívvel* és a *Bánat* című versekre, úgy éreztem, saját kérdéseimre is érkezik némi válasz.

Akkoriban zártak ki a pártból, tagkönyvem elvesztése miatt. Nem bírtam elviselni a pártfegyelmet, nem volt más tere a „harci játékoknak”, legfeljebb a partvonalon kívül drukkolhattam volna. A hirtelen gyúlt világosságban igazán ekkor vált nyilvánvalóvá az egyedülállésem.

Most kellene megválaszolni, hogyan is ejtettem el „képzelt fegyveremet”, amit a tömegvonzás törvényeire figyelemmel ifjúságom elejétől hittel kovácsoltam, mélyebb megismerésig, egészen a csalódásig.

Ahogy visszagondolok arra a gyűlésre, ma is elönt a szégyen. Újraelem megaláztatásomat és fájdalmas zavaromat. Felkészületlen voltam. Nem tudtam a nagyhangú pártvezérek szemébe mondani, hogy megutáltam az egészet, elegendem lett a tragédiából, elegendem van a komédiából is, ne foglalkozzanak velem, hagyjanak elmenni. Ehelyett úgy álltam ott, mint a betojt bűnös. Szégyenkeztem. Félttem. Nem voltam bátor nyíltan szemükbe mondani, hogy vége van, elválunk, csalódtam bennetek, félrevezettek benneteket a félrevezetők.

Azok, akik a drapériás asztal túlsó oldalán velem szemben ülnek, csak igen szánalmasan személyesítették meg azokat a pártvezéreket, akiket felelősnek tekintettem az ország és a nép kiszolgáltatott helyzetéért. A pártszervezet vezetői rám akarták bizonyítani, hogy tagkönyvemét szándékosan hagytam el. A látszat mellettük szólt: tagkönyvemét fél év leforgása alatt kétszer vesztettem el. Hanyag voltam, nem törődtem a kis piros könyvvel, idegen volt számomra, utáltam a hónapról hónapra beragasztandó bélyeget, sokszoros bűnösségem bélyegét.

Hogyan mondhatnám el ezeknek, hogy tagkönyvemét ott tartottam a műhelyben, a szerszamos szekrényben, s mióta nem ismertem magamra munkásruhámban, mióta munkásember mivoltomtól a tagkönyvembe beragasztandó bélyeg egyre idegenebb lett, valahogyan meg akartam szüntetni ezt a rossz állapotot, ki akartam lépni belőle, mint a papucsomból, ki akartam fejezni csalódásomat, azt, hogy az MSZMP-t nem tekintem magyar pártnak, sem szocialistának, sem a magyar munkások pártjának.

Mégis miért voltam annyira bejévedve, ha egyszer nem éreztem magam „bűnösnek”? Talán amiatt, amit tudtam. Vagy amiatt, amit nem tudtam. Ősi félelem vett erőt rajtam. Tudtam, hogy a párt nevében sok-sok aljasságot és sok-sok gyilkosságot követtek el, nem csak ezek elődei.

Tagkönyvem elvesztésével kapcsolatban a párttitkár jól hangzó érveket hozott fel a pártegység, a szabályok, a közösség érdekeinek védelmében, s mert veszélyeztettem ezeket az érdekeket, kötelességének érezte velem szemben megvédeni a pártot és a szocializmust. „Mit oltalmaztunk, nincs jelen, azt most már támadóink védik.” – suhant át rajtam újra József Attila sora. De csak álltam tehetetlenül eluralkodó érzéseim súlya alatt. Félttem, hogy kitalálják gondolataimat. Ordítani tudtam volna. Szégyenkeztem, hogy ezért a semmiért zárnak ki. „Miért nincs bűnöm, ha van?”

Ugyanazok – szellemükben ugyanazok! – ítélkeznek fölöttem, akik József Attilát eltávolították a mozgalomból? Hol van itt mozgalom? A párttitkár szavainak értelmében osztályárulónak kellett volna tartani magamat, holott én gondolhattam osztályárulónak, sztálinistáknak a drapériásokat, a XX. kongresszus után másfél évtizeddel.

*

Alig egy hónap múlva beidéztek a Gyorskocsi utcai politikai rendőrségre, néhány versem miatt, amelyek részben elhangzottak, részben nem hangzottak el a Pinceszínházban. Mégis mindegyik a politikai rendőrségen kötött ki, nem tudom (bizonyítani),

hogyan. Kihallgatómat nem a *Séta a Váci utcában* és a *Mese a légyről* foglalkoztatta, hanem a *Koszorúzás*, amely el sem hangzott az előadásban, ugyanakkor ezt a versemet – nagy pecsétet ütve a papírra – lefoglalta, terjesztését megtiltotta az államvédelmi hatóság, vagy talán az államrendőrség, nem emlékszem pontos nevére, velem pedig aláírták a papírt, hogy a betiltást tudomásul veszem.

Dél előtt kilenctől késő délutánig tartott a kihallgatásom, kisebb-nagyobb megszakításokkal. Köpcös kihallgatóm fáradhatatlanul követelte, magyarázzam meg, miről szól a versem, amire mellébeszéltem, nem az igazat mondtam neki. Nem azt, hogy versemben az 1967-ben az állig ünnepi beszédbe bújt csepeli szónok a földön átsütő csontokon hozsannázik a forradalom felett az 1957-ben győztes Kádár-rendszerrel, hogy itt és most „a földön átsütő csontokon” – a meggyilkolt forradalmárok csontjain – „a bukás diadalmaskodik / a lélek megnyomorítottatik / elhatalmasodik rajtunk a hozsánna / hozsánna / néked, győző!” Nemcsak a koszorúzókon, a tömegben is „elhatalmasodik a hozsánna”, miközben a szobrot koszorúzó novemberi nagygyűlés részvevőjeként látom (látja a költő), „csorog a szónok állán a szó”, a tömeg pedig titokban undorodva köpköd. Köröskörül emelkedik a „Se víz, se vér. / Térdig érő nyál. / Tömegméretű szélütés” bénítja, ítéli tehetetlenségre a népet.

A köpcös kihallgató Wágner Györgynek nevezte magát. Cinizmusból? Azért, hogy szégyellje magát a zeneszerző? Vagy ő volt a kihallgatók „karmestere”? Azt is mondta, hogy testvérek vagyunk: nézzem meg, ő esztergályos, mutatta felém személyi igazolványát, s megígérte, hogy visszavesznek a pártba, fitogtatta hatalmát, hogy ő elintézi, majd meglátom, jó lesz nekem! Délután, mikor felállhattam a kerek kis asztaltól, megigazította rajtam a kabátomat, leveregette vállamat, azt mondta: „meszes lett... És nehogy azt mondja, hogy megvertük!”

Azt akarta érzékeltetni, hogy ő, vagyis azok, akik a Gyorskocsi utcában működnek, felette állnak még a pártnak is, annak az egynek mindenképpen, habár a „légiót” állítólag már elbocsátották!

*

Ahogy távoztam a Gyorskocsi utcából, eszembe jutott, hogy az utolsó szó elhangzása után, mikor kizártak a pártból, felszólítottak, hogy hagyjam el a termet. Tehetetlen szégyenemben szinte elsírtam magam. Akkor úgy éreztem, József Attila *Bánata* rólam szól. „Minden hatalmat!... Lombos hajamba száraz ág hull. A száraz ágak hullnak.”

A száraz ágak... Meg az élet aranyfája...

Keserűségembe és zavaromba némi cinizmus vegyült: a *Proletárdalt* dúdolva hagytam el a gyárat. „Minden halál és semmi gyász, akire csak a párt vigyáz, / prapamm param papam, / akire csak a párt a vigyáz”.

Mi bajod? Nem vagy munkanélküli, hogy a most már mindig így lesz gondjával gyötresd magad! Írj csak verseket, az is munka! Őgyelegj „hűvös örökkévaló” dolgaidd közt, s hidd el, számít rád az emberiség!

Írott és íratlan törvényük értelmében mindenképpen meg kellett engem szégyeníteni, alázní, porba kellett engem taszítani, hiszen azt akarták, hogy a szolgáljuk legyenek, engedelmesen kövessem parancsaikat.

Húsz év múlva a munkanélküliség korszaka is eljött az életemben, Magyar Jancsi életében. Akkoriban minden korábbinál többet ögyelegthettünk az örökkévalóság háza táján.

József Attilát nem lehet munkakerüléssel vádolni, ő költő volt, írt *Ars poeticát* is, de te mi vagy, mit írtál? „Én nem fogom be pörös számat. / A tudásnak teszek panaszt. / Rám tekint, pártfogón, e század: / rám gondol, szántván, a paraszt; // engem sejdít a munkás teste / két merev mozdulat között; / rám vár a mozi előtt este / suhanc, a rosszul öltözött. // S hol táborokba gyűlt bitangok / verseim rendjét üldözik, / fölindulnak testvéri tankok”...

Ki gondolta volna?

Őt a mozgalmi munka vonzotta, húzta vissza a magányból. Okkal gondolhatott a zizegő röpcédulákra, mikor a palánkok közt szárnyaló munkát emlegette. És te...? Ő valóban a *Bánat* erdejének leveleit vélte röpcédulákként zizegni a „szárnyaló” munkában? A költészet hívős, örökkévaló” dolgai helyett szerette volna belevetni magát a mozgalom mindennapi harcaiba? Úgy értékesnek vélhette volna magát? És hova vezettek azok a harcok? És mit jelent a versben a „muzsáj”? Azért muzsáj ögyelegnie, mert ellökték maguktól, magára hagyták, mint egy munkanélkült? Vagy inkább azért muzsáj ögyelegnie, mert ha nem íródna vers, „meggörcsülne a világ gyémánttengelye”?

Igen, a reményt őrizni kell. Azt a reményt, ami „nincs jelen”; azt most már „támadóink védik”. Akkor sem veszhet el egészen, ha a becsapott, elrontott, elfáradt közösség is elfordul tőle. Őrizni kell a reményt reménytelenül is, elejtve a képzelt fegyvert, oltalmazni kell, ha másképp nem lehet, akkor „csak” versben. Meg kell menteni emberi öntudatot, „melyet a világszerte fellépő erőszak a lelkek mélyére kényszerít”. (*Szerkesztői üzenet*, 1936).

Az *Irgalmat* 1936-ban írta, amikor megszakadt kapcsolata a mozgalommal. A *Bánat* 1932-ben született; ez a vers az illegális kommunista pártból való kizárásának dokumentuma. Pákozdi Ferenc a *Társadalmi Szemle* 1933 februári számában közölte József Attila ellen írt hírhedett cikkét, melyről 1954-ben írta Révainak: „A cikk megszületésének közvetlen előzménye az volt, hogy Madzsar József és Sándor Pál, az akkori Társadalmi Szemle szerkesztői, magukhoz hívtak – mégpedig József Attila ügyében (...) a végső következtetés az volt (...), hogy József Attilának nincs helye a mi mozgalmunkban, és mint költőt is el kell különítenünk magunktól”.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy József Attila nem találta helyét a baloldalon? Nem találta a jobboldalon sem. Rövid ideig ott is kereste. Mindebből nem az következik, hogy középen lett volna. Költő volt. A nemzet nagy költője. Babbitshoz hasonlóan, csak más indítékokkal, ő is a mindenséget vágyta versbe szedni, beleértve az úgynevezett „alacsony tömeget”.

1932-ben, a *Bánat* születésekor, a KMP földalatti zászlaján a proletárdiktatúra kivívásának programja lobogott. Mit jelentett ennek a programnak a megvalósítása a gyakorlatban? József Attila tapasztalta, hogy ez a program helytelen volt. „Utópia azt hinni, hogy a politikailag tevékeny munkások többségének diktatúrájával a szocializmus felépíthető. (...) Diktatúra valójában csak a politikailag aktív lakosság többségén alapulhat.” (*Egységfront körül*, 1933) Ha feloldjuk e fogalmazás önellentmondását, egyértelművé válik, hogy „a politikailag aktív lakosság többségének diktatúrája” valójában

demokrácia (lehet). Nagy különbség van a politikailag aktív lakosság többségének diktatúrája, és a lakosság érdekében gyakorolt diktatúra között.

Most utalok az *Irgalom* első szakaszára, mely így hangzik: „Bizony nem voltam én sem az, / Kit a családfők kegyelnek. / És időm sem volt – az igaz – / kikönyörögnöm a kegyelmet”.

„Meglett ember volt... nem istene és nem papja se magának, sem senkinek”. A családfők kegyelmét elutasította. Ezzel együtt elutasított minden parancsuralmat. Tollat fogott. Elejtette képzelt fegyverét. Mert a „kés kevés volt”. Költőnek született.

Baloldali támadásokra adott válaszát Halász Gáborhoz írta, 1935-ben: „Én a proletárságot is formának látom, úgy a versben, mint a társadalmi életben, és ilyen értelemben élek motívumaival”. Túljutott az agitatív verseken. Már nem hitte, hogy a politikai programok mindig az ember boldogulását szolgálják. Jusson mégis eszünkbe a gyönyörű, kamaszosan hetyke *Tiszta szívvel*. Ez a vers Horger Antal haragját is kivívta, emiatt küldték el az egyetemről. És jusson eszünkbe az is, hogy a moszkvai proletárirók platformtervezete 1931-ben fasisztának bélyegezte a költőt, aki „tisztá szívvel” írta: „ha kell, embert is ölök”.

Hidas Antal az Olvasó Munkás Klub vitáján föltett kérdésemre, amely a moszkvai platformtervezetre vonatkozott, a hetvenes években, fölényes kitéréssel válaszolt: „Fiatalember, ha majd az utcán találkozunk, legföljebb nem köszönünk egymásnak”.

Vajon milyen erők nyomására nevezhették fasisztának azt a költőt, aki az elsők között hirdette a náciizmus elleni egységfront megteremtésének szükségességét és az írástudók felelősségét *Mai költők feladatai* című írásában. „Mi, mai költők nem tehetünk mást, mint hogy elmondjuk örömeinket és bánatainkat egyfelől, másfelől pedig kiállunk a szabadságért minden formában és mindenütt, ahol a gazdasági jólét jelszavaival és fegyveresen megkísérlik a költők örök ellenfelei a tömegeket legjogosabb emberi igényektől, a szabadságtól és a szabadságra való törekvésüktől lélekben is eltántorítani”.

Tulajdonképpen eredménytelenül hirdette. A reményt mégsem oltalmazta hiába. És most kell idéznem az *Irgalom* utolsó szakaszának előbb az első sorát. „És hallgatom a híreket...”

A hírek bizony szörnyűek.

József Attilának lehettek hírei arról is, amik ebben az időben a Szovjetunióban történtek. 1933-ban *Az egységfront körül* című cikkében írja: „...oroszsországi perekből is látjuk...” Voltak hírei Németország fasizálódásáról is. Érlelődik idegeiben egyik legnagyobb verse, a *Thomas Mann üdvözlése*. Voltak itthoni tapasztalatai arról, hogy a munkások, parasztok és értelmiségiek közül is mennyien bedőltek a jobboldali demagógiának, a „meg nem gondolt gondolat” terjesztőjének, az Ős patkánynak: „Miatta nem tudja a részeg, / ha kedvét pezsgőbe öli, / hogy iszonyodó kis szegények / üres levesét hörpöli”.

Nem az úgynevezett közönyösökre gondolok, nem azokra, akiket minden korban szokás elítélni, nem a történelem áldozataira, a kiszolgáltatott ágyúütelésekre, hanem az alulról jött bunkókra, böllérekre, kápókra, a „magánszorgalma kutyákra” – Illyés kifejezésével.

De azt se feledjük, hogy a magára hagyott költő hiába rimánkodott szerelemért, nem találta meg társát, s a legutolsó időben legközelebbi barátai is hűtlenné lettek hozzá.

Az *Irgalom* írásakor alig egy év van hátra életéből.

„És hallgatom a híreket, / miket mélyemből enszavam hoz. / Amíg a világ ily veszett, / én irgalmas leszek magamhoz.” Élni akar!

De a világszerte fellépő erőszak nyomása alatt milyen híreket hoz lelke mélyéből a költő? A végső szorultság híreit. Azt, hogy az ember, s vele az élet, végveszélybe került.

Kitől remélhetne irgalmat? A családfőktől? Önmagától? Nem kapott irgalmat senkitől, önmagától sem. Hagyták odatántorogni a vonatkerekek alá.

Halála napján, 1937. december 3-án ezt írta orvosának: „Hiába kísértette meg a lehetlent”.

**Részlet Benke László Otthonkereső novellafüzéréből*

SAITOS LAJOS

152. ZSOLTÁR

(A 151-ediket Kulcsár Ferenc – aliasz RC írta)

A tisztaszobát átsöpörtem
a konyhát kisöpörtem
a tornácot is lesöpörtem
az udvart felsöpörtem
a földes járdát a ház előtt
elsöpörtem át is gereblyéztem
mint ünnep előtt gyerekként
megannyiszor megcselekedtem
s most testben és lélekben kell
megtisztulnunk sok bűn alatt
hogy hajlékunkba fogadhassunk
s ha csak mustármagnyi is a hitünk
te látod azt s ha kellőn kérjük
tisztá szívvel – nem köntörfalazva
meg is szabadítasz bűneinktől
hogy veled vasárnapozhassunk
a lélek templomában, Uram!
Úgy legyen... – Ámen!

OLÁH TAMÁS

ÍTÉLET VÉGREHAJTVA

56 hőseire emlékezve

A nyers szavak szétszabdalták a szűk teret.
Nem árasztott félelem-illatot, szíve
Ez a vörös húsdugattyú dübörögve

Áramoltatta tovább sápadó vérét,
De nem váltott ritmust, mély sóhaj sem hagyta
El száját. Ujjait se rántotta görcsbe

Megvadult akarata, karja sem lendült
Előre dühében, semmi sem mutatta
A megrendülés gyötrő testi jeleit.

Miért szállta meg hirtelen a nyugalom,
Nem tudta. Végső jelenet kíváncsivá
Tette, mint mikor ajtón belépve egy új,

Ismeretlen szobába tekint valaki,
Amit addig gondosan zártak előle.
Minden egy kicsit megnőtt, durvább lett, akár

Egy nagyítón át nézhetné a dolgokat.
A hangok meg eltompultak, csak messziről
Hallatszottak. Látta a mozgó szájakat,

A szemek játékát, a kezeket, ahogy
Furcsa íveket írtak le, felgyorsultak,
Majd lelassultak, s az egész látható tér

Kimerevedett, mint egy fekete-fehér
Fénykép. Viharzó szelleme hosszan tudott
Minden részletet megvizsgálni, az eget,

A zárt falon túl egy magas fa tetejét.
Csúcsán egy nagy madár ült. Megvárta amíg
Felrepül. Nézte ahogy a magasba tör.

A csapkodó remény az udvar falain
Verdesett. A halál mégsem mutatkozott
Valami vacogtató, kízó dolognak.

„Hű szerelmes, akkor jön, mikor mindenki
Más elhagy, a semmi hozza el kincseit.”
Ahogy a túlvilág közel került hozzá

Tömegesen rohanták meg életének
Jelenetei, múltbeli emlékeit
Hagyta kikelni könnyedén, hol felnőttek,

Ki elbukott, hol gyermeknek látta magát,
Az édes jelenetek kergették egymást,
Némelyiket igyekezett megragadni,

Képzeletében elnyújtani és újra
Pörgetni. Aludni vágyott, mint bölcsőben
A csecsemő, akit még szelíd kéz ringat...

Kiverte a verejték, vacogott benne
Az ébredés, részekre hullt körülötte
Minden, présben tartotta a csapdába csalt

Rövidülő idő, a pimasz ingerek,
Az éhség, a szomjúság jelezték neki
Még él, szorongás és vad remény összhangba

Olvadt, különös keverékké, az iszony
És a vágy egyszerre volt jelen lelkében.
Valahogy megszökni, ez kezdett járni az

Agyában, élni vágyott, élni, mint soha
Korábban, minden erre szólította fel,
Szemei fürgén kutakodtak, izmai

Feszültek, s érezte ahogy kitöltötte
Tüdejét a végső, mély lélegzetvétel.
.....

OROSZ MARGIT

KAZINCZY GÁBOR

A Kazinczy-család negyedik nevezetes tagja

A magyar irodalmi és történelmi múltból négy Kazinczynak fénylik a neve. A híres Kazinczyak sorában az első Kazinczy Péter, aki a Wesselényi-féle összeesküvésben részt vett. Emiatt fej- és jószágvesztésre ítélték, s csak nagy váltságdíj ellenében kapott kegyelmet. Őt követte időrendben a legnagyobb Kazinczy: a nyelvújító, a kiváló irodalmár, aki két évtizeden át irányította a nemzeti irodalom életét Széphalomról. A haladás, a szabadság eszméjének áldozata lett, hiszen a Martinovics-féle összeesküvésben való részvétele miatt hét évig szenvedett börtönben. Kazinczy Ferenc fia, Lajos a harmadik a Kazinczy-családban, aki méltó utódként az 1848–49-es szabadságharc hős tábornoka volt. A család negyedik nevezetes tagja, Kazinczy Gábor, Ferenc unokaöccse, aki 1850-től 1864-ig (haláláig) a bánfalvi kastélyban (ma: Platthy-kastély) lakott.

Kazinczy Gábornak „két hazát adott végzete: Zemplént és Bánfalvát.” A kiváló szónok, politikus, író, aki a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt, 1818. július 21-én született Zemplénben, Berettőn módos földesúri családban. Bánfalva (ma Bánhorváti) a visszavonulás színhelye, életének nyugalmas, termékeny, bár betegségekkel terhes időszak.

A Kazinczy családnév egyes kutatások szerint borsodi eredetű, mert a Kazinc szó csak itt szerepel helynevekben: Kazinc-pusztá, Sajókazinc, Kazincbarcika.

Hétéves, amikor Sárospatakon a híres kollégium tanulója lett. Később jogi osztályba lépett. Nem volt társaságkedvelő gyermek, folyton olvasott. Patakon ismerkedett meg a szintén ott tanuló Tompa Mihállyal, akivel életre szóló barátságot kötött, s aki itt, Bánfalván, az ősi kastélyban is gyakorta meglátogatta. Diákéveiből táplálkozik még Erdélyi János és Szemere Miklós iránti barátsága.

Kazinczy Ferencsel 1830-ban találkozott személyesen, és a mester nagy hatással volt rá, örök eszményképe lett. Végleg döntött: maga is író lesz. A nagybátyja örömmel fedezte föl a fiatal fiúban a tehetséget, és kiváló irodalmi művek fordítása felé irányította Gábor figyelmét, aki aztán Goethét, Galeotto-t, német mesegyűjteményt fordított.

1836–1838 között Pesten tartózkodott. Ebben az időben kötött házasságot Fáy Emmával, jóbarátja lett Vörösmarty Mihálynak és Toldy Ferencnek. Fáradhatatlanul dolgozott, az *Athenaeumban* jelentek meg írásai.

1837-ben megalakult az irodalmi élet föllendítésére a Magyar Nyelvmívi Társaság, melynek titkára lett. Az olvasóközönséget romantikus novelláival és egy prózai regével lepte meg. (*Dölyf és szerelem, Árpád*). Elégikus gyűjteménye, a *Szerelem könnyei* szintén ekkor látott napvilágot.

A fiatal Kazinczy a reformokért lelkesedett, hamarosan a reformerek köréhez tartozott. Az 1830-as évek végére már híres ügyvéd lett, majd 1841-től Kossuth kérésére a *Pesti Hírlap* rendszeres zempléni tudósítója. A zempléni gyűlésen ő is felszólalt, tiltakozott Kossuth letartóztatása és a kormány zsarnoksága ellen. A nagy műveltségű író már ekkor híres volt szónoki képességeiről. A szabadság eszméiért szállt síkra. Egyik híres beszédében így írt a szabadságról: „Szabadság: Te legszentebb, legszebb szó e földteke ezer nyelveinek minden szavai közt!”

Pályatársai hiteles képet nyújtottak megjelenéséről, szónoki képességeiről. Lévay József emlékbeszédében így jellemezte: „Magas termet, kifejezésteli nagy szem, mély, benső életre mutató beszédes arc... Szép csengésű, rokonszenves hang és tiszta magyar szóejtés.”

Egressy Gábor a kiváló színész *Borsodi leveleiben* ugyancsak az író kifejezőkészségét, szókincsének gazdagságát emelte ki, amikor hangsúlyozta: „...beszéde a legszebb művészi tárgynak minden kellékével bír.”

Szónoklatai mellett folyamatosan fordított franciából, németből, majd megírta az Akadémia kéziratában megjelenő *Zempléni képek és regék* című művét.

Több lapkiadói kísérlet után 1839-ben elérkezettnek látta az időt egy radikális sajtótermék kiadására. Ekkor indult útjára a *Népbarát* lap, melynek cikkei arra mutattak, hogy egy haladó, forradalmi szellemű ifjú csoport akarja irányítani az irodalmat. A folyóiratot rövid idő leforgása alatt betiltották. (A Kossuth- és Wesselényi-féle per után ez várható lépés volt az ellenzékiek részéről.)

Kazinczy munkakedve töretlen maradt, tovább próbálkozott irodalmi alkotásai kiadásával. Novellái (*pl. A dal leánya, Norma*) többnyire fordítások. Nagyobb visszhangot, sikert irodalomesztétikai és politikai cikkei váltottak ki. Erre az időre tehető az a vállalkozása, amely aztán haláláig szívügye maradt: Kazinczy Ferenc műveinek, levelezéseinek kiadását kezdte meg. Az 1840-es években, amikor visszatért Zemplénbe, érdeklődésének középpontjába a politikai tevékenység került. Ellenzéki szerepe, radikális megnyilatkozási idején szorosabb viszonyba került Petőfi Sándorral, aki találkozásuk élményéről a *12. Úti levélben* számolt be. Együtt látogattak el Sárospatakra, majd Széchalomra. Néhány hónappal később pedig, amikor a liberálisok győztek Újhelyen, Petőfi így üdvözölte versében Kazinczy Gábort:

„Miljók nevében emelem szavam,
Miljók nevében mondom el neked
A köszönet, a hála szavait,
Hős pályatársam, lelkem rokona”

Amikor az országgyűlés 1849-ben a hadi események miatt Debrecenbe kényszerült, az író szállása lett az egyik szellemi központ, melynek gyakori látogatójaként tartják számon Kemény Zsigmondot. A fő téma természetesen nem az írás, hanem a nemzet

sorsa lett. Ismeretes a függetlenségért folyó harc bukása, a véráldozat, a megtorlás. Kazinczyt lesújtotta e történelmi fordulat. A közéleti kilátástalanság mellett személyes élete is válságba került: elvált feleségétől, Fáy Emmától, aki rövidesen elhunyt. Egyetlen fiúgyermek, Artúr Miskolcra került, a Református Gimnáziumba, ahol kiváló tanára, Lévay József vette gondjai alá. Kazinczy Gábor ekkor került szorosabb barátságba Lévayval, aki Tompa mellett szintén gyakori látogatója volt az író–politikusnak itt, Bánfalván, a kastélyban.

1850-től Kazinczy végleg a bánfalvi remeteséget választotta. Az új helyzet új alkotói műhelyt is teremtett, újra az alkotói munka jelentette számára az igazi létet, miközben folytatta íróbarátaival is a kapcsolatát. Kik voltak igazán fontosak számára az elvonulás időszakában? Azok, akik személyesen is meglátogatták, kikkel a híres gesztenyefa árnyékában irodalmi diskurzusokba bocsátkozott. Gyakran meglátogatta itt Tompa Mihály, Lévay József, Egressy Gábor, Toldy Ferenc, Erdélyi János, Arany János.

Arany és Kazinczy 1855-ben ismerkedtek meg személyesen: a nagy költő Tompával látogatott el Bánfalára. 1858-ban pedig mindketten az Akadémia tagjai lettek. 1860-ban a Kisfaludy Társaság tagjai sorába választja Kazinczy Gábort, aki bánfalvi elszigeteltsége idején a Moliére-fordítások kiadását tervezte. E műfordításokról elismerően szolt Arany is: „Te a legfranciább írótl oly magyarsággal kívántad lefordítani, mely közel álljon a legmagyarabbhoz.”

1864. április 18-án a bánfalvi kastélyban hunyt el Kazinczy Gábor. Életének utolsó három éve a betakarítás, az összegzés éve volt. Befejezte a Moliére-művek első szép magyar fordítását. Folytatta a *Magyar Történelmi Kútfolk* kiadását, befejezte fő feladatát: a Kazinczy Ferenc hagyaték gondozását. Mint szónok is kitűnő művel zárta életét: a Szemere Pál fölött mondott emlékbeszéde a szónoki bravúr megtestesítője, egyik legjobb retorikai alkotása.

A bánhorváti Platthy-kastély Kazinczy Gábor utolsó tizennégy évének helyszíne. Számunkra – a településen élők számára – kedves irodalmi emlékhely. Munkássága iránti tiszteletünk jeléül iskolánk névadója lett az író–politikus, mert „Kell egy kapocs múlt és jelen között, hogy legyen jövő.” Kazinczy Gáborral együtt mi is valljuk: „Aki nemzeteinek erkölcsét szebbíti, az hagy maga után háláló fiaikat.”

A bánhorváti
(korábban bánfalvi)
Platthy-kastély

TURBÓK ATTILA

JAMBUS MÓDRA LÉPEK

Mily furcsa így, a jambust megszerettem,
talán azért, mert soha nem szerettem,
éltünk együtt, szomszédok, egy folyosón,
köszöntem illendően és mosolygón
s tovább haladtam, mint akinek drága
ideje nincs, hogy múlassa hiába.

Öreg szomszédom, hallom, prüszköl, krárog,
csoszog, kehöl, csapján a víz szivárog,
nézem, lesem, visszajön-é a boltból,
ha néha napján messzebbre csatangol,
botjával int, bicegve rám köszönget,
majd rabjaként a szótagolt betűknek,
mélabújába némán visszasüpped.

Mostanság én is jambus módra lépek,
az egyik térdem hirtelen bevérzett,
úgy megdagadt, az elhízott gyógytornász
reám fürmedt, irány a Honvéd kórház.
A drága doktor gyöngéden vigasztalt,
nem kell a műtét (már sokat tapasztalt),
de foci nincs, tudassam társaimmal,
labdakergető vén barátaimmal.

Netán egy lágyabb sportra lenne szükség,
próbáljak inkább más helyütt szerencsét,
ahol a testi ütközés kizárva,
lévén csupán egy asztallap a pálya,
labda pattog ide-oda s közepén
háló feszül, megosztva fele részben
a harcteret, mindössze néhány méter,
nem kell számolni új térszerűléssel,
ifjúként úgyis érte haltam-éltem,
mi változott az elmúlt hatvan évben?

Rövid vagy hosszú a röppálya íve,
akár a sors, ritmussá szelődülve,
két-három tévedés eldönthet mindent,
ki veszt, ki nyer, előre alig ismert,
tehetség, szorgalom, cél és alázat,
ezek a röptető, nyestetlen szárnyak,
bár lényeges, mit ér a fürge csukló,
agy, szív, láb, kéz csak egységben lehet jó,
végül is mindegy, miféle a pálya,
a maga meccsét mindenki lejátszsa.

SZAKÁLI ANNA

A SZENT TITOK

(Menyemnek, Andreának)

Vigyázz, a még meg sem születettre!
Őrizd, mint kerubok a Szent Kaput!
Azt a pirinyó, parányi magot,
melyet minden ember magával hoz
az időtlen mélység mit sem sejtő,
öntudatlan, élő parancsával.
Őrizd ezt a titkot alázattal,
– benned őseid élednek újra –,
élj hát isteni törvények szerint,
ne téj büntől ingoványos útra!

Őrizd, mint rejtekén kincsét a dzsinn!
Őrizd a létezés tudattalan,
mégis világot rejtő csírába
szenderült, élethordozó magot.
Mert anyává nem akárki válik!
Érett szellemű asszony hatalma
a testet adó kehely őrzése.
S a teremtő gyötrelem, sikoltó,
boldog fájdalomával adott élet
ad erőt ahhoz, hogy a szent titkot
valaki közülünk tovább vigye.

MADÁR JÁNOS

„AZ EMBER FÁJ A FÖLDNEK”

„Az ember fáj a földnek” – írja Vörösmarty Mihály. Ha végiggondoljuk ezt a kegyetlen látomást, pontosan érezzük: nem fohász, nem könyörgés mindez, hanem olyan mélylélektani elemzés, amelyben az ember tragédiája fogalmazódik meg. Kérdések egész sorát tömöríti bele egyetlen verssorba a költő: a jónak és rossznak van-e értelme, miért születik meg az ember, ha háborúban és szolgaságban elpusztítja önmagát? Kiábrándulás, lemondás íratta volna ezeket a döbbenetes költői–filozófiai képeket? Egyértelműen kimondhatjuk: nem! Ebben erősítenek meg bennünket Cs. Szabó László, Babits Mihály, Szerb Antal tanulmánya is: Vörösmarty tudatalattijának rendkívüli érzékenységéről, látnoki képességéről van szó.

Ő volt az a nagy alkotó, aki pontosan látta az ember és környezete szörnyű pusztulását. Tiltakozásul sohasem az ördöggel, a földön túli hatalmakkal vagy az Istennel pereskedett, hanem mindig az emberrel. Nem véletlen, hogy olyan antropológiai következtetéseket állapított meg a történelem folyamatában, amely szerint „állatemberről” – „félíg ember, félíg állat” biológiai–fiziológiai állapotáról beszél. Rajta kívül senki, egyetlen költő vagy gondolkodó nem mondott ilyen kegyetlen és pontos ítéletet az emberi fajról. Sem Baudelaire, sem Rousseau, sem Petőfi nem rajzolták meg ilyen élesen és elementáris erővel az ember rémképét. „És a nyomor gyámoltalan fejét / Elhamvadt városokra fekteti” – mondja Vörösmarty, mintegy kiterjesztve fájdalmát a magyar tájakra, országrészekre. Ha végigpásztazzuk megyéink településeit – városait, falvait, tanyáit – nagyon is szembeűnő a szegénységnek, a nyomorúságnak, az önzésnek és gonoszáságnak az az átöröklődése, amiről Vörösmarty pontos látéletet ad.

Miközben fejlődésről, kulturális felemelkedésről beszélünk, látjuk az elidegenedés, a romlás, a rombolás rettenetes folyamatát. Nagyszüleink, apáink még ezer szállal kötődtek ahhoz a földhöz, ahhoz a szűkebb hazához, ahol születtek, éltek. Erről a szívbemarkoló ragaszkodásról, hűségéről, tisztességéről számtalan meghatározó és hiteles irodalmi mű született. Elég, ha Móricz Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Veres Péter, Szabó Pál, Illyés Gyula, Váci Mihály könyveire utalunk. A népi írók nagy nemzedékét, és a közelmúlt irodalmának számtalan jeles képviselőjét kellene itt megemlíteni, akik szociográfikus pontossággal mutatták fel az ország egyes tájegységeinek problémáit, irodalmi, művészeti és kulturális értékeit. Nem kerülhetjük meg a *Magyarország felfedezése* sorozatot, amelynek keretében kitűnő szociográfiák születtek – Penészlek, Viharsarok, és hosszan sorolhatnánk a kór színhelyeit. A folyóiratok is teret adtak korábban a szociográfiának, a valóságfeltáró irodalomnak. A *Forrás*, a *Tiszatáj*, a *Mozgó Világ*, az *Élet és Irodalom* is folyamatosan közöltek olyan írásokat, amelyek a vidék problémáiról, gondjairól szóltak. Mintha ez a szándék, lehetőség is teljesen elapadt volna. A folyóiratok – néhány kivételével – teljesen

bezárkóznak, és néhány író, költő, képzőművész saját szócsövévé lettek csupán. Önmagáért való tehát sok fórum, periodika és nem vállalják fel mélyebben a vidék irodalmi, művészeti, kulturális értékeit. E felelőtlen magatartás mellett nagyon jól megfigyelhető az a jelenség is, hogyan teszik tönkre egyesek – a nemzetrontók – a népi, nemzeti értékeket. Itt nemcsak a népi írók szellemi örökségének háttérbe szorításáról, hanem a népdal, néphagyomány, néprajz, egyáltalán a vidék tárgyi és szellemi örökségének lejárataáról van szó. Ezzel együtt fölerősödött az a jelenség, amely megpróbálja teljesen kiirtani a népben–nemzetben gondolkodó alkotók nevét és műveiket. A *Magyar Narancs*ban elindult lejárató sorozatra és néhány más lap hasonló cinikus viselkedésére gondolok elsősorban, ami önmagában is szomorú, hiszen éppen a vidék irodalmi és szellemi életét próbálják ezzel gyengíteni, tönkretenni.

Egyesek szerint Móricz Zsigmond, Szabó Pál, Mikszáth Kálmán, Illyés Gyula, Németh László, Wass Albert, Veres Péter, Váci Mihály, Simon István, Benjámín László, Csanádi Imre – és hosszan sorolhatnám a neveket – nem is voltak írók. Ez több, mint cinikusság! Az ilyen kijelentések, lejárató cikkek mögött joggal feltételezhetjük azoknak a politikusoknak, kultúrpolitikusoknak – köztük sajnos irodalmároknak is – a jelenlétét, romboló szándékát, akik szemében veszélyt jelent, ha egy vers vagy prózai mű a valóságról, a magyar irodalmi és kulturális értékekről szól hitelesen.

Mindez számomra is érthetetlen, mert az előbbieken említett jelentős írók, költők mind-mind a vidék, az ország egy-egy tájegységének meghatározó szószólói, képviselői.

Mi ez, ha nem a vidék, a népiség elsorvasztása?! Felháborodásunkat és rossz érzéseinket csak növeli, ha olyan írókra, költőkre is gondolunk, akiknek a nevét szinte ki sem ejtik mostanában, pedig jelentősek voltak országosan is, és egy-egy megye, tájegység, település meghatározó alkotói. Simonyi Imre – *Gyula*, Ratkó József – *Nagykálló*, Kalász László – *Szalonna*, Képes Géza – *Mátészalka*, Galambos Lajos – *Kótaj*, Balázs József – *Vitka*, és sorolhatnám...

Csupán az vigasztalhat bennünket, hogy az utóbbi években elszaporodtak – határainkon belül és kívül egyaránt – olyan irodalmi és művészeti társaságok, közösségek, amelyek felveszik egy-egy népi, nemzeti író, költő nevét és gondozzák az irodalmi hagyatékát. Magam is tagja vagyok több, mint húsz ilyen irodalmi közösségnek, így még inkább megerősödik bennem a remény, hogy Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Vörösmarty Mihály, Berzsenyi Dániel, Petőfi Sándor, Arany János, Móricz Zsigmond, Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Illyés Gyula, Wass Albert, Márai Sándor, Krúdy Gyula, Veres Péter, Váci Mihály, Nagy László, Ratkó József, Nagy Gáspár, Utassy József, Bella István életműve megmarad. Mindez olyan gazdag irodalmi örökség, amellyel kötelességünk élni és átörökíteni a jövőnek. A holnap reménye lehet az egyetlen út, hogy eljussunk egy olyan kor szintéziséig, amelyben a hiteles magyar irodalom, a népi és nemzeti érték a meghatározó. Csak ez a szellemi szintér biztosíthatja gyermekeinknek, unokáinknak azokat a biztos tájékozási pontokat, amelyek szükségesek a rendíthetetlen magyar értékek megőrzéséhez.

Őseink történelemben gyökerező hazafisága, megmaradásért vívott küzdelme vezetheti tovább a magyarságot, ezt az országot mindenféle romlással, rontással szemben. Mert – visszaulva Vörösmarty szavaira – „az ember fáj a földnek”. Ha ezeknek a sebeknek további értelmezéseit, mai jelentéstartalmait keressük, azonnal a trianoni nemzetpusztítás jut eszünkbe, hiszen a 21. század totális erőszakrendszere mintha szeretné teljesen kiirtani az ilyen fogalmakat: tisztesség, erkölcs, család, haza, hazaszeretet, nemzet...

VÉSSEY EDE
ŐSZI NYÍRFA

Őszi nyírfa vagyok,
lombom izzó sárga,
fiatal fenyők közt
állok, mint egy árva.
Apró leveleim
rezegnek a szélre,
lelkek leheletét
csak én veszem észre.

Készülök a télre,
jégre, zimankóra,
mikor már nem leszek
az erdő színfoltja,
csak egy vékony kóró,
koronám elvesztve,
fagyos ágaimat
semmibe meresztve.

Gyökerem a földben,
sorsom fent az égben,
a majd rámterülő
éjjel hús kezében.

*Kovács Kálmán:
Táj*

MÉSZÁROS LÁSZLÓ

VÉGZÉS

Ünnepre terít az éj.
Abroszt horgol a dér
a kerti asztalon.

Távolban fénypecsétes
ablakok lüktetnek.
Jámborak,
akár Kerberosz szemei.

Itt és most nem foganhat
szeplőtelenebb világ.

Bejavítottunk
minden csillagot.

PRODUKCIÓ

A pódium megtelt.
Forró úr kommersz fényben
vetkőző tárgyak
tapossák egymás árnyait.

Az ajtók zárva.

Csontjaikig hűlt
kívül-rekedtek
gyertyafüstje
tartja melegen
az eget.

A mágus cilinderébe nyúl
és előcibálja a tengert,
mossa kezét –

ANISZI KÁLMÁN

FELEMÁS IDILL

El innen! – gondolta hirtelen támadt indulatában Juhász Péter tanársegéd. Ki ebből a kőrengetegből! El a népek méltóságát semmibe vevő megahatalom „szolozsmás” mindennapjaiból! Ébredjetek feleim! a „szép új világ” bulldog-pofája vicсорog ránk, a szörny-szülött gátlástalanul nyomul, a küszöbünkig ért, formálódik az agyimosottak világbirodalma!

Vajon ki tudjuk-e cselezni valahogy? Kívül maradhatunk-e a Moloch birodalmán, vagy menthetetlenül elnyel minket is?...

Ilyen és hasonló groteszk víziói voltak néhanap Péternek, melyektől saját múltjába menekülve igyekezett – legalább ideig-óráig – szabadulni.

Vagy tán nem is merő víziók voltak azok?...

A fiatal édesapa alig várta, hogy kijusson a nagyváros füstös forgatagából. Mihelyst tehette, vitte a lába, el, falura, a csend birodalmába, ahol maguktól simulnak ki az idegek, és a szülői szeretet balsama enyhíti a lélek fájdalmait.

Megérkezve, évtizedeket léptek vissza az időben.

Most is azt tapasztalta, amit már annyiszor, hogy mégiscsak eszmélkedésének színhelyén érzi ő igazán jól magát, ahova annyi, de annyi kedves emlék fűzi. A véget nem érő tekergések a tágas réteken, fura borzongások a homályló csalitokban, pissenéstelen bújócskák a cserjések sűrűjében, rohangászások a mentaillatú patakpartokon, a szinte mindennapos halászások: kézzel, hálóval, horoggal, amihez maga vágott botot a parti füzesben, horgot gombostűből görbített, damilt meg... Ó, annak akkor még híre-hamva se volt, megtette azt a cérnából leszabott zsinór is.

No, és a rákászások! Alig várta a hétvégéket, hogy anyja csirkét vágjon: sietve a bot végére spárgával rákötözte a még meleg csirkebelet, s már futott is a patakhoz. Ismert minden sellőt, kanyart, mélyedést. Egy perc se telt el, máris rezegni kezdett a bot, amin két-három vörös rák csüngött, ollójukkal görcsösen ragadva meg a friss zsákmányt.

Voltak persze borzongató pillanatok is. Egyszer, miközben a part menti fűz- meg égerfák vízbe csüngő gyökerei között kotorászott a mélyben, nem halat, hanem egy

siklót szorított meg, amely pillanat alatt rátekeredett a kezére. Cudarul megirtózott tőle, de tudva, hogy a vízisíklók veszélytelenek, lerázta kézfejről az undokságot, s ezzel elintézettnek is tekintette a dolgot.

Azt az esetet viszont sose felejtí el, amikor egy idősebb falusfele – aki farhálóval próbált szerencsét – megkérte, fogja meg a csapda nyelét addig, amíg ő botjával kikergeti a parti üregekből a méretesebb halakat. Fogta is hűséggel, mígnem egyszer csak szokatlanul erős ütést érzett lába mellett a hálóban. Olyanszerűt, mint amikor menekül valami, de korlátnak ütközik, ezért újra meg újra nekiront az akadálnak.

– Pista bácsi, jöjjon gyorsan, mert a hálóba akadt egy nagy hal!

Az idősödő férfi kíváncsian emelte ki a zsákszerű csapdát. Amiben tényleg ott vergődött a zsákmány. De bizony nem hal volt a trófea, hanem egy jókora vidra. Péter évekkel később úgy hallotta, hogy az öreg prémgallért készítettett belőle magának. Hogy igaz volt-e a hír, vagy csak a nagyotmondás szerelme mondatta vele, sose derült ki.

Háború után a szülők a játékokat nem üzletből vásárolták. Nemigen volt akkoriban ilyesmi a boltokban, meg pénz se hozzá. Játékaikat többnyire maguk készítették a gyerekek. Korcsolyát hasábfából faragtak, vastag drótot kanyarítottak alá, és szöges bottal tolva magukat, úgy cikáztak a tenyérnyi befagyott tavacsákon, mint a molnárpókok nyáron a vizek tükrén. Ha a jégbe fagyott kákán, sáson megakadt egyik-másik korcsolya, tenyerük, térdük bánta.

Leleményért nem kellett a szomszédfaluba menni. A felkunkorodó napraforgósár volt a motor, amit a kölykők maguk előtt toltak, brummogva rohangáltak mezítláb a poros utcákon, dűlőutakon.

Labdát rongyból varrtak, jobb esetben tehén- vagy lószőről tömörítették-nemezelték, mégsem érezték becsapva, meglopva magukat. Hinnéd-e, hogy a gyermeknek sokkal nagyobb örömet szerez, ha maga találja ki, bütyköli játékaikat, semmint ha készen kapja az ilyen-amolyan játéksodákat?

Boldog idők, sóhajtott Péter. Ha még egyszer!... No, no!... Hisz az emlékek is csak addig élnek, amíg élményszerűen felidézhetők.

Előadásain – miközben tekintetével végigpásztázta a divat hóbortja szerint öltözködő hallgatóit – nemegyszer átvillant az agyán: Vajon mit szólnának ezek az agyonkényeztetett csemeték, ha elmesélném nekik a második nagy háború utáni súlyos nélkülözéseket? Például azt, hogy hetente csak háromszor kaptunk kenyeret a menzán, a hét többi napján kenyér helyett dohos kukoricalisztből készített, kockákra vágott keserű puliszkát adtak, amivel – ha már nem ment le a torkunkon – dühünkben sárgára festettük a kantin mennyezetét, falait. Vagy azt, hogy a fosznideszka falú barakk-bentlakásunk „szobájában” a mosdásra este odakészített víz reggelre befagyott a vödörben, mert nem volt annyi tűzifánk, amivel úgy-ahogy befűthettünk volna...

– De miért is mesélnék el nekik ilyen drámai történeteket? – csillapította magát. Még szemberöhgőnének. Jobb is, ha nem tudnak róla. Csak legalább egy-két veréblépéssel jutnánk előbbre ebben a fene-nagy igyekezetben!...

Pétert jóleső érzéssel töltötte el, hogy kezdetét vette a szünidő, és idősödő szüleinek szeretetétől övezve, családjával együtt élvezhetik a vakáció boldog semmittevését.

A vidéki környezet tette-e vagy valami más, ki tudja, de az öreg házban menten ómama (náná) egykori meséi, régi történetek jutottak eszébe. Az is például, hogy hajdan

a szülők reggel kicsapták a gyerkőcöket az utcára, akik – összeverődve-összetanakodva – gondoltak egyet, és, uzsgyi, elporoztak valamerre, mint a kicssikók.

Ómama korában se óvoda, se játszótér nem volt a faluban, de a gyerekeké volt a végtelen határ. Ahonnan időnként elő-előkerültek ugyan, de nem ebéd- vagy vacsoraidőre – ahogy manapság az illendőség megkívánja –, hanem olyankor, amikor a biológiai órájuk, az üres has hazaparancsolta őket.

Iskolába is csak ősztől tavaszig jártak. Mihelyt elkezdődtek a kemény mezei munkák, az oskolában elhalt a gyermekzsivaj, a nagy osztályterem kongott az ürességtől, akár be is zárhatták az intézmény kapuját. Ki mire volt fogható, azt kellett csinálnia: minden dolgos kézre szükség volt.

Még belegondolni is rossz, mekkora botrányt csapna, milyen éktelen vernyákolásba kezdene ma sok szülő meg az a sok agyonkényeztetett csemete, ha valaki fentről rájuk parancsolna: Hagyjátok már azt a rohadt számítógépet, amihez már-már hozzá vagytok hegesztve, tessék inkább segíteni anyának mosogatni, vasalni, vagy almát szüretelni, szénát csinálni apával a réten, a domboldalon... Hogy felcsattanna az álszent kórus, a gyermekek személyiségi jogait szajkózva!...

Katinka és Gergő, a két unokatestvér sokszor úgy elmerültek a vége-nincs játszásban, hogy csak késő este kerültek elő valahonnan, és vacsora után boldogan zuhantak az ágyba.

Akkoriban a családok faluszerzte kemencében sütötték a kenyeret. Négyet, ötöt is, ha népesebb volt a família.

A vendégsereg kedvéért kenyérsütéshez készült most mama is. Tibor arra kérte édesanyját, csípijen le egy darabkát a kenyértésztából, és dobjon be néhány lángost a kemence szájába húzott izzó parázs mögé. Öt perc se telt bele, isteni illatot árasztott a ropogósra sült kenyérlángos.

– Fogjátok csak, majd meglátjátok, milyen finom! – nyomott a gyerekek kezébe Péter egy-egy darabka lángost. Az ő gyermekkorában foghagymával, zsírral, tejföllel... kenték meg, azzal, ami éppen akadt a háznál.

A két kis csemete nem túl meggyőzően majszolta a nekik ismeretlen valamit.

– No, hogy ízlik a nagymama lángosa? – kérdezte később Katinkát édesapja. – Igaz, hogy ennél finomabb nincs a világon?...

A leányka kissé zavartan, de őszintén válaszolt:

– Hááát, jó, jó, de nem olyan finom.

– Tyúúú, a nemjóját! – szakadt ki Péterből a derűs, ám tettetett nemtetszés –, amikor én akkora voltam, mint ti, nekem ez volt a legfinomabb falat a világon.

Péter nem gondolta, hogy a Mcdonald's-ok egyenkajához szokott mai csemeték merőben más ízekre esküsznek, mint az egy, másfél emberöltővel előbbi nemzedékbeliek. Bizony-bizony idővel nemcsak az ízlesek változnak, hanem a körülményekkel az igazságok is. Mindenek dacára ő ma is szent meggyőződéssel vallja, hogy a drága mama kemencében sült lángosához nincs semmi fogható.

Nagy gaudiumokkal így teltek egymás után falun a napok, hetek.

Katinka tyúkot, kakast, csirkét eladdig csak az üzletek hűtőpultjaiban látott. Itt viszont annyi majorság szaladgált, kapirgált, csipogott, kárált, kukorékolt körülöttük a kertben és a gyepes udvaron, hogy – ha valakinek kedve támadt volna hozzá – nem nagy kunszt lett volna elcsípni egy-egy kiszemelt példányt.

A baromfi etetése a nagy feladata volt, a kiscsibéké pedig a gyermekek előjoga. A pihés pöttömségek annyira megnyerték Katinka tetszését, hogy meg nem unta naphosszat babusgatni őket. Addig-addig simogatta-nyomorgatta a napos csibéket, mígnem féltő keze között rendre kimúltak a kevésbé életrevaló egyedek. Az lett volna a csoda, ha nem így történik, hisz nyakászva viszegette őket nagyihoz:

– ... Ezek a picik miért sárgák, ha a nagyok...?

A határtalannak érzett szabadság, hogy azt tehetnek, amit akarnak, boldoggá tette a gyerkőcöket. Akik éltek is a lehetőséggel, úgyannyira, hogy néha félnapokra is nyomuk veszett. Ami azért nem keltett nyugtalanságot a szülőknél, mert faluhelyen ez volt a megszokott, természetes.

Történt viszont, hogy egy forró nyári délután, mint derült égből a villámcsapás, akkora vihar kerekedett, hogy isten minden teremtményét sietve kellett tető alá terelni a végpusztulás elől. Diónyi jégdarabok dobogtak, repkedtek szét a cserepekről, levelük-től megfosztott ágak zuhantak alá... A jég percek alatt fehérre meszelt mindent a szabad ég alatt. Ami imént még csupa kellem volt, mostanra ijesztő látvánnyá rútot. Éjszakai sötétség borult a tájra. Az üregek, gödrök, árkok, a patak, a folyó, percek alatt minden színültig telt. Az ember szinte lebénult, látva az elemek tombolását.

A ház tövénél húzódó porszáraz árok rohanó árrá duzzadt. A falu alatt kanyargó patak – nem tudva elvezetni a közeli dombokról aláúduló piszkos áradatot – kikelt medréből, elárasztotta az utcákat, az emberek térdig jártak a sáros vízben. A falutól fertályórányira kigyózó folyó, amely nevében is jelzi, hogy sebes, tajtékozó hátán úgy dobálta az uszadékokat, mint apró limlomot.

Olybá tűnt, itt a világ vége!...

– Istenem, a gyerekek!... – tört fel Katinka édesanyjából a féltő anyai ösztön.

Míntha puskából lőtték volna ki, a felnőttek mind kirohantak szertekiabálni őket. De válasz semerről sem érkezett. Senki se mondta ki, de mindnyájuk fejében ott gomolygott a szörnyű gondolat: elragadta őket az ár. Rémesebbnél rémesebb képek, őrült látomások törtek fel a felajzott képzeletekben.

Ahányan voltak, annyi felé indultak keresésükre.

Péter jókora karót kapott fel a fészerből, azzal kutatta a haragosan zúgó árkot. A piszkos ár – mint egy megháborodott barom – prüszkölve rohant, ki a sík mezőre.

A fiatal anyukák a medréből kilépett patakhöz futottak. Egyik vízfolyásnak fel, másik meg lefele rohant, keresték, kutatták méhük gyümölcsét a csapzott bokrok között...

– Katinka, Gergő! – kiabáltak, hátha meghallják valamelyiknek a hangját.

Nagyapa sietve a távolibb folyó felé vette útját, mert a falubeli gyerekek kedvenc fürdőhelye a „keringő”, a Körös örvényes medre volt.

Amíg külön-külön rohángáltak utánuk, a remény is élt bennük: ha én nem, hátha a többiek rájuk bukkantak.

Azonban visszatérve, az ijedség mindnyájukban kétségbeeséssé fajult.

A két fiatal anyuka már-már az összeomlás határán volt, ám egyszer csak nyílik a kapu, és a két csöppség mosolyogva, fülig lekváros képpel lép be rajta.

A meglepetéstől kővé dermedt, ám a rájuk szakadt örömtől hirtelen felszabadult szülőkből egyszerre tört ki:

– Hát, ti meg hol az isten csudájában voltatok!?

– Marika néninél!... Lekvárt nyaltunk!... – válaszolták természetes nyugalommal.

Őszelő volt, és Marika, a harmadik szomszéd, a kocsiszínben hatalmas rézüstben főzte a szilvalekvárt, amikor meglátta a két kis tekergőt.

– Gyertek csak ide! – hívta őket kedvesen. – Ni, mit ad nektek Marika néni! –, s már nyomta is a kezükbe a kanalakat: – Gyertek, nyaljatok lekvárt!

És a két gézengúz mohón kaparni kezdte a rézüst széléről a sűrű ciberelekvárt. Ami, mi tagadás, jobban ízlett nekik, mint a nagymama kemencében sült ropogós kenyérlángosa. Maszatos képük volt rá a cáfolhatatlan bizonyság.

BALAJTHY FERENC

NEKÜNK SZÜLETETT

Advent ezerkilencszázötvenhatban

Ködfátyolból varrt szendeszép ruhában
 Álmodozott már az őszi bronzarany.
 Krisztus születését meghittten vártam,
 Nem jött az el könnyen és olyan hamar!

Gyűjtöttem kartonból piros szíveket,
 Hajnali miséken mormoltam imát. –
 Fagyott jégbordákon nagyokat estem,
 Mert esendő vagyok, mint akárki más!

Viharos széllel szállt a templomi dal,
 Szemünk-szánk tele lett fehér hóporral,
 S vajúdott már az ég, s a három király.

BetleHEMEZTÜNK. – A botok zörögtek,
 Házhoz vittük Jézust, az Újszülöttet, –
 S elhittük, tőle majd jobb lesz a világ!

JÓNA DÁVID

A RÓMAIAKHOZ

Orbán Ottó A rómaiakhoz című versére

„Sérült társadalom sérült elitet produkál.”

Nem az utópiákkal volt a baj,
azzal a lelkesedéssel inkább, ami ránk erőltette.
Amikor azt mondták:
akkor is jó lesz nektek, ha beledöglötök,
aztán tényleg kicsit mindig beledöglöttünk
az értünk tett intézkedésekbe,
ahogy megvédték minket, magunktól.

Jöttek persze a kritizálók, a kerékkötők,
hol a kakastoll, hol rendőrségi lada niva nem tetszett,
joggal vagy jog nélkül,
hisz „valahol megint utat tévesztettünk”,
a vezér végigszáguldott a maga színén,
majd a sötét gyalogot leütötte.
A társadalom hagyta, majd elfelejtette őket.

A tévé székháznál beáldozott rendőrnő remegett,
a Szabadság téren – milyen szép szimbólum,
aztán lőttek gumilövedékekkel emberekre,
a hazugságok árát itt mindig más fizeti meg,
ez nem elmélet, ez gyakorlat – mondták,
és néhánynak kilőtték a szemét.

A kormányt, ha csak egy irányba tekerik,
akkor körbe fog menni a járgány.
Aztán mégsem, láss csodát: az utópia-sztrádán
kezd el száguldozni,
ott, ahol megfordulni már nem lehet,
esetleg négy év múlva, a következő kijárón.
Ilyenkor előz, le hagy, dudál, elsodor, elüt.
A költőnek viszont egy hazája van,
amit mindig kisajátítanak.

Ellenségeket fel kell építeni hozzá,
satírozni, színezeni, majd sulykolni.
Az ember az önfelmentés teája mellé
háztartási kekszéként kapja, hogy ki sorsának okozója.
Mert valakire kell mutogatni.
Ilyen egyszerű ez. Nincs új a nap alatt.
Igaz, rómaiak?

FARAGÓ ESZTER

A FRANCIA VILLAMOS

Nem sárga, és nem is piros, és nem is csenget,
valami idegen hangon jár a villamos
Ile-de-France régiójában, ahol
még soha nem jártam,
csak álmaim vittek oda,
s még mielőtt elértem volna Párizsba,
megszakadt a vonal, véget ért az út,
s nem vitt el a villamos a Louvre-ba,
nem nyílt ki nekem a Notre Dame kapuja,
az Eiffel torony sem intett hívogatón,
Versailles-ben sem várt előkészített szoba,
nem vásároltam szuvenírt La Valleé Village-ben,
s nem vittem virágot Jim Morrison sírjára,
sem Oscar Wilde-nak, Edith Piaffnak sem,
Pére Lachaise temető kertjében.
A Szajna partra sem vitt ki a villamos,
Rodin-nel sem vitáztam hevesen,
s a Diadalív alatt sem jutottam át.
Párizsba nem vitt el, mondom, soha,
az idegen hangú, suhanó villamos.

BAKÓ ENDRE

SZABÓ MAGDA A TÖRTÉNELEMBEN

A rutin életrajzok és főleg az alkalmi megemlékezések nemcsak megállapítják, de erőteljesen hangsúlyozzák, hogy Szabó Magdát, mint a burzsoá ideológia képviselőjét, 1949-ben kirekesztették az irodalmi életből, s csak 1958-ban nyílt lehetősége a visszatérésre. Ez alapjában véve igaz, de némi árnyalattal. Az 1950-es évek első felében saját alkotása valóban nem jelent meg, de napvilágot látott jónéhány műfordítása angolból, franciából és szovjet költőktől is. Többek között a mordvin Fjokla Bezzubovától magyarra ültette *Dal Sztálinról* című magasztaló költeményét.

Ó, hány sugár árad köröttünk!
 Ó, hány virágot bont a rét!
 S ha jön az est nem oltja lángunk?
 A tél foga sem marja szét?
 Nem, mert a mi napunk Sztálin,
 s az ő fénye sohsem apad
 (...)
 Mert ő ragyogóbb, mint a nap
 mert mint a hajnal, messze fénylik -
 (...)

A *Csodafa* a sztálini alkotmányt ünnepli Szabó Magda fordításában:

(...)
 Ki ültetett el, Almafa,
 ki növelt ilyen nagyra, szépre?
 Bizony, Atyánk volt, ő maga
 Sztálin, országunk büszkesége.

De ott a neve olyan hősköltemények alatt is, mint Irkajev: Atyánkért, hazáról vagy Ticsina: Dicsőség a mi hadseregünknek. Az olvasót megkímélem a további részletektől és Buda Attila bibliográfiájához utalom. Bizonyosra vehetjük, hogy a szovjet költők verseinek műfordítására a Kardos Lászlóhoz fűződő, még Debrecenből származó kapocs volt az egyik motiváció, vele akivel 1945-től 1949-ig a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban munkatársak is voltak. De nyilván sarkallta a természetes szereplési vágy is.

Az elhallgattatás éveiben is dolgozott azonban, hiszen 1958-ban, amikor az írók egy része még hallgatott, más része tilalom alatt állt, a vonzó irodalmi életbe valósággal berobbant három könyvével. (Bárány Boldizsár, Freskó, Mondják meg Zsófikának). A Freskónak egy-két éven belül megjelent német, lengyel és francia nyelvű kiadása. Szabó Magda pályája ettől kezdve töretlenül ívelt felfelé, útja a közönség rajongásától övezett diadalút, annak ellenére, hogy az ideológiai vonalfelügyezők néha azért „betartottak” neki. Némelyik könyvéről vagy színpadi bemutatójáról hús-harminc recenzió is napvilágot látott, ezek többnyire méltatások. Egy pár év alatt az egyik legismertebb magyar író lett, ha nem a legismertebb. Férjével vagy egyedül utazgatott Európában, az Egyesült Államokban. Bécsben állandó szobája volt, számára az útlevél nem jelentett gondot. Regényvilágába a szocialista valóság halványan szüremkedett be, mégis a rendszer egyik kedvezményezettje. Talán éppen ezért. A hivatalos irodalompolitika ugyanis semmit sem üldözött jobban, mint a valóság szociografikus megközelítését, feltárását.

Czizmadia Éva kissé maliciózus Szabó Magda-élettörténetében többnyire rejtetten, de néha nyíltan azzal vádolja, (már a könyv címe is erre utal) hogy Aczél György egyik bizalmasa, informátora volt, akit állítólag Atyának emlegetett. Erre azonban nem hoz elegendő bizonyítékot, illetve ez más forrásból eddig nem szivárgott ki, pedig elég sok emlékezés, dokumentum látott napvilágot Aczél holdudvaráról. De hogy érvényesülése érdekében baráti kapcsolatokat épített ki, és ápolt a szocialista kultúrpolitika egyik-másik korifeusával, ez könnyen dokumentálható. Erről árulkodik több nyilvános gesztusa, továbbá Haldimann Évával folytatott levelezése. A rendszerváltás után magát szarkasztikusan az „Aczél-korszak méltatlan kedvencének” nevezi, holott valóban az volt. Aggasztja például, hogy Végh Antal szerepeltetni fogja Aczélt dramatikus színpadi pamfletjében.

Egyik bátorító kritikusa, helyesebben méltánylója az a Nagy Péter, akinek fontos szerepe volt abban, hogy a magyar irodalom a „szocialista realizmus” színvonalára süllyedt, s aki Borisz fedőnéven írókról gonosz jelentéseket szállított a politikai rendőrségnek, azaz besúgó volt. Ezt Szabó Magda persze nem tudhatta, de Nagy Péter kivételes kulturális státuszát és főleg a népi irodalom ellen folytatott tendenciózus tevékenységét közelről láthatta. Nagy Péter cinizmusát minősíti, hogy urbánus létére Móricz Zsigmondról és Szabó Dezsőről vállalt monográfiát, természetesen a hatalom szája íze szerint tálalva. Ezek alapján Szabó Magda Móricz- és Szabó Dezső-specialistának nevezi, hidegen hagyták a szándékosan romboló, értékdegradáló minősítések, urbánus lévén, számára a népi irodalom, amelynek gyökerei részben Debrecenbe nyúlnak, nem volt ügy. Az érdek ezúttal is az etika fölé kerekedett. 1980-ban magasztaló írással köszönti Nagy Pétert 60. születésnapja alkalmából. 1983. március 20-án kelt levelében valami tanügyet homályosan emlegetve védelmébe veszi: „Gondolhatod, hogy ha stimmelne, amit az ismeretlen Nagy Péterről ír, nem hívom gyászbeszéd tartónak, éppen Szobotkához, aki pont elegen ment át életében.” Hamarosán újabb dicsőhimnuszt zeng barátnőjének róla: „Európai ember, ebből épp elég és elégszer támadt kellemetlensége. (...) Ott voltam a debreceni Móricz-napokon, mikor narodnyikék úgy belemartak a legnagyobb nyilvánosság előtt, (...) azt hittem, elájul, azt hiszem zsidó származású édesanyja van a háttérben, mert azt nemigen lehet ám megbocsátani.” Máskor is dicséri és védelmezi. A bibliográfia dokumentálja, hogy egymásról (Nagy Péter Szobotkáról is) írtak méltató

kritikákat, esszéket, a rendszerváltás után azonban a barátság neutrális viszonyra vált egészen az idegenségig, mint ezt Soltész Márton kimutatta, mert Nagy Péter az új világot nem érezte sajátjának, míg Szabó Magda némi megtorpanás után felsorakozott az új hatalom mögé.

Kardos György, a Magvető Könyvkiadó igazgatója korábban államvédelmi főtiszt volt (mellesleg Aczél György bizalmasa). Ő volt, többek között, a Magyar Közösség elleni eljárás egyik nyomozója. Mivel kiadta Szobotka regényét és novellás kötetét, Szabó Magda nagy szeretettel emlegeti, halála elcsüggeszti, nyilván a Szobotka-szerződés jövője aggasztja: „RÉMES, hogy meghalt.” Így nagybetűkkel! A halála alkalmából írott búcsúztatója Levél, odaátra címen egyértelműen mutatja, hogy meghitt barátságot ápolt vele, s őt örök hálára kötelezte. Találkozáskor csókkal köszöntötték egymást.

„Nagyon jó barát. A legeslegjobb barát” – mondja a virágkötőnek a temetésére induló író. S valósággal dicsfényt von az elhunyt köré, mert ő volt számukra a kapu, „a születés kapuja, ezt mondaná neked Szobotka. (...). A sírjára vitt koszorún egyetlen szó állt: Köszönöm. „Nincs olyan remekmű Itáliában vagy Hellász kincsei közt, amilyen domborművet én vernék ki arra a kapura (...).” Megállapodás volt közöttük, „ha valaki hívja a másikat, az megy.” Állítólag Kardos György bízta rá, hogy írja meg ifjúsága történetét, s állítson emléket Szőke Juliskának (*Az ajtó Emerencének*). A Szobotkáról szóló könyv, valamint a Szobotka-életmű szerződését pedig pár héttel férje halála után egy kakaós termossal együtt vitte ajándékba. „Két étellel tartozom neked.” – hangzik a hálálkodó szöveg egyik utolsó mondata.

Mit keresett a rendszerhűséget bizonyító kommunista írók között, miért csatlakozott hozzájuk? „1987 januárjában az Írószövetség demokratikusan választott, részben ellenzéki vezetőségével való szembenállásuk miatt huszonhatan kiléptek a szövetségből, hogy kifejezzék a pártvezetés iránti hűségüket. Az első kilépők még 1986 decemberének első napjaiban: Bata Imre, Juhász Ferenc, Nemeskürty István és Szabó Magda” – olvassuk a Király István *Naplójában*. A kvadrát összetétele és gyors lépése meglepőnek is mondható, ha nem tudnánk a hatalomhoz való háttér-kötődésükről. A párt ellenszövetség megalakításáról gondolkodott. Minden esetre összehívta a kilépett írókat megbeszélésre, amelyen Szabó Magda a következőket mondta a jegyzőkönyv szerint: „Elítélte, hogy az Írószövetség hosszú ideje csak politikai kérdésekkel foglalkozik, de reménytelennek tartotta, hogy az elégedetlenkedőket meg lehetne győzni és valamilyen reális álláspont-ra kötelezni. Szerinte lehetetlen az Írószövetség megszüntetése. Törekedni kellene arra, hogy megfelelő vezetés alakuljon ki. Úgy véli, Cseres Tibor vagy Száraz György alkalmas lenne arra, hogy az Írószövetséget igazi feladatához vezesse vissza, és szembe szálljon a túlzókkal. A volt Újholdasok készek segítséget nyújtani ahhoz az irodalompolitikához, amelyet folytatunk, de ez ma már csak morális segítség lehet, mert megöregedtek és nem tudják vállalni az aktív fellépést és a munkát az Írószövetségben.”

Majd az új elnöknek, Cseres Tibornak írott levelében visszajelentkezik: „Kedves Tibor! Mikor kiléptem a szövetségből, elhiheted, úgy éreztem, ha nem is személyemet illető, de nyomós okom volt rá. Talán azonnal tisztázódott volna mindkét fél számára minden, ha bárki közületek hivatalos formában megkérdezi tőlem: mi az az ok. Közöltem volna veletek is, ahogy mindenkivel, aki bel- vagy külföldön megtette. A hagyatékomban egyszer majd meglelitem levelem másolatát. Még egyet mulasztottatok el, de ez

már derűs epizód, szegény Imre megfordulna sírjában, hogy a vezetőség nem él már a bizánci protokoll szerint. Nektek ugyanis a Lex Dobozyana értelmében írásban kellett volna közölnötök velem, hogy tudomásul vettétek és elfogadtátok a kilépést. Nem tettétek, s ezáltal, holott egyikőtök sem akarta, tagságom formahiba miatt meg sem szűnt, mert Béla király óta igazán igazinak az írásbeliség számít. Látod, az istenek okosak és van humorérzékük. Én, ha így esett, most már én is mondom, maradjon. A régi baráti szeretettel köszönt ezek szerint voltaképpen örökös, de ismét tagotok: Szabó Magda. Budapest, 1987. augusztus 23.”

A Kádár-korszak kulturális életének három ideológiai-esztétikai főfelügyelője volt: Király István, Pándi Pál és Szabolcsi Miklós. Ők hárman fogalmazták, szerkesztették például 1958-ban az MSZMP Központi Bizottsága szégyenletes állásfoglalását a népi írók ügyében. Pándi volt köztük a legbalosabb. A mindig habozó Illés Endre 1979-ben neki adta véleményezésre Szobotka *Megbízható úriember* című regényét, s Pándi, „mint a legnagyobb szakteknitély” kiadhatónak találta. Ezzel belopta magát Szabó Magda szívébe. Halála alkalmából Szabó Magda is leróttá kegyeletét egy szubjektív írással, „mert bitangul megalázták és lezsídózták” amelyben felidézte egy furcsa debreceni találkozásuk epizódját az éjszakában, amikor mindketten emlékeik nyomát keresték a sötét utcákban. S ez a találkozás soha ki nem mondott misztikus kapocs volt köztük, mint a debreceniség reménytelenül hűséges vállalása.

Pándi halálával – írja – a múltja egy darabja tört cseréppé. Pándit az utóbbi időben szomorúnak látta. „Hány rétege van Pándi sötétjének, szomorúságának? Mi az, amit megbocsátott, mi az, amit nem, mert emlékszik mindenre, s ha bármit mond vagy cselekszik, neki is csak az a valutája, ami nekem, a debreceni éjszaka, saját aszfalttal beboltozott gyerekléptei, a valamikor ércbiztonságúnak érzékelt, aztán fejére szakadt hajdúsági ég. (...) És senki másnak, Debrecen városának azért mégiscsak tudnia kell, hogy a Pándi-szindróma talán még sem olyan egyszerű.” – fejezi be az emlékezést.

Kétségtelen, a háború utolsó évében Pándi származása miatt életveszélybe került Debrecenben, továbbá nekrológnak számító emlékezésben nem szokták az elhunyt hibáit felhánytorgatni. Valóban, „a Pándi szindróma” mégsem olyan egyszerű! A diktatúra egyik verőembere volt, a vulgár–marxista–leninista eszmék erőszakos képviselője. Egyoldalú kép tehát benne csak az esendő embert és a debreceni fiatal társat látni és láttatni!

Egy levelében mellékesen említi: „megírtam a kritikát közös nagy barátunk könyvéről (emiatt tisztelj, mert kilencszer írtam meg) ki a csoda szereti az ilyen nagy emberek dolgait boncolni...” Aczél György *Jövőt mutató elődök* című könyvéről van szó. Tájékoztatja az olvasót, hogy a könyv beszédantológia, de a szerző „művészi szintig emeli mondanivalóját.” Dicséri nagy mesterségbeli tudását, rejtett tartózkodását: „Bár tartózkodása bármely személyét érintő jelzésből közismert, ha akaratlanul is, de beledolgozza magát is a műveibe. Ott rejtezik a szavak fedezésében önarcképe, ahogy a középkor szemérmes szerzetesművésze a donátorok háta mögött festette magát, úgy pillant az utókor felé.” Felsorolja, ki mindenkit idéz Aczél a múltból Lukács Györggyel bezárólag, s ahhoz a konklúzióhoz jut: „Aczél könyve (...) bátor, tisztességes, egyértelmű; tulajdonképpen belőle válik érthetővé a kultúrpolitikus szerző számtalan hajdani gesztusa.” De egyre fokozza a dicséretet, Aczél alkotáslélektani affinitását, világirodalmi jártasságát stb. méltatja. Élmény számára a könyv, mert a szerző valami nagyon fontosat kodifi-

kált, így hát elismerés és tisztelet nemcsak a választott hősöknek, „de annak is, aki szembesített bennünket, olvasókat, örökösöket kincstárunk kincseivel.”

Ez az Aczél-nosztalgia a tiltakozó aláírásgyűjtések, a demokratikus ellenzék egyre erőteljesebb befolyása évtizedében tör fel belőle, amikor már szétzilálódott Aczél kánonja, s elérhető közelségbe került a kulturális diktatúra felszámolása. Apropos: Szabó Magda nem írt alá egyetlen tiltakozó felhívást sem! A tények azt mutatják, nem tartozott a rendszerváltó értelmiségiek közé, sőt – adott esetekben elhatárolta magát tőlük. Nyolc évvel később Klebelsberg Kunó neonacionalista körlevelét (melyben egyébként a miniszter a kultúrának adja a primátust a politika előtt) ajánlja „jelenlegi utódjának, aki világosan látta, hogy az irodalom és művészetek támogatása nélkül nem az irodalmi és művészeti élet satnyul el, hanem a magyar nemzet érzelmi élete.”

Természetesen ez nem bűnlajstrom vagy vádirat, csupán a tények regisztrálása. Nemcsak a pártszolgálatosok (Hidas Antal, Gábor Andor, Lányi Sarolta, Kardos László stb.) népszerűsítették a selejtes szovjet irodalmat, fordított szovjet költőktől Áprily Lajos, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Nagy László, Lator László és más is. Baráti kapcsolatok révén élvezték a hatalom védte bensőség előnyeit nem kommunista írók is, Illyés például gyakorta konzultált Aczél Györggyel, akit naplóiban csak Gyurinak emleget. Juhász Ferenc a híres vagy hírhedt bablevés vacsorák állandó vendége.

Mindezt azért kell az irodalmi emlékezet számára feljegyeznünk, mert Szabó Magda egyik-másik kései interjújában fanyar hangot ütött meg a szocialista időszakról szólván, holott stabil „szem volt a láncban”. Ha összegyűjtött műveiből hiányozni fognak ezek a dokumentumok, vagy a Szabó Magda-monográfiák elkenik, említés nélkül hagyják őket, úgy a hamisítás szándékának esete forog fenn.

VITÉZ FERENC

KÖD

Beleült a völgybe a köd.
Nemrég még láttalak, ahogy
sétáltál az őszben, s összébb húztad
magadon a kabátot, majd felém
fordultál, rám mosolyogtál.

Most már a fát sem látom,
de tudom, hogy becsönget hozzám
nemsokára a novemberi postás,
és a levélen ott lesz minden szín,
amit megőriztél nekem leheleteddel
a nyárból.

KATZLER HILDA

MÁSKÉPP

A jelek éltetnek titkon,
de ennyi nem elég, több kell,
a bizonytalan felemészt.
Inkognitóban meddig pazarolsz?
Ki kéne szállni már valahol!
Bármi fáj a sosem volt identitásban,
amit ott és akkor megszenvedtél,
próbálkoztál ugyan bátran,
épphogy utolérted önmagad.
Oly gyatra a szándék, a titkos akarat.
Látod? Mindent jól érzel, ám inkább
belehalsz, mintsem, bevalld, hogy
lehet majd másképp.
A jelek elfogytak! Vársz még?

*Vincze Angéla:
Elmerülve*

MÁRTONFI BENKE MÁRTA

HÉTKÖZNAPI HŐSÖK

Nem tudom, ki hogy van vele, de esténként hullaként omlok a fotelemben, elgyötörten és elgyengülve, fizikai fájdalmakkal, mint aki egész nap a kukoricaföldön kapált. Pedig dehogyan kapáltam! Rohangáltam, intéztem az ügyeimet a hivatalokban, bevásároltam, számlákat fizettem be, majd különböző emberekkel kommunikáltam telefonon vagy interneten, de nem is sorolom a sok-sok apró dolgot, mely a mai lét fenntartásához elengedhetetlen, és ami annyit jelent, hogy csak próbálsz magad utolérni, a felírt listán szereplő feladatoknak legalább a felét teljesíteni. Legyőzni a kor kihívásait, megfelelni az elvárásoknak. És ebben mérhetetlenül kifáradsz, de nem annyira, hogy nyugodtan aludjál. Mert nyámnyla, huszonegyedik századi ember vagy, aki egy marék nyugtató és altató ellenére is csak forgolódik az ágyában, s ha véletlenül elszenderül, rémálmok gyötrik. Szégyen, gyalázat!

Ismerőseim a házukat újítyják fel. Mesélték, hogy egy pillanatra megakadt a munka, mert a kőművesük segédje munka közben agyvérzést kapott. Jött a mentő, elvitték a jóembert a közeli kórházba, és bizony nagy a baj, mondták, mert a fél oldala lebénult. Rögtön ráismertem Dömére, aki nálunk is dolgozott, nap mint nap keverte a betont, tolt a súlyos anyaggal teli talicskát, és emellett még állatokat tartott, művelte a kis földjét, rendben tartotta a takaros házát, egész nap fűrt, faragott. Aztán egy nap agyvérzéssel kórházba szállították. Kis idő elteltével találkoztunk az utcán, nagy vidáman biciklizett, és érdeklődésemre beszámolt, hogy őt minden baj eléri, ami az orvosi könyvekben szerepel: magas vérnyomás, cukorbetegség, ízületi fájdalmak, reuma, infarktus, folyton csak a doktorokhoz rohangál. És tessék, most újra egy agyvérzés. Dömét azonban nem olyan fából faragták, hogy csak úgy ukmukfukk a fél oldala lebénuljon. Pár nap után megjelent az ismerőseimnél, hogy ő teljesen jól van, dolgozna tovább, segítene a betonozásban. Szomszédom, Pista bácsi méltó követője Dömének. Öreg korára, rengeteg fizikai munkával töltött év és a felesége elvesztése után rákbeteg lett. A kemoterá-

piás kezelésekre a közeli kórházba járt, de az infúziók után ő sem pihent. Az orvosok szörnyülködésére a kezeléseket után ment a gátoldalba füvet kaszálni, etette, itatta az állatait, kis teherautójával fuvarozott, cipekedett.

Családunk legidősebb tagja, a százéves mama is méltán érdemi ki a szívós, teherbíró és fáradhatatlan jelzőket: fiatal korában az aratásokon dolgozott, és hetven éves korában is ásta, kapálta, gondozta a földjét, főzött, sültöt, takarított, jobban bírta a munkát, mint bármelyikünk a környezetében. Élete végéig hétrét görnyedve gyomlálta a kertjét, és amikor a lakiteleki állomáson lekészte a vonatcsatlakozást, nyolcvan évesen gyalog ment át a tíz kilométerre lévő Tiszakécskére. Mielőtt nagyon megsajnáltnám magam a fotelemben roskadva, ezekre az emberekre gondolok csodálattal és szeretettel.

Csapások

Barátnőm lánya a napokban szülte meg gyermekét a szegedi klinikán. A három kilós, ötven centis kisfiú hajnali négykor jött a világra. Hosszú várakozással és vágyakozással telt évek előzték meg a kis jövevény megszületését. Miután a nagymama meggyőződött az újszülött egészségéről és szépségéről, autóba ült, és elindult Kecskemétre, hogy odaérjen öccse temetésére. Végigsírta az utat. Üvöltve zokogott örömeiben és bánatában. Úgy érezte, megszakad a szíve, nem tudja már elviselni azt a csodát és csapást, melyet egyszerre zúdított rá az élet. Küzdelmes sors jutott neki osztályrészul.

Amikor édesanyja májrakkal feküdt a kórházban, barátnőm a munkája miatt olykor messzi vidékre utazott Kecskemétről, de ő ennek ellenére naponta ment az édesanyjához. Dehogyan ment. Száguldott, néha kétszáz kilométeres sebességgel hajtotta az autót, hogy időben a kórházba érjen. Édesanyja halála után ő is megbetegedett, több súlyos kórral harcolt. Eközben autóbalesetet is szenvedett, csontjait törte, de ő begipszelt karral is dolgozott, segített a családjának, és mindenkinek, aki nála elesettebb volt. Sógorai, alighogy nyugdíjba mentek, szívinfarktusban meghaltak. Barátnőm hol az egyik, hol a másik lánytestvérét istápolta. Majd a már egyedül élő, idős anyósa vált magatehetetlené. Férjével több mint egy évig, napi rendszerességgel jártak a kórházba, hogy a súlyos beteg asszonyt, aki már nem ismerte meg őket, megmosdassák, megsimogassák a kezét.

Barátnőm éppen nyugdíjba készült, amikor mellrákot diagnosztizáltak nála. Megműtötték, sugárkezelésre járt, és mindent megtett, hogy életben maradjon. Hiszen óráig nagy szüksége volt a családjának. A férje sem élvezett sokat a nyugdíjas éveiből. Amikor panaszaival orvoshoz fordult, néhány vizsgálat után kiderült: áttétes vastagbél rákja van. Egy évig élt, az utolsó időszakot már kórházban töltötte, és barátnőm mindennap rohant, hogy etesse, fürdesse, beszélgesse vele. Alig temettette el a párját, a keresztlánya esett át mellműtéten. De nem tudtak már segíteni a háromgyermekes fiatalasszonynon. Pedig a barátnőm kitartóan kísérgette a kemoterápiás kezelésekre, az újabb és újabb operációkra. Hiába. Újra egy közeli hozzátartozója koporsója mellett kellett állnia.

Nem régen találkoztunk a megyei kórházban, egy idős hölgyet vezetett a folyosón. Elmondta, hogy vizsgálatra kísérte el a kilencven éves asszonyt, aki csupán régi, jó ismerőse, de mivel szegénynek senkije nincs, ő segít neki.

Tudom, nagy teljesítmények, a közösség javát szolgáló, nemes cselekedetek után járnak a díjak. A barátnőm azonban közelébe sem jut a helynek, ahol a kitüntetésekét osztogatják. Igaz, nem is vágyott ő soha különösebb elismerésre. Pedig nagyszerű ember, akiről bárki példát vehet. Igazi hétköznapi hős.

A tanyai tanító

Bodor András tanítóval a nyolcvanas évek végén, újságíró koromban találkoztam a tiszakécskei tanyavilágban. Akkor még működtek a tanyai iskolák, és Bandi bácsi a sárhalmi iskolában tanított.

Emlékszem, meleg májusi nap volt. Amikor kiszálltam az autóból, megcsapott az akácvirág édeskés illata, és szemembe ötlött egy öreg, megkopott, de ódonságában is szép téglalapú épület. Mintha egykori iskolám emelkedett volna ki a múlt homályából: az udvaron akácfák, orgonabokrok, a gondosan felgereblyézett homokban egy sütkérező kandúr, távolabb kapirgáló tyúkok. Benn, az osztályteremben ugyancsak minden a régi. A fapadokba faragva a tintatartó és a toll helye, tetejük csupa írka-fírka. A falon fekete tábla, piros betűk, színes képek, és fehér kartonon fekete számokkal az egyszerűség.

A tanító urat most is magam előtt látom, ahogy a tanterem ajtajában áll mosolygós szemmel, sötétkék köpenye zsebébe süllyesztve a kezét. Csodálkozott, mit keresek ott, s még inkább, amikor közöltem, hogy írni szeretnék róla. Nem értette. Azt hajtogatta, hogy nincs semmi érdekes az ő életében. Mint mindenki más, tette a dolgát csendesen. Először Külső-Ballszögön, majd Székhalmon tanított, később Árkus-dűlőre, onnan pedig Sárhalomra vetette a sors. Mint kiderült, Bodor András az elmúlt négy évtized alatt végig tanyai iskolákban tanította a betűvetést és a számolást. Semmi pénzért nem ment volna városba, mindig a tanyát szerette. Itt tanulta meg, hogy kevés szóval többet lehet mondani. (De az is lehet, hogy 56-ban vették el a kedvét a beszéd-től. Akkor hazug vádak alapján letartóztatták, és több évre eltiltották a tanítástól. Ahogy másoknak a nyelvét megoldotta, őt elnémította a politika.)

Bodor András, noha messze élt a várostól, nem maradt tájékozatlan. Úgyis mondhatnám divatosan, hogy lépést tartott a kor követelményeivel. Mivel magáénak érezte az iskolát, nem hagyta tönkremenni. Már rég összeomlott volna, ha ő nem gondoskodik a karbantartásáról, a tető javításáról. A tantermet pedig minden évben maga meszelte ki. Az eszközöket szívós kitartással szaporította, leginkább a saját pénzéből. Volt ott írásvetítő, színes televízió, számítógép és nyelvi labor. Bodor Andrásnak ugyan a hajdani tanítóképzőben nem mutatták meg a számítógép kezelését, az idegen nyelvek közül is csak az oroszot tanulta, ez azonban nem jelentett számára akadályt. Maga, józan paraszti eszét használva tanult meg a komputerrel bánni, a német nyelv tanításához pedig magnókat, fejhallgatókat szerzett, s ő is a gyerekekkel tanult leckéről leckére haladva.

Bodor András azt is tudta, ha nincs rend a környezetben, nincs rend a fejben. Elérezkenyültem, amikor felfedeztem, hogy a tanterem előtt sorakoznak a váltócipők, nehogy valaki piszkos lábbelivel lépjen az osztályba. Minden tanulónak volt egy kis seprűje, amivel tízórai után összesöpörte a pad alá szóródott ételmorzsákat. A régimódi

padokban párnák lapultak, nehogy kényelmetlen legyen az ülés. A nagy vaskályhába pedig, a kilencvenes évek elején is, minden téli reggelen maga a tanító gyújtott be, és egész nap ő gondoskodott arról, hogy meleget árásszon. Emellett minden gyermek teljesítményéről napi kimutatást vezetett.

Visszatérve a szerkesztőségbe, megírtam Bodor Andrásról a cikket. Egy fotó is megjelent a sárhalmi tanítóról, ahogy ott áll az iskolapadok előtt, köpenye zsebébe bújtatva a kezét. Kitüntetést ugyan soha nem kapott, de pályája végén megérte, hogy egyszer szerepelt az újságban.

Jolánka néni

Az öregek otthonában egy vékony, szikár, idős asszony lépked előttem. Amikor mellé érek, megszólít, és mosolyogva újságolja, hogy látogatói voltak.

– Tudja, most nagyon boldog vagyok – magyarázza –, mert láttam, hogy egészséges a fiam. És ez a fontos.

Kiderül, hogy a szomszéd faluból került ide, Jolánnak hívják, 84 éves, de fiatalabbnak látszik. Faggatom, miért nem inkább az otthonában él, hiszen egészségesnek tűnik, még el tudja látni magát, talán még a kertben is dolgozhatna kicsit.

– Ó – sóhajt egy nagyot –, tudja, kedvesem, amikor ide behoztak, nagyon beteg voltam. Itt gyógyultam meg, és most már itt is maradok.

Közben megkínál mézes süteménnyel, amit a család ajándékba hozott.

– Ez jó puha – biztat –, én is meg tudom rágni. Látja, minden fogam kihullott, csak ez az egy maradt.

Kérdezem, miért nem pótolta a fogát? Mesélni kezd.

– Megműtötték az uramat a szívével, de szegény nem sokáig élt. Amikor meghalt, csináltattam egy gyönyörű síremléket a temetőben. Ugye, megérti. Inkább egy szép síremlék, mint egy fogsor. Minek már az nekem. Aztán én is kórházba kerültem, megoperálták a szívem – mutatja a vágás helyét a mellkasán. – Utána kerültem ide. Ott a szép házam, benne minden bútorom, ruhám, még a bundám is ott sorakozik a szekrényben. Spórolt pénzem is akad, de az inkább legyen a fiaméké. Nekik nagyobb szükségük van rá. Én már fogsor nélkül is megvagyok.

Ezek után Jolánka néni bemegy a szobájába, leül a pléddel letakart ágyára. Mellette kis éjjeli szekrény, rajta a fiától hozott csokoládé, sütemény és egy fotó a családról. Ez most az ő otthona.

A választás

Az országos választás napján apámra gondoltunk. Mennyire várta, készült rá, számolta a hónapokat, napokat, vajon, részt tud-e venni a 2018-as szavazáson? Az idő rohant, ő mégis úgy érezte, elkésik, és szomorúan jegyezte meg egy alkalommal: ő már nem éri meg a választást. Sajnos, igaza lett, előtte való nyáron, augusztus végén elbúcsúzott a földi élettől. A következő év tavaszán helyette is szavaztunk.

Miután anyámmal kijöttünk a szavazófülkéből, utunk egyenesen a temetőbe vezetett, apám sírjához. A platánfák alatt, fejfája mellett állva elmondtuk, hogy megtettük hazafias kötelességünket, és mintegy beteljesítve végakarátát, azokra az erőkre szavaztunk, melyekre ő is leadta volna a voksát. Tudom, sokan már azt is felháborítónak tartják, hogy idős emberek beleszólhatnak a politikába. Képzelem, milyen vérlázító lehet számukra, hogy mi még egy halottnak is megadjuk ezt a jogot, tiszteletben tartva és megpróbálva érvényesíteni akarátát. Apám ugyanis olyan idős ember volt, aki folyton a fiatalok, a gyereke, az unokája és a dédunokája jövőjéért aggódott. Felelősen. Sokat olvasott, tájékozódott, nyitott szemmel járt a világban, a következtetéseit hosszas töprengés, elmélkedés után vonta le, a világnézetét igyekezett nem csak a hitre, hanem a tudásra alapozni.

A népszavazáson vett részt utoljára, emlékszem, milyen izgalommal készült arra is. Nem ok nélkül, hiszen ő a halála előtti egy évben már nagyon legyengült, keveset mozgott, a nap nagy részét egy fotelban ülve, oxigénpalack mellett töltötte. Aggódott, hogy nem lesz ereje elmenni a szavazásra. Aztán eljött a nap, kocsiba ültünk, és karon fogva vezettem be a szavazófülkékhez. Ott derült ki, hogy nem szavazhat, mert lejárt a személyigazolványa. Édesapám megrendülve, és talán valami csodára várva, állt a szavazóbizottság tagjai előtt, nem akarta elhinni, hogy nem lehet tenni semmit, dolgavégezetlenül kell hazamennie arról az eseményről, amit ő hetek óta várt. Egyszerre kavargott benne a felháborodás, a dac és a kétségbeesés. Vitatkozni kezdett a bizottsággal. Közben fogyott a levegője, fulladt, köhögött, jártányi ereje alig maradt. Csalódottan, tele keserű érzésekkel fordultunk ki a szavazóhelyiségből, s ekkor sikerült rábeszélnem, hogy autózunk el a hivatalba, kérjünk új igazolványt. És apám, utolsó erejét összeszedve, beleegyezett. Kocsiba ültünk, megmáztunk pár lépcsőt, kivártuk a sorunkat a kormányablaknál, majd új személyi igazolvánnyal visszamentünk a szavazó körzetünkbe. Apám már a teljes összeomlás szélére jutott, zihált, alig kapott levegőt, támogatnom kellett, hogy legalább egy asztal mellett kitöltse az ívet, de ő kitartott és bedobta az urnába a szavazatát.

Szabad lélekkel

Megkérdeztem a százéves mamámtól, emlékszik-e a *Tisza* című Petőfi versre? Persze, felelte, ez a kedvencem, és máris el kezdte mondani kívülről a még elemi iskolában megtanult költeményt. Ezután még elszavalta a *Falu végén kurta kocma* és az *Anyám tyúkja* című Petőfi verset, szinte hibátlanul, és olyan áhítattal, mintha imádkozna.

Ekkor újabb kérdést tettem fel: rémlik-e valami *Az Alföld* című műből? Igen, válaszolta, de sajnos, nem tudja elmondani, erre már nem emlékszik. Elővettem a Petőfi-kötetet és felolvastam: „Mit nekem te zordon Kárpátoknak / Fenyvesekkel vadregényes tája!” – kezdtem, és a második versszakot mama már velem duruzsolta: „Lenn az alföld tengersík vidékin / Ott vagyok honn, ott az én világom; / Börtönéből szabadult sas lelkem, / Ha a rónák végtelenjét látom”.

Múltba révedő tekintettel mormolta a költeményt, akár mint egy imát. És éreztem, hogy érzi a vers minden sorát, láttam, ahogy felröpül gondolatban, túl a földön, felhők közelébe, és felülről látja önmagát fiatalon, szülőhazája, az alföldi határ búzaföldjének közepén. Ő már elköltözött a túlvilágra, de a lelkünk együtt szálldos szabadon a végtelen rónák fölött.

BARCS JÁNOS

NEM DICSEKSZIK

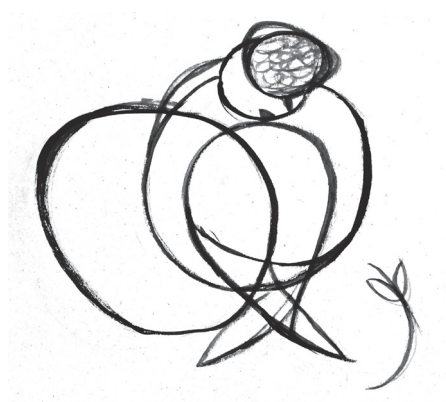
Nyári vihar bóklász a tájon;
 felhősordát sodor a kedve,
 míg a porban elvész a lányom,
 belekezd újabb énekekbe.

Foga vásik a kalóz szélnek,
 sírnak a szirten a tört kövek,
 egy óriásit nyújtózkodva –
 szél boronálja a földeket.

Csillagokkal van tele az ég,
 míg a hold lassan hanyatt fekszik,
 lazult fogsorát mutogatva,
 földre kacag s úgy dicsekszik.

Fölsikoltva mezők bokra zúg –
 nézd – már ő sincs ott egymagában,
 úgy fekszik, mint aki rég meghalt
 már születése korában.

Hasára fordul a büszke hold,
 szembe néz velünk, nem dicsekszik,
 lazult fogsora sem csikordul –
 megadta magát s hanyatt fekszik.

*Kron Zsuzsa:
 Üldögélő*

ZATKALIK ANDRÁS

ÜVEGVISSZAVÁLTÓ

Ma is reszketve ébredt. A kapualj sötét és nyirkos volt. Meg bűdös: mindig a sarokba vizelt. Most is. Nagy, sárga mintákat rajzolt a mocskos falra, aztán vakarózott egy darabig, s kiment az ébredező utcára. A hideget megszokta, a mardosó éhséget is, de a bor nagyon hiányzott neki. Vissza is lépett, hátha a tegnapi üveg alján maradt még valami, de a paplan- és kartonpapír cafatok között csak az üres flaskát lelte. Belerúgott, majd az egyetem felé vette útját. Tudta, a szombat esti féktelen bulizás után csurran-cseppen neki is valami.

A spárgával megkötött szatyrot átvette a vállán, botot keresett, s a kukákat vizslatta. Jó megérzését többéves gyakorlata is segítette: óriási halom sörös dobozt talált mindjárt az elsőben. A földre szórta, akkurátusan megtaposta, miközben vigyázott, ne hasítsa be kikandikáló lábujját valamelyik éles darabbal. Odébb újabbakkal gyarapította készletét. Csaknem megtelt már a színehagyott műanyag bevásárló táska, mikor újabb öröm érte: az egyik pad alatt fémpénzek csillantak meg a kelő nap fényében. Fölszededgette, s számolt. Ebből vörösborra is futja – mormolta, azután két, rendesen becsomagolt szendvicset evett meg. Valami úri gazdája lehetett, mert rendesen megpakolta szalámival, sajttal, paprikával. Az ízeket azonban nem érezte. Régen elszokott már attól, hogy megkülönböztesse a sósat, zsírosat, édeset. A falatok így is jólestek, s ahogy a padon végignyújtózott, a pohár után nyúlt. Biztos volt benne, bor is lötyög az alján. Nem volt ott semmi, csak képzelgett, pedig már-már érezte, amint megnedvesíti ajkát az ital. Talán elszenderedtem – futott át az agyán, s most már afelől is meg akart győződni, hogy a sörös dobozok is csak a képzelete szüleményei... Nem, megvoltak, ott zörögtek, amint továbbindult.

Szokásos útja szokásos pontján találkozott ismerősével, Pistuval, aki szokásos tevékenysége szerint a kartonpapírt gyűjtötte. Kiskocsira pakolta, s vitte a gyűjtőbe. Biccenttek egymásnak, s haladtak tova a sors által pontosan kijelölt útjukon.

Szeme előtt semmi más nem lebegett, mint a borosüveg. Megkopott elméjében vadnál vadabb képek cseréltek helyet: fizet a pénztárnál, aztán kiesik remegő kezéből az üveg. Millió darabra fröccsen, mindenki bámul rá. Aztán megint elveszik tőle a suhancok. Most is hallani véli a röhögésüket: – Tata, megárt az neked... De az is lehet, hogy nincs is nyitva a klimó... És mi lesz, ha kilesik, mennyi pénze van, még el is vehetik tőle...

gyorsan át is tette a félmarék aprópénzt a belső zsebébe... Egyre jobban eluralkodott rajta a félelem. A házak mentén ment, szorosan a fal mellett, s ha egy kerékpáros jött, belépett a kapu mögé.

Korán kelő asszonyok jöttek-mentek kosarakkal, mind undorral fordult el tőle, s ő szorosabbra húzta pecsétetes nadrágja műbőr szíját: ne lássák, hogy a gombok rég leestek onnan...

A piachoz közeledve alaposan megélenkült a forgalom. Látásból ismerte szinte mind-egyik siető embertársát, s ezt-azt tudott is róluk pletykaszinten. Kibeszélték őket iszogatók közben. Idejük és fantáziájuk is volt, némelyiknek jól értesültsége is. Tudták, ki kinek a szeretője, sofőrje, csicskája, bizalmasa, árulója, melyik ad cigarettát, melyik néz át rajtuk, mint a kirakatüvegen, s melyik adja át a bevásárlókocsit, a benne „felejtett” apróval.

Megerkezve görcsbe rándult a gyomra: itt a legerősebb a konkurencia: ha nincs itt idejében, elkapkodnak mindent, ami csak visszaváltható. Még a takarítók is versengenek velük: elgurult pénzeket, otthagytott ruhadarabokat keresnek, s bizony sokszor találnak is. A fiatalabbak, erősebbek meg odébb lökik, ha kincsre lel. A dulakodások, osztozkodások után a kinti pultoknál oldódik a helyzet: könyökölnek, fújják a füstöt, s isznak rendületlenül. Az is előfordul, hogy egy-egy idegen vetődik a társaságba, akit azonnal bevonnak aktuális diskurájukba. A téma adott: foci, nők, politika. Rosszat mindegyikről lehet mondani, s ilyenkor a tetszés általános. Mire harmadjára is körbejár az üveg, már a hideg sem húzódik feljebb a bokájuknál. Ott azért megmarad délig is: szúr, vág, de a megfeketedett tornadorkó épp annyit véd, hogy panaszkodni ne kelljen. Nem is illik ebben a körben.

Az asztal még üres volt, a többiek is a kukákat tanulmányozták.

Komótosan az automatához lépett, s dobálta befelé a dobozokat. Szép kis összeg potyogott ki, s most már afelől is bizonyos volt, hogy nem is akármilyen piros bora lesz pár percen belül. Átmelegít, majd amint kortyolgatom – gondolta –, s lehet, hogy holnapra is hagyok...

A büfés örömmel vette át a sok aprót, s cserélte be papírpénzre. Tapogatta egy darabig, élvezte, amint gémberedett és piszkos ujjai között ropog az ezres.

Mi lenne, ha pohárból innám, mint egykor a nagyfater a pincénél? – villant át az agyán.

Az ABC-ben kosarat vett, de csakhamar visszatette a helyére, és kocsira cserélte. Még összetörne az üveg, ha leszakad a kosár füle...

Az italos pultokhoz érve valósággal megszéldült: micsoda választék! Félédes, száraz. Párat óvatosan leemelt, s már olvasta is: vadhúsok mellé, desszerthez, sültetekhez, szárnyasokhoz ajánlott. Elméje legmélyén fel is derengtek ezek az étkek, de egyik sem hozta lázba, csak a gégéjén rövidesen selymesen lecsúszó bor...

Kilencszázhetven forint, micsoda őrzítő összeg, s ez most itt van a markában! Két zsömlére is futja. Micsoda nap!

A pénztárnál csak ketten voltak: ő és egy öregasszony, aki a szalagra pakolta a tejet, kenyeret, csirke farhátat, meg az éppen most leárazott, kissé fonnyadt zöldséget. Lassan, nyögve hajolt le kosaráért, melyben erszénye volt. Unottan nézte a lassú mozdulatokat, annál nagyobb kedvvel a borosüvegét. A néni levette foltos szemüvegét, s egyre

tétovábban számolgatta a vételárat. Zavarba jött, mikor a pénztáros megsürgette. Kotorászni kezdett a zsebében, de ott sem találta a hiányzó forintokat. Az elnyúló idő és a feszélyezett várakozás csöndje még kisebbé préselte a nénit. Itt volt – igyekezett bizonygatni –, de most nincs, visszateszek valamit...

Még motyogott volna, mikor szelíden megérintette valaki a vállát, s átnyújtott egy ropogós ezrest. Előbb ejtette le – bizonygatta a férfi, aki egy „bocsánat”-tal visszalépett: Én feledékeny, zsömlét nem vettem...

A zöld üveg visszakerült a sorba, a két zsömlé meg a kasszaszalagra. Kifele menet úgy érezte, elhagyta a reszketése, mely időtlen idők óta gyötörte...

SZEPESI ZSUZSANNA

APÁM MOST...

Üveggolyók koccanása
muzsika a csendben:
szél játszogat
az elhagyott ház gangján.
Nincs más élet – egy reccsenés:
szúette gerendák
sóhajtoznak
a múltó idő hangján.

Lezárt szobák szőnyegein
nem csosszannak léptek:
anyám meghalt,
vele ment onnan a múlt.
Nélküle lett apám árva,
tehetetlen gyermek,
s az élete
apró cserepekre hullt.

A ház nem volt meleg fészke,
biztonságos otthon:
mert idegen,
kapaszkodót nem talált.
Korhadtt gyökér, megrepedt törzs
hogyan hajtson lombot?
Borús kedvvel
ő is várja a halált.

FÖLDESDY GABRIELLA

SZINDBÁD HAZAMEGY*

Márai Sándor regénye

Amikor Márai Sándor 1940-ban megjelentette regényét Krúdy Gyula életének utolsó napjáról, az író már hét éve halott volt. Márai így tisztelgett példaképe és írói rokona előtt, akit irodalmi Nobel-díjra tartott érdemesnek – akár Kosztolányi Dezsőt –, ám a rangos díjat egyikük sem kapta meg. A dologban még az is érdekes, hogy mindezt Márai akkor mondta, amikor az ő Nobel-díjra való ajánlásáról esett szó. Magát méltatlannak tartotta e két nagyság mellett, ezért el se fogadta volna a kitüntetést. És Márai-ról el is hisszük mindezt. Elhiszük azért is, mert Krúdyról írt regénye nem egy regény a sok közül, amelyek közt vannak remekművek, közepesek, és – nehéz ugyan kimondani – vannak gyengébbek is, a Szindbád-regény életművének egyik csúcspontját jelenti. A mű egyszerre szól Krúdyról és önmagáról, az életről, a művészetről, halálról, Krúdy stílusában.

Kezdjük a végével! Az utolsó oldal kimondott bölcsessége szívszorító számunkra, akik ismerjük a szerző szomorú létsorsát. Márai mondata Krúdy utolsó gondolatát idézve az, hogy „idejében kell elmenni egy világból, melyhez nincs már igazi közünk.” A regény hőse idejében ment el ebből a világból, míg Márai 1940 körül – a regény írása idején – csak remélhette, hogy ő maga is e megtisztelő sorsra jut, ám neki nem sikerült. Tudjuk, 89 évesen magára maradván, tehetetlenül nézett szembe a fegyverrel, és nem bírta tovább az életet, eldobta. Vajon eszébe jutott saját korábbi regényének hőse ekkor, akinek sorsát megírta, megvallotta, magáénak akarta tudni? Nem tudjuk.

És most az elejére! A könyv mottója a címlap után így szól: „K. Gy. emlékének. Kéhlieknek, a kis Bródynak, a vörösbauszú főpincérnek, az íróknak, s mind a nőknek, zsokéknak, hajósoknak és úriembereknek, akik ismerték őt, s szerették és gyászolják a világot, mely utánahalt. M. S.” Mondhatnánk profánul, így tisztelgett „MS mester”.

* A Magyar Nemzeti Írószövetség Márai-pályázatának második helyezettje lett ezzel a tanulmányával a szerző. Ezúton is gratulálunk!

Szindbád életének utolsó napját éljük át a regényben. Ez a nap rendkívül prózaian kezdődik, azzal az elhatározással, hogy estére hatvan pengőt kell szerezni Zsókanak, kisleányának vizsgaruhára. Mire ezt megtudjuk, már előbb sejtjük, hogy komoly akadályai vannak, lesznek a vizsgaruha előteremtésének. Az állandóan cigarettázó és köhögő „hajós, író és úriember” körülményei ugyanis alaposan megromlottak. Már nem fogadják kellő tisztelettel a szerkesztők, megváratták, kiüzennek, hogy nem érnek rá, s ez vérlázító, de már nem kíván vért a sértett. Huszonöt éve még meggyomrozott egy huszárt, aki kormánypártinak nevezte, amikor ő hagyományból mindig ellenzéki volt. Aztán baljós a múlt téli rosszullét felidézése, amikor Oroszlán, az orvos korai lefekvésére intette egy roham után.

Felöltözve szökni próbál otthonról, de asszonya felébred, és szerelmetesen, ám kellő határozottsággal közli, hogy előző nap kikapcsolták a villanyt, hitelbe vásárolnak ételt a kocsmárostól. Szindbád mindent megígér, pénzt a ruhára, ételre, a villany visszakapcsolását, a korai hazajövetelt, az otthonvacsorálást is, de azt, hogy nem iszik út közben, képtelen megígérni, mert nem szereti a könnyelmű ígéreteket. Hazudott már eleget fiatalon, amikor a kikapós menyecskéket Egerbe vagy Bécsbe csábította, Gárdonyi társaságával vagy a dómbeli harangszóval kecsegtetve a hölgyeket. Mióta feleségül vette Zsóka anyját (valójában Rózsa Zsuzsannáról, második feleségéről, és e házasságból született Zsuzsa nevű lányáról van szó), otthonra lelt az örök vándor, ezt az asszonyt nem szabad becsapni, hitegetni alávaló hazugságokkal. A szándék mindenestre megvolt, más kérdés, hogyan alakult Szindbád májusi utolsó napja.

Minden másképpen van, mint ahogy eltervezzük. Spórolásból Szindbád gyalog akart menni, de máris egy bérkocsiba ütközött, s felfogadta egész napra, holott a kocszi korábbi utasai már 16 pengővel megterhelték a fuvart. Őrült könnyelműség, de még nagyobb örülség kicsinyeskedni. Kényelmes volt ez a kiveszőfélben lévő jármű, a fővárost ekkor már a gépkocsik uralták, de a hajós elkerülte őket.

Végigszánt a bérkocsi a Duna-parton, felszáll Artúr, a mesélő. Az egyemeletes sárga házhoz, egy török fürdőhöz hajtanak, ahol a hajós a kövér pénztárosnővel beszélget, aki Szukulics-regényt olvas (Ó egek! Vajon kit bújtatott el Márai e név mögé?). Artúrral beülve a gőzfürdőbe, fura gondolatok jönnek elő a hajósból. Még Pápai lapszerkesztőt is leúsztatná a masszőr segítségével a Dunán, mert nem fogadta Szindbádot múltkoriban, aztán a hiányzó 450 pengőről filozofál, ami minden magyar embernek hiányzik a zsebéből, s nem lehet tisztességes úton megkeresni. És Lajos, a masszőr megdögönyözi a hajóst, ahogy az írókat, költőket, mert ők járnak leginkább a dögönyözőbe.

A batár, benne Artúr és a hajós, utaznak tovább. A bácskai hentesnél tokaszalonnát vesznek, és a költőkről beszélnek. Artúr szerint akkori jelentős költő „Attila”, akinek „Hosszú az Úristen”(1928) című versét fel is idézik, nem véletlenül ezt, hisz úgy folytatódik a vers, hogy „rövid a szalonna”. Így kapja meg József Attila Márai elismerését. De felidézi Didét (Kosztolányi) is, aki tükör előtt ülve, zöld tintával írta versét, cikkét.

Szindbád lelki szemeivel látta a régi írókat, de a kortársakat is számon tartotta, Adyt, Török Gyulát, Karinthyt, Szini Gyulát, és III. Napóleon kegyeltjét, Szász Zoltánt, Lovik Károlyt, Herczeg Ferencet az Új Időkkel, Osvátot, Juhász Gyulát a szőke Annával, Hunyadi Sándort, és a többieket. Emlékezett a szent Magyarországra, ahol nincs irodalom kávéház nélkül.

Azért is emlékezett mindezekre, mert írnia kellett, hogy meglegyen a hatvan pengő, no meg azért, mert szerette magyar hazáját, volt valami megmagyarázhatatlan a magyar lélekben, ami miatt a sváb, a tót és a többi idegen 1848-ban Kossuth mellett fogott fegyvert. Kedvelte a férfi szemérmét, a vidéki kúriákat, boros pincéket. És írt a kávéházban, ahol Ede, az irodalmi főpincér hozta az utolsó szilvapálinkát.

A magyarság iránti szerelem, aggódás, nosztalgia Márainál kiteljesedik, sokkal nagyobb szerepet kap, mint Krúdynál valaha is. Lépten-nyomon beleütközünk a regényben Márai különböző vallomásaiba a magyarsággal kapcsolatban. Folyamatosan hitet tesz az ezeréves nemzet mellett, annak minden elemét, jót, rosszat, kudarcot, sikert pozitív előjellel említ meg, szokásait, lelkületét, különösségét hangsúlyozva, szinte egekbe emelve. Márai kultuszt csinál a magyarok befelé fordulásából, hallgatagságából, az étkezés és ivás elhagyhatatlan rituáléiból, a munkaszeretetből, a vitézségből, a vidéki magyarból, még a hazai írók kávéházi találkozóiról is jó véleménye van, bár ezt nem Budapesten találták ki.

A Krúdyból és Máraiból Szindbáddá gyúrt regényhős életre akarja rázni a nemzet erőit, ezért időnként szidásba, zsörtölésbe megy át. Szidja a megrettent életfélelmet, a szertelen hajlamokat, az óvatos szemérmét. Ugyanakkor sajnálja e sokat szenvedett nemzetet, s ahogy ezt kifejezi, abból valóban a végtelen erőt adó szeretet árad: „...sajnálta a magyart, ezt a különös, hallgatag népet, melynek végzete talán az volt, hogy idegzete, jelleme, ízlése finomabb volt, mint a környező népek jelleme és idegzete. A magyar tudott szigorú, szertelen és duhaj lenni, de kegyetlen nem volt soha.”

A szindbádi nosztalgia csodálatos jelenség. Mikor azt a mondatot leírja, hogy „volt egy másik Magyarország”, ebben a fél sorban benne van az a fájdalom, amely az 1920-as, csonkolás előtti ország utáni vágyat hívja elő. Arról a másik hazáról beszél, amelyet szívével és tollával véd a magyar író, úgy, mint valamikor ősei, akik karddal és buzogánnyal védték ezt a hazát.

Ahogy Szindbádnak szent az irodalom, egyenesen az Oltáriszentséghez hasonlítja, ugyanúgy Szent Magyarországgként említi a hazát. Úgy szent, mint az oroszoknál, akik „anyácskának” hívják, azért szent, mert mindenki számára sérthetetlen, magasztos fogalom, költő, író mind megpróbálja magát elhelyezni ebben a szakrális térben, amit Magyarországnak hívunk. De írni csak akkor ír, ha hallja a belső hangot: most meg kell szólalnia.

Közben elkészül Szindbád kézírata, Artúr rohan Várdalihoz, a Magyar Szabadság szerkesztőjéhez, viszi a kéziratot, s hozza a hatvan pengőt, de biz' ez nem Zsóka ruhájára lesz költve, hanem elnyeli majd a kocsikázás. A nyomdász ijedten kap fejéhez, mikor észreveszi, hogy négy hasábon át nincs cselekmény az írásban, kivéve, hogy egy ember megeszik egy halat... A többi nosztalgia.

Szindbád újabb fejezeteket nyit a másik Magyarország lefestésére. Ez a másik a térkép mögött élt és sugárzott. Nagy Lajos és Ferenc József királyok idejében látta, amikor teljes fényében tündöklött, amelyet az 1904-ben átadott „gótikus álomépület” szimbolizált. S bár elvesztettük az ország kétharmadát, a hatalmasra méretezett országház megmaradt, és egyszer majd az ország elszakadt részei is visszatérnek az elszakadt magyar lakosokkal.

Az az érzésünk, hogy Márai itt írja meg fájdalmas emlékezését a békediktátumról, mivel a Kosztolányi által szerkesztett *Vérző Magyarország* című kötetben még nem szerepelhetett, hisz túl fiatal volt, másrészt éppen külföldön élt a kötet szerkesztése idején. Krúdy persze szerepelt benne, írásának címe Az utolsó garabonciás volt. Krúdy négyoldalas novellája szürreális tartalmú, az idegen országba szakadt magyarokról szól, akik szeretteiket veszítették el az elcsatolás miatt. Márai regényében e költői írásról nem esik szó, viszont annál többször tér vissza ehhez a letűnt dicső múlthoz, siratja el a régi nagyságot, azt, ami elveszett, de töredékeiben még megőrizhetjük egy eljövendő jobb világ számára.

Megható az „úri otthon” őrzéséről írt néhány mondat. A fogalom ebben a kontextusban nem pejoratív, nem elkülönítő tartalmú, nem a gazdagok kivagyiságáról szól ez az otthon, hanem rólunk, mindnyájunkról. A közember, az egyszerű paraszt, kézműves, polgár felépített világát akarja őrizni, ami évszázadok során az idegen hatalmak prédája lett. A félelem benne van a zsigereinkben, attól félünk, hogy elvesznek mindent tőlünk, nemcsak a tárgyainkat, hanem a nyelvünket, szokásainkat, ép eszünket, ami ehhez a földhöz, az itt élőkhöz kapcsol bennünket. Márai hazaszeretete végtelen távlatokat nyit, itt derül ki, hogy nem egy osztály, nem egy szűk réteg, nem a vájt fülűek számára ír, hanem minden itt élő igaz emberrel sorsközösséget vállal.

A London nevű fogadóba viteti magát, amely híres öngyilkos vendégeiről, hányan vettek itt ki szobát csak azért, hogy innen vigyék őket a temetőbe, így emelve fényét az amúgy is kiváló helynek. A London nemcsak egy kávéház volt fekete márvány asztalaival, nem pusztán kávézóhely, hanem az élet valódi színtere, élni jártak ide, ez volt a békebeli, nyugalmas, paradicsomi életér, a feledés, bódulat, mámor helyszíne.

A hajós itt érzi magát igazán otthon, a regény itt érkezik el csúcspontjához. Az étterem maga az otthonosság, a bizalom jelképévé válik, mert a főhős mindent tud, ért, mindenben biztos e néhány négyzetméteren, ingyenc léte itt teljedhet ki igazán. Az étkezés, illetve annak részletei, fogásai, elkészítése, a régi ízek felelevenítése lesz az élet igazi értelme. A hosszúra nyúlt étkezés templomi szertartással ér fel, ahol a hajós celebrál, a chef, a főpincér, az étekhordó, a csapos csak asszisztál a műveletekhez. Itt nemcsak evésről van szó, inkább ízlelésről, a különleges fogások kommentálásáról. Amikor Szindbád megrendeli a ragut, mellé parancsot ad, hogy még csirkemáját is tegyenek bele mindahhoz, ami már amúgy is benne kell, hogy legyen. Ő nem falánk, hanem kíváncsi az ízekre, és ez egészen más dolog. E helyütt végképp megmutatkozik a lokálpatrióta, hisz minden étel itt a legjobb, mert hazai, itt termelt, még a kenyér is itt a legízletesebb, benne van a dagasztó asszony egyénisége. És filozofál a disznótorosról, a borról, amely a magyar ember ősi itala, a hiányzó rakott burgonyáról, ami helyett citromos kolbászt ajánl a főpincér. Egyvalami zavarja meg az étkezést, a szüntelenül zakatoló szív, ami fáj és lüktet, mert valahol gyalulják már neki a deszkát. Az embernek az az érzése, hogy Huszárík Zoltán filmrendező e regény éttermi jelenetét is beleszótta Szindbád-filmjébe bő negyven éve, legalább is a hangulat, a karakter a Márai regényre emlékeztet.

A hajós az étteremben döbben rá az esti órákban, hogy nincs már tovább, issza a megrendelt négy deci bort. Tudja, hogy indulni kell haza, de a hajós nem akar menni, ücsörög, húzza az időt, közben idézi a Petőfinél oly gyönyörű, ám mindannyiunk által megélt nagy bölcsességet, hogy „eliramlik az élet”. Olyan telített a levegő, hogy valami-

nek történnie kell ma este, marad még. És csak annyi történik, hogy betér e kultikus helyre Elemér és Kászonyi Pista, a régi atyafiak világának neves személyiségei, akikkel pitymallatig beszélget.

Eljön az utolsó jelenet, a korahajnali óbudai csendben a hajós megérkezik otthonához, ahol az aznap keresett hatvan pengő a kocsis zsebébe vándorol. Lábuja hegyén tér be a lakásba, hálóinget ölt, végigpásztazza ingeit, öltönyeit, a száz kötet könyvet, amiket eddig írt, és elindul utolsó postakocsi útjára a vörös batárral. Maga mögött hagyva ötvenöt évet, közömbös, szigorú arccal, méltóságteljesen hagyja el a földi világot. Idejében kilépve abból a világból, amihez már nincs sok köze.

Itt ér véget Márai regénye, ritkán szedett sorokkal, 216 oldalon teremti meg Krúdy Gyula utánozhatatlanul egyedi portréját, beleszöve mindazt, ami összeköti a szerzőt és főhősét, hisz a Krúdy-kép mögül kitekintenek Márai arcai, vallomásai, ideáljai, filozófiája is elő-előbukkan. Ideáljában saját magát is megteremtette, beleírta.

Márai is úgy lehetett félig elődjével, félig kortársával, mint az a szerencsés flótás, aki jötevéjének sosem tudja meghálálni eléggé jóságát, mindig adósnak érzi magát az őt megajándékozóval szemben. Újból és újból visszatér hozzá tartozását leróni, kisebb-nagyobb ajándékot vinni neki, hátha ezzel végképp letudhatja tartozását. Márai ugyanis Krúdy halálakor írt egy bő négyoldalas esszét róla, ami több volt, mint nekrológ, inkább fájdalom, vallomás, elismerés. Majd hét év múlva letette az asztalra a regényt, ami olyan sikeres volt, hogy 1943-ban már a tizedik ezer példányban nyomták újra Révaiék. Közben még „A négy évszak” című kötetében (1938) is szentel bő féloldalt Krúdynak, elmesél egy London étterembeli epizódot felelevenítve, amikor az író selyeminge közeljének rojtjait vágta le egy kölcsönkért ollóval.

Végül a Délmagyarország 1941. karácsonyi számába megint írt egy esszét „Utóhang, Krúdyról” címmel, amely már továbbgondolása a régebbi nekrológnak, és túlemelkedés a regényen. Amit nem tudott elmondani szépírói eszközökkel, azt elmondja egy újabb esszében, mint pl. a „néma zene” állandó jelenlétét a Krúdy-regényekben, a szférák zenéjéhez hasonlító különös légkör teremtését. És itt mondja el paradox vallomását, amely szerint ideálja mindent tudott az irodalomról, de éppen arról nem írt, mert a szemérmes ember épp arról nem beszél szívesen, ami igazán fontos a számára. És még 1946-ban, az „Ihlet és nemzedék” című kötetében is tudott Krúdy-esszéjéhez hozzátenni másfél oldalt, amiben fontos dolgokat mond róla: „Nem, bizonyosan nem cselekményes író: Krúdy műveiben a cselekmény az író lelkének áradása. Nincs egy fáradt sora, balkezes hasonlata ... Varázsló élt közöttünk, benézett a kéményeken át ... mindent tudott rólunk, élőkről és holtakról”.

Költőiség és a profán valóság kapcsolódik össze az utolsó jelenetben, amikor Szindbád halálos ágyánál csak gyertya éghet, mert kikapcsolták a villanyt az óbudai házban a villanyzámla hátralék miatt. Viszont mégiscsak költőibb az utolsó sóhaj egy pislogó gyertyaszál, mint egy villanykörte izzószálának közönye mellett.

Rezeda Kázmér és Szindbád megteremtője maga is regényhős lett Márainál, a három alak összemosódik, és egyetlen írórsort gyúr ki magából, azt a figurát, aki még őrzi azokat az ízeket, hűséget, a becsületet és annak elvesztését is, a régmúlt világot, amit a „haza” szó jelent, de mégsem maradi, még kevésbé nevetséges figura. Az élni vágyásában és a meghalni tudásában lesz vonzó számunkra, érték, amit őrizni kell.

DUDÁS SÁNDOR

ÁLLUNK A TISZÁNÁL

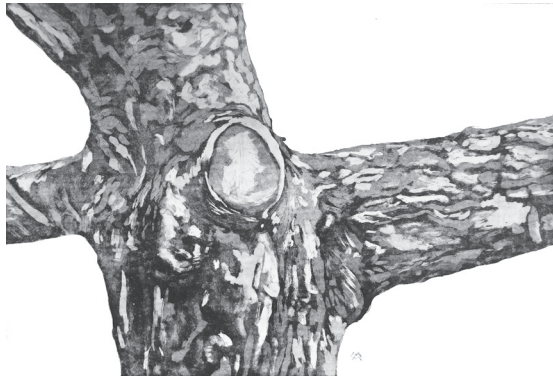
Állunk a Tiszánál. Mellőled
költözöm
a fába, kő-mellvédbe,
a folyó lusta hullámaiba.

Lombok áttetsző zöldjéből
ragyogok
feléd. Ágaim közé bújt
madarak trillájával hívlak.

Simogat kavics-néma csönd:
ujjaim
játszanak bőrödön, érzed
az önmegadó vágyak melegét?

Szellő hűsíti arcod, ám
hirtelen
szoknyád alá szökik, felkacagsz.
Arcod ilyenkor elragadó!

A Nap verejték-aranyat
csurgat rád,
kúszó gyöngyök. Kő árnyékból
repedés-kígyók sziszegnek.

*Mészáros Marianna:
Apám fája I.*

BÜKI ATTILA

PATKÓS IRMA*

Szín: Patkós Irma színművész egykori ceglédi otthona. A legszükségesebbek: szobaasztal, székek, fotel, virágváza, virágcsokor, kancsó, néhány könyv és újság, távirat. Már túl van nyolcvan évén, de hatvan évesnek sem látszik.

Zene: felvételtől vagy élő zongorakísérettel

I. FELVONÁS

Patkós Irma erősödő fényben jön be, daureolt hajjal, kockás blúzban, kötött kardigánban, szoknyában, trottőr sarkú cipőben. Kezében újság és virágcsokor. Lerakja az asztalra, majd ellép az asztaltól, s a közönség felé fordul.

Az emberek mesélnek egy-egy történetet, és nem emlékeznek a végére. Sőt, van úgy, hogy a történet is százféleképpen módosul. Néha az eredetiből valójában már semmi sem őrződik meg. Miközben felejtene, hiszik, hogy a hiénák szemét kiszedik a varjak. Murányi Erzsikére, iskolatársamra mondják, hogy csillaga fent ragyog örökké az égen. Hát ragyog a csillaga? Néhány idősebb operakedvelőt kivéve, senki se tudja, hogy ki volt. Nekem mindenesetre a lelkemben él ceglédi polgári iskolás korunk óta. Még az első világháború kezdete előtt együtt szerepeltünk a polgári leányiskola farsangi műsorában. Hat évvel később Kodály Zoltán és Weiner Leó mint a vizsgabizottság tagjai írták alá képesített okleveles énektanítói oklevelét. Néhány év múlva már a Zeneakadémia végzett énekeseként, az Operaház tagjaként találkozhattam vele. Hiszem, hogy Isten, akinek akarja a létét, talál benne kedvelni valót. Milyen szépen játssza Verdi Don Carlosában Aremberg grófnő szerepét Székely Mihály, Simándy József és Mátyás Mária társaságában.

Megszólal Murányi Erzsébet éneke ezerkilencszázötven május negyedikén készült operaházi rádiófelvételtől.

Mernék fogadni, hogy nem tudják eredeti családi nevét. *(Kissé megemeli hangját.)* Maczek, Maczek Erzsébet volt az eredeti családi neve. Legalább a felvett művésznevét, a Murányit megjegyezhetnék... Minek? Hogy csak nekem, PATKÓS IRMÁNAK fontos?! Tudják meg, hogy valóban fontos... Fontos, ahogy az emberrel vele él gyermekkorára városa, szülei, testvérei, diáktársai... Nekem arra is jó gondolnom, hogy a ceglédi moziban vele láttam Valdemar Psilandert, aki a mozivászon ünnepelelt hőse volt. Amikor ezerkilencszázötven tavaszán Pestre jött, a hölgyek, lányok körbefogták autogrammért. Mentünk volna mi is Erzsikével Pestre, hogy lássuk a Royal-Orfeumban egy moziszekecsben, de a szüleinknek még csak elmondani sem mertük vágyakozásunkat. *(Hosszabb szünet után komoran.)* Miért mondják öntelt kultúrzenik, hogy nem volt

* Patkós Irma 120 éve született.

vidéki városokban mozi? A magyar filmzés történetéhez éppúgy hozzátartoznak a filmvetítések, mint Pekár Gyulának A tánc című ismeretterjesztő darabja vagy az első igazi magyar film a Nővérekről. Volt mozi vidéken. Volt Cegléden is.

Tapasztalom, hogy a tudással, ismeretekkel nem rendelkező, mégis észet osztogató emberek borzalmasak. Ezek a nyugtalanságot keltők, ítéleteket mondók, megszegényítők... Lehet, hogy ilyenkor a világot és az embert teremtő Istennel van dolgom? Bűnösnek tart valamiért? Vagy próbálja erőmet, mit bírok el az ellenem szegülőkkel szemben? Ő küldi rám a kerékkötőket?!

Hosszú ideig csend, majd nyugodt hangon.

A polgári iskolában németül tanultunk. A tanárnő szituációs gyakorlatot tartott.

Feldobtam a labdát, utána ugrottam, elkaptam s közben szöveget mondtam. Jól sikerült elvégezni a feladatot. A tanárnő hozzám lépett, megsimogatta a fejemet, majd határozottan felszólított: „*Patkós, légy színész!*”

Gondolkodás nélkül válaszoltam: Tanárnő kérem, az leszek. A mai napig sem tudom, hogy lehettem ilyen bátor és felelőtlen. Azt sem tudtam tizenkét évesen, mit jelent valójában az a szó: színész. A Magyar nyelv értelmező szótárában aztán olvashattam, hogy olyan nő vagy férfi, aki színpadi művek alakjainak megelevenítésével, illetve színpadi szerepek játsszásával hivatásszerűen foglalkozik. Manapság hozzáteszik, énekelhet, táncolhat, dolgozhat szinkronszínészként, játszhat mozifilmben, televízióban, színházban vagy rádióműsorban... Bár némi sejtésem volt az efféle mesterségről. A polgáriban Eszter nővéremmel játszottunk a Hamupipőke vizsgadarabban. Ő volt a herceg, én pedig fehér galambként szedegethettem a búzaszemeket. Talán ezek voltak azok a percek, amikor nővéremmel belső énkünk rezdülésére, Isten hívását éreztük a színi pályára.

Néhány lépést tesz, lehajtott fejjel hallgat, majd hirtelen felveti fejét.

A polgári elvégzését követően a városban nem volt munkahely, ahol dolgozhattam volna. Követtem testvéreimet Esztert, aki már járt Mihó Ernő, református kántor alapította zeneiskolába. Énekelni és zongorázni tanultam. Szerencsémre, csupán a katona fiát sirató édesanyám érzékeltette velem az időközben kitört I. világháborút. Később családunk a Kis Újság tudósításaiból értesült a háborús csatákról, borzalmakról... Különben rendszeresen olvastuk a Károli Gáspár fordította Bibliát, és az évente novemberben megérkező új évi Kalendáriumot. Napjaim a házuk előtti Hollós utcában, hol szürkén, hol fénylőn ballagtak velem és az évszakokkal. Ha nem lettek volna testvéreim, bizonyára magányosan lépegetek a feneketlen homokban.

Szüleim szüntelenül dolgoztak. Édesapám komoly, zord ember volt. Nem érezte szeretetét. A késő esti órákban járt haza. Különösen a hosszú téli estéken éreztem szülői melegségének hiányát. Édesanyám időnként vicces versikéket költött, felemelt magához, s kipirult arccal kacagtunk. Apám ilyenkor is távol tartotta tőlünk magát.

Van, aki mondja, felejtssem el az apámat. Aki nem örül gyermekének, nincs miért szeretni. Valójában sosem tudom már meg, hogy örült-e létezésemnek. Elképzelhető, csupán nem tudta kimutatni érzéseit. Rejtőzködik néha a lélek, nem mutatja magát. Nincs szava. Hallgatagon jár az emberrel, mint az árnyéka. Nem tudom elfelejteni. Miért is felejténem? Hét gyermeknek biztosított élhető gyermekkort, kispolgári, családi életet. Büszke vagyok szüleimre.

Vizet önt a virágvázába. Kibontja a papírból az asztalon lévő virágcsokrot, és szálanként a vázába rakja, majd a szőnyeg közepére megy, s csendesen mondja.

Nyugalommal és elszántsággal léptem a vizsgáztató tanárok elé a színi iskolában.

A kortárs költészet, a századelő egyik legigazabb lírikusától, Endrődi Sándortól választottam a *Visszavárlak* című költeményt. Tetszett a műben, hogy minden ing, leng, lobog, reng, mintha nem volna a földön semmi szilárdan álló. Szinte az impresszionizmus teljes színskálája ragyog a versben...

Jön óra mikor visszavárlak!
 A rezgő, búcsúzó sugarak egymást csókolva
 Lágyan, szépen simulnak el a tiszta légen.
 Csobban a tó tükör-hulláma,
 Inog, bomlik az erdő árnya.
 Tévedt madárka sikítva szálldos, kavarog
 Még egyet kiáltoz, s aztán lehullik a hold-fényes habokba.
 Távol valami lassú ének, mind hogyha hárfát pengetnének,
 Szól titkos vágytól áradozva.
 Aztán csönd lesz, és sötét lesz,
 Sugár dal, elszállnak kivesznek
 Csak a szívem bágyadt tüze reszket,
 Csak a lelkem sejt, emlékszik érez,
 S azt hiszem, most fog jönni árnyad,
 Jönnöd kell, várlak, visszavárlak.

Lassan az asztalhoz megy, igazít a virágcsokron, leül, hosszabb szünet után mosolyog.

Nem hibáztam, igyekeztem, hogy pontosan mondjam a verset, bár akkor még nem láttam – ahogy mondják – a szavak mögé. A felvételiztető tanárok bizonyára azt az ösztönös érzékiséget vélhették felfedezni versmondásomból, amiben benne fogan a tehetség ígérete... Szinte hihetetlenül hangzott, amikor hallottam, hogy felvettek a drámai szakra. A felvételem titokban történt, félttem, hogy otthon ágálnak majd ellene szüleim. Nem tették, elfogadták, hogy lányuk színésznek tanul.

Véget ért az I. világháború, hiány volt alapvető élelmiszerekből. Vidéken szerencsére megtermett a búza, kukorica, burgonya... A mi földünkön is. A szüleim az eladott gabonából és szőlő árából éltek. Az Öregszőlőkbe vivő úton eperfák magasodtak. Anyám lerázta az édes epreket, összeszedte, taligán hazavitte, cefrét érlelt, majd kifőzte, és a kisüsti pálinkát eladta a kereskedőknek. Az alkoholt mindig és mindenütt el lehet adni. A férfiak sokszor az utolsó fillérüket is szeszre költik. Persze dohányra is...

Miközben színiiskolás voltam, statisztálni jártam a Vígyszínházba.

Előadásonként ötven fillért kaptam, ami jó pénz volt. Különben a színészek kedvesek voltak a statisztákhoz, csupán Csontos Gyula nem kedvelt bennünket. Senkivel sem volt barátságos...

Szerényen élek azóta is. A kalandra vágyó uraktól mindig távol tartom magam. Akkoriban elfoglaltak színiiskolai teendőim. Ha este nem statisztáltam, akkor beültem valamelyik színházba, és megnéztem egy-egy előadást. Igyekeztem elraktározni minden mozdulatot, arcmimikát, mindazt, ami megfogott. Egyre tudatosabban figyeltem a színészek játékát, a figurák megformálását. Volt kiktől tanulnom.

Feláll, sétál, majd élénken.

Növendéktársaimmal készültünk a vizsgaelőadásra. Az amerikai szerző darabjában a fiatal lelkipásztor szerelmes a csinos, tanyasi lányba. Hiába a szerelem, nem maradhatnak együtt...

Kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot... Az iskola vezetése nem engedélyezte, hogy olyan darabot mutassunk be, melynek pap a főszereplője. Nagyon bántott helytelen döntésük. Az irodalmi műben létező amerikai pap életre keltett figurája mit árthatna a tanácsköztársaságnak? Mit árthat? Kinek árthat a félbemaradó szerelmes történet? Első hallásra azt hittem, hogy tréfálkoznak. Nem volt tréfa. Politika volt, bár nem nevezném politikának, de nevezem gyávaságnak, félelemnek, hitvány cselekedetnek... Végül a Magdolna című drámában táncos szereppel vizsgáztam.

Friss diplomásként Nyíregyházára kerültem. Néhány hónap múlva szélnek eresztették a társulatot. Nagyon bántott, hogy állás nélkül maradtam. Hazamentem. Néhány nap után elutaztam Budapestre. Ismerős színházi ügynököknek sikerült elhelyezni a Bethlen téri kabaréba. Nem volt ínyemre való, de legalább fizettek játékomért.

Ezerkilencszázhusz június negyedikén, a trianoni békediktátum aláírásának napján, megszólaltak a templomok harangjai, bekapcsolták a gyárak szirénáit, bezártak a hivatalok, iskolák... Az emberek sírva ölelték egymást. Mi színészek gondoltuk, ha nem is mondtuk ki: szégyenteljesebb nem lehetne a magyarokkal a világ, és féltünk, hogy az emberek keserősége, a szerencsétlenségek sorozata következtében kiürülnek a színházak széksorai. És láttam, ahogy érkeztek Pestre a négy égtáj felől menekülő magyarok, és nem csak ők, jöttek horvátok, szlovákok, németek, mindazok, akiknek a hazát, az élet folytatását a megcsonkított Magyarország földje jelentette. Nyár volt, mégis mintha az ősz komor hanghullámai verődtek volna vissza a Dunáról, a házfalokról...

Lehajtja fejét, s lassan elindul, mintha ki akarna menni a színről. Megáll, majd leül az asztalnál az egyik székre. Felemeli a fejét, majd csendesesen.

Ezerkilencszázhuszonegy szeptemberében Békéscsabára szerződtem. Fiatal voltam és naiv, elhittem Csabára csábítómnak, hogy egy csapásra megváltozik az életem. Igaz, szép szerepeket kaptam, és ünnepelt egy színházi évadon át a publikum, ám a művészvilágból ott is hiányzott a pénz. Bezárt a színház, és a színészeket elküldték.

Hollós utcai házunk homlokzata látásomra ismét összehúzta sárból tapasztott szemöldökét. A református templom ajtaja pedig kinyílt újra előttem, hogy az isteni vigasz és remény imáit elmondhassam templomunk csendjében... És bántott, hogy szüleim kenyerét eszem... Tépelődtem, viaskodtam lelkiismeretemmel. Szüntelen arra gondoltam, más munkát kellene találnom, valami helyben elvégezhető...

Feláll, majd indulatosan, idegesen fel-alá járkál, meg-megtorpan.

És megálltam a szépítkező tükör előtt, s tükörarcomba vágtam: lettél volna tanító, tanyasi tanító! Tanítóból sosincs elég! Mit érsz a szép szavakkal, monológokkal, dalokkal?! Mit, mit, te bolond?! Éhen akarsz halni, mint a világot festő Csontvári Kosztka Tivadar! Maradt volna gyógyszerész és nem megátalkodott sas! Égbe, fénybe szálló sas!... A küzdelmes életet akarod, mikor rettegsz a holnaptól, mint a vagonokban lakó menekültek a pályaudvarokon....

Amikor Vidor Dezső mikrofonhangja megszólal, hirtelen megáll, s mozdulatlan.

Vidor Dezső tanár hangja: *Emlékezzem, Irma! A színek... Amikor órámon a színekről*

szóltam a színiiskolában... Emlékszik? Emlékszik, mit mondtam Csontváry Kosztka Tivadarról, napfénytől tomboló vásznairól? Emlékszik a napút színeire, a világító sárgáira, lángoló pirosaira, örömet, boldogságot sugárzó rózsaszíneire, borzongató kékjeire. Említettem akkor, hogy láttam műtermében a Taormina romjain festményén a napfény sugaraitól lángoló, világító eget. Baalbek Naptemplomának ragyogó oszlopait. És mit mondtam róla még? A művészetére, gondolataira figyelt úgy, hogy a kinti világot, gyakran ideig-óráig, elhessentette magától. És írt a festészetéről... Írjon Irma is! Írja le a színházművészetről gondolatait, és töltekezzen... Tudja, minden elmúlik, a sűrű napok is, s feljön az égre, nagyon várt csillaga!

Felemeli fejét, tekintetét, mintha nagyon messzi égre nézne.

Tanár úr! Vinném szívemben Csontváry Kosztka Tivadar fényét, de nem tehetem, ha nem bújhatok azokba a szerepekbe, akikkel közönségemet megérinthetem. Ha nem szólhatok az írók, drámás emberi életével... *(Lassan leengedi tekintetét, leül, hosszan hallgat, majd csendesen.)* Vidor tanár úr, már nem él. Mégis olyan a hangja, mintha itt volna. Valahol a közelemben lépkedne... Istenem, mintha álmodnék, pedig éber vagyok, éber... *(Elfordítja fejét, s hirtelen)* Tanár úr! Nem írok. Írjanak, akiknek az írásművészethez tehetség adatott! Színész vagyok, s játszani akarok! Napfénytől tomboló színekre, az ifjúság színeire vágyom, s énekelni, táncolni akarok, még a sárga homokban is.

Vidor Dezső tanár hangja: *Értem, Irma, ha nem akar, hát ne írjon! Mindenesetre ne feledje, hogy a mai ember nagyon keveset tud az életét meghatározó törvényszerűségekről. A gyorsan változó világban, az ember is gyorsan változva él, de a világról alkotott képe nagyon is hiányos. Az ember természet fölött megszerzett uralmának nem következménye boldogsága. Sőt, inkább a boldogtalansága forrása...*

Gondolja a tanár úr, hogy a találmányok, az új felfedezések félelmet kelthetnek?

Vidor Dezső tanár hangja: *Gondoljon a természet leigázására a világ különböző földrészein, mégsem segíti hozzá az embert a boldog élethez. Nem kívánom untatni a az országok felsorolásával. A napi újsághírek úgymint ontják a szenzáció számba menő eseményeket. Mi színészek azért vagyunk, hogy segítsük az embereket a világ és önmaguk jobb megismeréséhez. Sose feledje, hogy a művészet felszabadítja, magával ragadja az embert, és felemeli a fejét, tekintetét... Ez a mi dolgunk. Ne rettegjen a holnaptól. Énekeljen, táncoljon, gyűjtse tekintetébe a fényt! Játsszon! Játsszon!*

Emlékszem tanár úr előadásaira, amikor arról is beszélt, hogyan tud a színház egyszerre szórakoztatni és tanítani, miközben háborús szél söpörte a téli havakat, majd oly törekenyen köszöntött ránk a béke... Tanár úr, milyen odafenn a kéklő tisztaság, a korlátok nélküli szabadság? Milyen a kéklő lég, ahonnan beszél hozzám? Gyönyörű?

Mi itt lenn, földi hajlékainkban vagyunk csak ily félszegek, bús rabok?

Csend

Hallja, tanár úr? Miért nem válaszol?!

Hosszú csend, majd élénken.

És megjelent ajtónkban a postás, kezében távirattal. Réti István ügynök értesít, hogy szedjem össze holmimat, és mindenestől menjek Szegedre. Az Ezüst sirály című operettben játszom el Xénia nagyhercegnőt. Induljak azonnal, mert holnap reggel próba van. Nem töprengtem, hogy menjek-e. Pakoltam és vonatra szálltam. Palágyi Lajos igazgató elém tette szerződésemet. Gondolkodás nélkül aláírtam. Találtam hónapok szobát magamnak,

és Szegeden maradtam. A közönség szeretetében fogadott. Elismerő cikkeket hozott rólam Szeged újságja, a Dél-Magyarország. Az újságírók meghívtak társaságukba, a Tisza kávéházba. Ha nem volt fellépésem, gyakran beültem egy-egy kávéra azért is, hogy ne kelljen bérelt szobámban fagyoskodni. És jött közénk Juhász Gyula. Ő, a maga csendes, visszafogott, befelé forduló modorában leült a sarokasztalhoz, és hallgatta az újságírók, színészek csevegését. Az egyik délután odalépett hozzám, fölém hajolt, és halkán mondta: *Irma, ön gyönyörűen énekel, és olyan szépen játszik, hogy az ember szíve szerint megkönnyezné.*

Meghajolt és szégyenlősen elment. Büszke vagyok a költő bókjára, a találkozásra, ami legnagyobb sajnálatomra soha többé nem ismétlődött meg. Bánom, hogy a Tisza kávéházban más alkalmakkor nem szólítottam meg, s mondtam el, hogy olvasom kötetben megjelent Új verseit, s mily csodálatos érezni, amint halhatatlanná varázsolja a múlandóságot. Ha adódott volna alkalom, dallal kedveskedtem volna Juhász Gyulának, tudtam, hogy szereti a zenét, népi éneket. Most elénekelem neki, hallják vele az égiek is.

„Ha én rózsza volnék, / Hamar elhervadnék, / Senki rám nem nézne, / Senki nem szeretne. // Ne mondj hát rózsádnak / Engem violádnak! / Egy violát, szegfűt / A nyári nap elsüt. // Ha én galamb volnék, / Hamar elrepülnek, / Senki rám nem nézne, / Senki nem szeretne. // Ne mondj galambodnak / Engem, madaradnak! / Egy galambfi s madár / Hamar más ágra száll. // Mondj hát csak hívednek / Engem kedvesednek, / Mert én híved vagyok / S holtig az maradok. “

Az ének befejeztével megáll a szín közepén, majd komolyan mondja.

Igen, vannak pillanatok, melyek feledhetetlenek. Szeged sok ilyen pillanatot adott... Főszerepek sorát a Málnás Miskában, Sussiban, Huszka Jenő Gül babájában... Csatlakoztam Kiss Árpád és Sziklai Jenő újonnan alapított Nyári Színkör Társulatához. Makón tájoltunk, majd Szentesen. A János vitéztadtuk elő. A francia királylányt játszottam, Sziklai Jenő pedig a királyt. A próbák és előadások közben elkezdődött közöttünk valami játék. Egyik este hatalmas virágcsokrot kaptam tőle. A meglepetéstől csupán annyit mondtam: köszönöm. S hazasiettem szállásomra, mint máskor. Másnap bejött hozzám előadás közben az öltözőmbe, és megkérte a kezem. Levélben írtam szüleimnek, hogy férjhez megyek, és kértem a beleegyezésüket. Apám szerette volna, ha várok még az esküvővel. Nem vártam, pedig csak lappangott sejtjeimben a szerelem... A szüleim meg áldásukat adták frigyünkre.

Egyszerű esküvőnk volt. Dél előtt még főpróbát tartottunk, majd elmentünk az anyakönyvvezetőhöz. Egyik tanúnak Kiss Árpádot, a színház igazgatóját kértük fel. Ő pedig dúlt-fült, hogy Schwarcz Jenő, – ez volt eredeti neve Sziklai Jenőnek – Irmát ne vegye feleségül.

Eljött az esküvő ideje. Kiss Árpád nem jött... Az anyakönyvvezető idegesen kocogtatta ujjait az asztalon... *„Meddig várjunk? Meddig? Elfelejtette a színidirektor úr, hogy tanúskodnia kell?! Küldjenek valakit érte!”* Küldtünk. Míg várakoztunk, odaléptem a terem ablakához. Néztam a sűrű esőfüggönyön át a szemközti házakat, az utca sárga víztócsáit. Nem tudnám megmondani, hogy mit éreztem. Előjöttek emlékezetem gyerekkori képei, s egyre szomorúbb lettem, attól a gondolatától, hogy a ceglédi szokásból semmit sem tartok meg. Nem volt kézfogó, ahol illett volna jegyinet,

zsebkendőt, órát ajándékoznom jegyeseimnek. Igaz, én sem kaptam nyakláncot, Bibliát, és még menyegzőnk se lesz. Nem mondja el a vőfély a rigmust. Ezt se, hogy „A férfi a család feje, / A fej után következik a nyak, az asszonyé / A szárny a fiúké, hogy jól tudjanak írni, / A két láb a lányoké, / hogy jól tudjanak táncolni.” S mielőtt az esküvői mókázásokra gondolhattam volna, ajtó csapódott, beviharzott Kiss Árpád.

„*Direktorom! Direktorom! Szabad egy ilyen hölgyet megvárakoztatni, és az értelmetlen izgalomnak kitenni?!*” Dorgálta huncutul mosolyogva Jenő, és derűsen terelte a megenyhült arcú tanút előre. Felém nyújtotta bal kezét, miközben Kiss: „*Micsoda hóbortosság! De rajtam ne múljék. Nem állok senki boldogságának az útjába. Nézze Sziklai, a lelke rajta! Ifjú, szép menyasszonyát úgy vezesse az anyakönyvvezető elé, hogy ne kelljen megbánnia ezt a napot. Magamra nézvést pedig később, ezért a következetlen tettemért, nekem se legyen majd lelkiismeret-furdalásom.*” Ezerkilencszázhuszonhárom november huszonnegyediké volt. Kimondtuk a boldogító igent.

Másnap Békéscsabára utaztunk. Férjem mint társigazgató szervezte a színházi bérletet. Napokon át ide-oda rohangált, színházi ügyekben tárgyalt. Szállodában laktunk. Ez volt a nászutunk, pontosabban lehetett volna, ha napokon át nem hagy magamra. Esténként is későn jött. Nem kérdeztem, nem faggattam, hogy miért. Egyik este, amikor meglátta szomorú tekintetem, bevallotta, hogy kávéházba jár kártyázni, és erről senki kedvéért se hajlandó lemondani. Neki a kártya a mindene.

Hosszasan néztem a szemébe. Oly csönd volt közöttünk, mint éjszaka a téli erdőben.

Rádöbentem, hogy valójában nem ismerem Jenőt. Idegen, ismeretlen ember felesége lettem. Ágyba bújtam, Kiss Árpádra gondoltam, majd a vőfély rigmusát mondogatva: „A fej után következik a nyak, az asszonyé.. A fej után következik a ...” elaludtam.

És jött utánunk Békéscsabára a társulat, elkezdődtek az előadások: a Babavásár, Iglói diákok és ősbemutatóval a Pompadour. Utóbbi címszerepében mindig azt mondogattam – koromra és törékeny alkatomra célozva –, hogy vagyok csupán Pompadourka.

Jenőnek nem kedvezett Fortuna, sok pénzt veszített. „*Holnap, meglátja, holnap fordul a kocka...*” Fordul Jenő? Hova fordul, ha az utolsó garas is elgurul?! Tőlem ne kérjen pénzt! Kártyára soha! És vártam, jóhiszeműen, hogy nem lesz szenvedélyének örökös rabja. Igyekeztem kedves, gyengéd maradni hozzá. Reméltem, ez majd segít elfelejtetni vele rossz szokását. Nem civakodtunk, mentünk próbálni Lehár Ferenc Három gráciáját, melyben Jenő oldalán a szubrett primadonna szerepét játszottam.

Énekli az Apacsdalt: Sűvít a szél, hideg a tél / A sarki lámpa fénye sápadtan fehér / Későre jár, az óra már. / A gigolette kacéran prédéjára vár. / Hiába néz, és kémlel erre arra már rég, / Sehöl egy árnyék, kihalt a tájék. / Az apacsleány reszketve, félve sejtí már a bajt, / Ha nem lesz pénz, az apacs mit fog szólni majd? // Ha megversz is, imádlak én, te drága rossz apacslegény / Csak üss meg, de tekints le rám, tiéd a hű apacsleány, / Bár ajkamon érzed a bűnt, csak csókolj, a bűn tova tűnt. / Jöjj, ölelj nagyon, apacslegény, fojtsd a szíved belém!

Az asztalhoz megy, majd egyre szomorúbban.

A darabban minden alkalommal sikert aratott, ahogy egy magasított padon ülve, a partnerem arrébb tessékelt, hogy lepottyanjak. Így történt azon az emlékezetes estén is. Leestem. A közönség nevetett. Én meg az ajkamba haraptam, mert metsző fájdalmat éreztem... Elvetéltem.

Nyíregyházán játszottunk, majd egy hónapra Ceglédre költözött a társulat. Az akkori Uránia Filmszínházban dolgoztunk. A férjemmel szüleimnél laktunk. Elmondhatatlanul jó volt otthon lenni. Édesanyám finom ételekkel kedveskedett, s igyekezett édesapámmal a kedvünkbe járni. Engem, ceglédit akkorra már csupán az utcabeliek ismertek, s kevesen emlékeztek rám.

És újabb vándorutakra vitt a társulat. Kálmán Imre Marica grófnőjében, Farkas Imre Nótás kapitányában, majd a Csárdáskirálynőben játszottam. És tájoltunk tovább a vármegyék nevezetes városaiban.

Leül, kissé érzékenyülve.

Férjem kérésére visszamentünk Szegedre. A társulatnak akkor tagja volt Ajtay Andor, Bilicsi Tivadar, Dajka Margit, Jávor Pál, Neményi Lili, Kiss Manyi, Páger Antal. Kitüntetésnek éreztem, hogy velük játszhatom. És barátkoztunk az istenáldotta tehetségű Kiss Manyival, Páger Antallal és feleségével, Gere Lolával, Jávor Pállal, Bilicsivel. A színházi évadot a Lengyel vérrel kezdtük. Páger Antal partnereként talpraesett, szókimondó lengyel lányt formálhattam meg. Óriási siker volt. A közönség hosszan tapsolt. A Viktóriában szintén vele szerepeltem mint kínai lány.

Az első felvonásban daloltam neki: (*Énekli*) *Süt a mama, süt a mama, / süt a mama három tepsi pogácsát. / Süt a mama, süt a mama, / süt a mama három tepsi pogácsát. / Én is ettem belőle, / Szerelmes lettem tőle, / süt a mama, süt a mama, / süt a mama három tepsi pogácsát.* A közönség derült, tapsolt, ismételnem kellett. Szerettem Págerrel játszani, nagyon kedves ember volt. Kitűnő partner a színpadon, a férjemnek pedig szellemes, kifogástalan és elmaradhatatlan kártyapartnere. Szegeden viszont nem adatott meg, hogy Jávor Pállal, a rendkívül szimpatikus, kedves duhajjal együtt játszhatok. Elegáns, világfői megjelenésével hódított, és rabul ejtette a rajongó női szíveket. Kevesen vették észre, amit mi, kollégái tudtunk, hogy ragyogó drámai tehetséggel áldotta meg a sors. A feledhetetlen szegedi estéink azonban ismét véget értek. Új igazgató jött, akivel férjem nem kívánt dolgozni. Ezerkilencszázharminc őszén már a debreceni színház színpadán énekeltem. És felkerekedett társulatunk, vittük darabjainkat Ózdra, Hódmezővásárhelyre, Sopronba, Győrbe, Szombathelyre...

Győrben még nem volt színház. Férjem a vasútállomás melletti mozit bérelte ki, ahol mindent játszottunk, még operát is. Itt voltam először Pietro Mascagni Parasztbecsületében Santuzza, Szűcs László vendégként pedig Turiddu, a fiatal parasztleány.

Feláll, a színelőjeig sétál, derűsen.

Mint égből villámcsapás, úgy hatott rám férjem bejelentése: „Visszamegyünk Szegedre, felkértek a színház igazgatójának.” Mit szólhattam volna, megjegyeztem egy életre: “A férfi a család feje, /A fej után következik a nyak, az asszonyé / A szárny a fiúké, hogy jól tudjanak írni, /A két láb a lányoké, / hogy jól tudjanak táncolni.”

És megjött a várva-várt siker. Jött a közönség estéről estére. Telt ház előtt játszottunk.

Jenő törekedett az eredeti bemutatókra. Szegedre hívta Kálmán Imrét, színre vitte Ördöglovas című operettjét, majd A montmartre-i ibolyát. Ezekre az előadásokra

különvonatokkal jöttek Budapestről a művészet, színház iránt érdeklődők. Jöttek színészek és színházigazgatók is. Férjem megtudta, hogy a bécsi közönséget meghódította Lehár Ferenc Szép a világ című operettje. A rangos premierek sorából Lehár darabja sem

hiányozhatott. Az akkor már világhírű szerző is megtisztelte a társulatot. Lubickoltunk a népszerűségben. Meghívták társulatunkat Budapestre a Király Színházba...

Jenő szerette volna, ha dámáskodom. Nem tettem. Egy idő után szörnyen féltékenykedett. Ha férfi színésszel vagy más férfival néhány mondatot váltottam, azonnal megjegyezte: *megbeszélték a randevút?* Igyekeztem szűkszavú lenni, csupán a szerepeimmel törődni. (*Lehajtja fejét, áll mozdulatlanul, majd csendesen.*) Az emberek lassan elmaradoztak a színházból. A város értelmisége Hitlerről és a Nyilaskeresztes Pártról beszélt. A színészkamara kötelezett bennünket, hogy igazoljuk származásunkat. Édesapám felkereste a református egyházat. Ceglédi Sándor lelkész századokra visszamenőleg megtalálta a család tagjainak a nevét. Örültem, hogy felmenőimmel mélyen kötődöm Ceglédhez.

Néhány lépést tesz, megáll, elbeszélő hangon.

A szegedi diákok zsidóellenes tüntetéseket szerveztek. A színházhoz közel érve dühödten kiabáltak: *Le az igazgatóval! Le Sziklai Jenővel!* Egy-egy ilyen megmozdulás feszélyezte a közönséget, zavarta az előadásokat. Sokan otthon maradtak, félték a színházba jönni. Seregi Andor, a Fővárosi Operettszínház igazgatója – miután értesült a szegedi tüntetők fenyegetéseiről – felkereste férjemet és meghívta az operettszínházba társigazgatónak. A szegedi városvezetés ellenkezésére Jenő nem várakoztatta Seregit. Ő jött Pestre, és mindjárt munkába állt. Én meg összepakoltam a szegedi lakásban lévő ruháinkat. Találtam teherautót, platójára felraktuk a bútorokat, s Budapesten a Mozsár utcáig meg sem álltunk. Spórolt pénzből vettem gyönyörű íróasztalt, kényelmes fotelokat, rekamiét és kombinált szekrényt. Ma is szolgálnak engem.

Az embertelenné váló külvilág hangjai beszűrődtek a színházba is. Férjem egyre érzékenyebb lett. Borzasztóan bántotta, hogy neve titkolásával végezhetette munkáját. Feszültségét, szorongását velem is érezte. Szerette volna, ha elhagyom a színészpályát. Nem engedte, hogy új szerepet vállaljak. Huszka Jenő Gül Babájában azonban tovább szerepeltem. Latabár úgy énekelt a Mujkó cigány számát, hogy a közönség könnyezett.

Ez időtájt sokat szerepeltem Kassától az erdélyi színházakon át a délvidéken lévőkhöz. Volt úgy, hogy szombaton Szabadkán ékeltem, vasárnap pedig a rádióban.... Ám a sorozatos sikeren érezhető volt, ezerkilencszáznegyvennégyben, hogy hamarosan befejeződik. Az utcák falát elborították a plakátok, hirdették, hogy a zsidó férfiaknak jelentkezniük kell munkaszolgálatra.

Egyik nap Jenő izgatottan jött haza. „*Be kell vonulnom*”. Csupán ennyit mondott. Elkísértem a Lovardába. Jenő és társai kabátján rikített a sárga csillag. A kapuban álló nyilasok ordítva és taszítva terelték az érkezőket. Isten áldjon, kedves! Rebegtem, s máris eltűnt a tömegben előlem. Arcomba vágott az őszi szél, vitte könnyem.

Miután véget ért a II. világháború, s magamra maradtam, hazautaztam Ceglédre. Hamarosan megtudtam, hogy férjem egy ausztriai táborban látták utoljára, ahonnan eltűnt végleg. Cegléden maradtam. Gazdálkodtam, tettem, amit lehetett a szülői ház körül. Nem viselt meg mint egykori primadonnát, hogy kacsákat, libákat, tyúkokat nevelek. A Hollós utcát még mindig homok borította. Az artézi kútból folyt a tiszta víz. Kis szárnyasaimat szívesen őriztem, üldögélve az árokparton. Nem volt bennem csipetnyi önámítás és illúzió sem.

Vagy két év elteltével felkértek rádiós szerepre. Véletlenül talákoztam az utcán Mészáros Ágival. Nem tartotta méltónak ceglédi foglalatosságaim. Nem reagáltam megjegyzésére.

Meggyőződése, hogy nincs mit röstelni a paraszti munkán. Sőt, semmilyen munkán... Férjével kérték Fényes Szabolcsot, hogy szerződtesse az operettszínházba. Ötszáz pengős minimális gázsival ez meg is történt. Az Ő vagy Ő-ben léptem színpadra. Honthy Hanna, Latabár Kálmán és Ajtay Andor mellett csupán epizódszerep jutott. A Marica grófnőben csupán az öregasszony szerepet kaptam. Sértőnek találtam, és visszaadtam. Egyesek szerint ezzel büntöttem el, s egy hónap múlva eltiltottak a színpadtól. Elhatároztam, többé nem teszem be a lábam az Operettszínházba. Ha a rádióban és a filmgyárban nem kapok egy-egy feladatot, bizony éheztem volna...

Várkonyi Zoltán, aki kártyapartikat játszott a férjemmel a Fészek Klubban, megelégedte sanyarú sorosomat. Segített, s megkaptam szerződésemet a Magyar Néphadsereg Színházában. Esztrád műsorral jártuk az országot. Esténként Ruttkai Éva, Komlós Juci, Ajtay Andor kollégákkal együtt szerepeltem és énekelhettem:

„Messze a nagy erdő,/ Messze száll a felhő,/ Messze megyek,/ Édes rózsám, tetőled.//

Megszakad a szívem,/ Nem hallod a hírem,/ Én se hallok sohasé/ Hírt felőled! // Elmúlik a nyár,/ Herod a határ,/ Ne hullasd a könnyeidet,/ Levelet se várj! // Messze a nagy erdő,/ Messze száll a felhő,/ Messze megyek,/ Édes rózsám, tetőled! // Volt, nincs – fene bánja! / Volt, nincs – vigye kánya! / Volt szeretőm mindig,/ Volt elég! // Őtnek gyűrűt adtam,/ Tízet csalogattam,/ Elcsavartam mindnek/ A fejét! // Járt, járt mind utánam,/ Csókot várt, várt,/ Egy sem tett / Szívembe kárt, kárt, kárt! // Volt, nincs – fene bánja,/ Volt, nincs – vigye kánya,/ Volt szeretőm mindig,/ Volt elég! S lesz elég!”

II. FELVONÁS

Fekete hosszú szoknyában, bekötött fejjel, magas szárú cipőben jön, s megáll a szín közepén. Nagyön szelíden.

Egykori iskolatársammal ballagtunk Murányi Erzsi sírjához.. *„Irma, emlékszel a közös játékokra? Emlékszel?”* Persze, mindenre. Éva, tudad, hogy biztatott, menjek színésznék? *„Nem, erről nekem sohasem beszéltetek. Nézd, itt a sírja. Budafokról hozták haza hamvait.”* Időnként leveleztünk. Halála előtt néhány hónappal írta, hogy azt az operaházat, melyet szeretett, belepte a köd. Éva, vajon idővel az ő sírját, és a miénket is belepi? Elfelejtene bennünket is? Nem válaszolt. Lehajtotta a fejét és ballagott velem ki a temetőből.

Fel-alá járkal, hosszabb csend, majd a szín elejére jön, s idegesen.

Egyesek tudni vélik, hogy anyagi okok miatt hagytam ott a Magyar

Néphadsereg Színházát, majd néhány év múlva a Madách Színházat. Honnan tudom? A temetőből, pontosabban volt iskolatársamtól, Évától. Bezzeg, hogy ki vagy kik terjesztik rólam a városban, azt nem tudja, vagy nem akarja elmondani, mert kínos rossz dolgokról beszélni... Nekem is kínos. Semmi köze a pénznek ahhoz, amiért eljöttem. *(Nevetve)* Eljöttem? Jönnöm kellett, mint akinek útilaput kötnek a lábára. De az én talpamra, ha jól meggondolom, még útilapu se jutott. *(Határozottan.)* Mezítelen a talpam azóta is. Járok hol a fagyott, hol a forró kövecses alföldi homokban. Hogy bök a kavics?! Naná, hogy bök. Sétáljanak csak utánam, akik megbízhatatlannak tartottak, vagy tartanak ma is. Sétáljanak mezítelen talpakkal, s majd észreveszik, milyen érzés, ha szúr, bök a kavics.

A háborút követően halott férjem holdas arcával éltem együtt. A forradalom alatt a pincéből csak kenyérért mertem feljönni, míg utcák hosszán záporozott a golyó... Amint lehetett, vonattal hazautaztam Ceglédre testvéreimhez. A forradalom bukását követően jól tudom, hogy voltak, akik száznolcvan fokos fordulatot tettek. Bezzeg ők, az új sütetű felkelők, mindig tudják, kihez, s hová simuljanak. Nézik árgus szemekkel, hogy merre sül a kenyér... És persze, hogy arra mennek, amerre sül a kenyér...

Fel-alá járkál, közben bosszús, gúnyos hangon kiabál.

Játszanak! Játszanak ezek a meghunyászkodó, bólogató keljfeljancsik! Eljátszanak ezek mindent, még az apjuk halálát is, csakhogy tömhessék a hasukat, s luxus autón járhassanak! Ismerősök országszerte, a televíziók képernyőiről is, ezek a világszerte utazgató sötét nadrágosok! Ezek az egyenruhába bujtatott féreghányók! Lássák csak, ahogy forintért mímelik a csodát! Hogy szakadna rájuk az ég! Szégyentelenek!

Magába mélyed, hosszabb szünet után csendesebben.

Érdekes, hogy volt iskolatársam, a Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művész, Ladányi Ferenc nevét nem említi, pedig az ő igazgatói aláírása kéklik a felmondó leveleken. Még kicsike papírszeletet sem tudnak elővarázsolni, melyre azt írtam volna, hogy kevés a fizetésem, több bért kérek. A színházak vezetésére vonatkozó szakmai kritikát sem tettem. Holott szólnom kellett volna a kollektív színjátszás csoportos mozgásait egyéníteni nem akaró, a lélektantól tartózkodó stílusformákról, ahol a színpadokon az egyént változtatták tömeggé. Szólni, sőt üvölni, a jóért elkötelezett színésztársaimmal, az arctalanná, jellegtelenné és jelentés nélkülivé vált tömegdrámákról. Az érzelmi csököttséghez vezető színészi játékokról, ahol a szereplők már kifelé beszélnek, s csupán szituációk híján, a jellemeket játsszák el, amikor nem művek, hanem előadások láthatók.

Nem szeretek búcsúzkodni. Úgy jöttem ki a Madách Színházból, hogy nem köszöntem el senkitől. Épp kilépek a színházból, jön velem szembe Tolnay Klári.

„Hova mégy, Irma? Elmarad a próba?” Nem, nem dolgozom itt többé. “Nem dolgozol? Miért nem? Mi történt? Felmondtak, pontosabban Ladányitól kaptam levelet, melyben közli, hogy nem tart rám igényt. “Miért? Megindokolta? Egyáltalán volt miért felmondania? Pár napja olvastam dicséző kritikát rólad. Nem értem? Mi a baja veled?” Nem tudom. Indoklás nincs a felmondólevélben. Néhány napja beült az Éva című előadásunkra. Gondolhatta, micsoda dolog, hogy Patkós Irma, akit elküldtem a Magyar Néphadsereg Színházából, főszerepet játszik! Bizonyára dühítette sikerem. Lehet, hogy régi bosszúja ébredt fel benne. Állítólag felesége, Czillér Ilus primadonna, egykor miattam nem jöhetett Szegedre. Állítólag... Bár lehet, hogy szó sem volt arról, hogy Szegedre jöjjön. Csupán valami szóbeszéd, pletyka rémlik, a háború előtti időkből... Ha így lett volna is, nem miattam történhetett, hisz nem voltam színházigazgató, tehát nem dönthettem felvételéről... „Ó, Irma, erre ne is gondold! Valami más történhetett... Jó volna hallani, hogy mi az... Miért küld el? Menj be hozzá, és kérdezd meg! Szólj hozzá néhány jó szót! Szívesen beszélek én is vele, és ajánlom, hogy alkalmazzon tovább...”

(Dühödten, büszkén.) Ugyan, hova gondolsz?! Még arra sem méltatott, hogy igazgatói szobájába hívjon, és beszéljen velem. Nem követtem el semmit ellene. Semmit, Klára! Semmit! Nincs vétkem, se bűnöm! Érted?! Ne fáradj az érdekemben! Végeztem vele és a színházával is! Döntöttem, ha beledöglöm is, elmegyek! Már kértem nyugdíjazásomat.

„Kérheted, de a helyedben nem gondolnék erre. Irma, nem látszanak rajtad az évek. Friss és fitt vagy az életben és a színpadon is. Különbözik meg jól tudod, mi nem megyünk nyugdíjba, játszunk, amíg élünk...

Szünet, majd komor hangon.

A politikai indíttatású, ütemes vastapsok a Madách Színházból még mindig itt csengenek a fülemben... Micsoda kirakatok, színpadi skanzenek bújnak meg a színházhoz értők szemében. Ők pontosan látják és ismerik az exportgyönyörűségek tengeri és légi szállítóit, a nemzetközi irodalom konfekciósait, a hollywoodi esztétika rajongóit...

Néhai férjem állította, hogy a színház legfontosabb alkotója a színész, aki nélkül sem az író, sem a rendező nem fejezheti ki sajátos művészetét. Vallotta, hogy a színházművészetnek is feladatai közé tartozik a napi élet szürkeségei fölé emelkedni, és felcsillantani a reményt... Nem osztott szerepeket társulaton belüli rangok alapján, tudta, hogy az ügyeskedés nem vezet sehová.

Jól tudom, hogy az élet nem mindig alakul úgy, ahogy szeretnénk. Nem sikerül minden. Kell bátorság ahhoz, pontosabban felismerés, hogy kimondja az ember, ha valamit képtelen megoldani. Időnként eszembe jut a Szentírás, a talentumokról szóló példabeszéd. Isten kemény embernek mutatja, “aki arat, ahol nem vetett, és gyűjt, ahol nem szórt”. Kiosztja a talentumokat, és útbaigazítás nélkül megszabja, mi legyen velük. Idővel számon kéri, hogy szándéka szerint járt-e el az, aki kapta, miközben nem is tudta, mi az ura szándéka. Ilyen a mi mesterségünkben is a talentum, vagyis a tehetség, tudás, szándék, vágy, jóság... Vajon tudunk-e élni vele?! Ha hiszek a jóban, akkor a jó erősödik. És keresem a reményt, hogy működjön abban, ami nekem fáj.

Ő, csak legyen képes elviselni mindazt, ami súlyként nehezedik rám! Hiszem, hogy sötétség után felragyog a táj, ahogy Csontváry Kosztka Tivadar vásznán.

Az asztalhoz megy, leül, majd csendesen.

Megvetett és kiteszített vagyok. Megbízhatatlan. Tudom, nincs erre józan ésszel elfogadható magyarázat... A Nap pedig holnap is süt. A ceglédi ház mindig velem marad. Lehet, hogy a debreceni, a szegedi vagy más vidéki színház befogadna, de nem akarom elhagyni már szeretett városomat. Itt békében élek, s van mit tennem reggeltől estig. Különbözik olyan vagyok, mint aki megél a jég hátán is. A lelkemet meg nem engedem, hogy bárki is csorbítsa. A szó erejében változatlanul hiszek. Színész vagyok. Életre hívom versszínházamat, s megyek a fiatalok közé. Velem jó a versekben Gyóni Géza, Juhász Gyula, József Attila, Berda József... Időnként idősebbek is hívnak. Szeretik, ha a versek közben énekelek nekik. Régebbi szerepeimből kérnek áriákat, dalokat. Kedvelik Kálmán Imre zenéjét. Isten tudja, hányadszor énekeltem Szegeden A cirkuszhercegnőből Fedora belépőjét.

Eljön az asztaltól, és Kálmán Imre A cirkuszhercegnő című operettjéből Fedora hercegnő belépőjét énekl.

Mindig a régi dal, az ember mást se hall: / Mindig csak pur lamour, csak pur lamour. / Ha rózsaszín az ég, vad szenvedély, ha tép, / Könnyed, ha titkon hull: /Csak pur lamour! // Mert mindig az üdv, s a gyász, mit csak a sors ád, / Boldog elkarhozás, könnyes mennyország. / Szerelmes csókok árja, vágyad, ha megtalálja, / Mindig csak pur lamour, csak pur lamour! // Csók és mámor: ördögi szép találmány, /Ő rak édes tört eléd, és te lépre mégy! / Könnyen szárnyalsz máma a vágyak szárnyán, /Ám, de

holnap bús szíved megfizet érte drágán, / Boldog csókok helyén fájó könny é... // Óh, hányszor keringett az éjben e furcsa téma, / Óh, hányszor, de hányszor e téma ma is probléma: // Hogy mért lenne mennyország egy csalfa csók? / Nem látok ebben semmi rációt! / Mért kéne könnyek közt remegnünk, / Egy árva csókért mindig epednünk? // Nem értem, mért lenne mennyország a csók, miért, / Mért kéne epednünk a férfiért? / Kis levélke, rózsaszál, randevú és holdsugár: / Csak sablon, szívem másra vár!

Elhalványodik a fény, majd amikor felerősödik, az asztalnál ül, kezében távirat.

Eltettem emlékebe ezt a táviratot, mint néhány fényképet, plakátot. (Kezében forgatja, felemeli, mutatja a nézőtér felé.) Kedves emlék. Mondhatni: színészi pályám másodvirágzását jelzi. Amikor már azt hittem, hogy sosem látnak viszont színpadon, filmvászonon, akkor hozta a postás. Meg is jegyezte: *Művésznő, de rég kapott sürgönyt Budapestről. Nem tudnám megmondani, mikor jártam a Hollós utca húszban. Olvassa gyorsan! Ugye nincs baj? Ezek a fránya sürgönyök legtöbbször halálhíreket közvetítenek, s nem keresztelőről vagy esküvőről szólnak.* Kibontottam, olvasom, s mondom a postásnak: úgy tűnik, még vannak, akik emlékeznek rám. A filmgyárba hívnak. „*De jó! Akkor újra látjuk majd a művésznőt a moziban. Végre, nem gyászhiért továbbítottam...*” Így lettem nagymama a Gyermekbetegségek című filmben. (Felforrósodik hangja.) Rám talált Sándor Pál és Tóth Zsuzsa. Megkedveltük egymást. Amikor a Sárika, drágám film forgatókönyvét elolvastam, s közöltem velük, hogy ilyen figuráról álmodtam, rögtön rávágta, hogy ők meg ilyen Sáríkat akartak, mint én vagyok.

Feláll, előre lép, kissé elgondolkodik.

Úgy szeretek készülni, hogy elolvasom az adott művet, néha többször is, értelmezem, elgondolom szerepemet a színpadon vagy filmen, és utána tanulom. Sosem tudtam úgy filmezni, hogy a forgatás előtt öt perccel mondatonként tanulgatok... azt a részt, amit éppen filmre vesznek. A Sárika forgatásán Sándor Pál – akinek köszönhetem, hogy felfedezett a filmnek – vigyázott, hogy ki ne billenjek érzelmileg a történet súlya miatt, ugyanis forgatás közben felködlött egész életem, szorgos szüleim, testvéreim, nélkülözések, kevésbé szép és gyötrelmes éveim férjemmel, s az ő elvesztése. Újra átélhettem a világ borzalmát, a szörnyű időt, ezerkilencszáznegyvennégyet. (Lehajtja fejét, hosszan hallgat, majd mosolyogva.) És jöttek sorba a kisebb és nagyobbacska filmszerepek. Játshattam a *Hangyabolyban*, *Holt vidékben*, *Ünnepnapokban*, az *Újvidékben*, a *Végre hétfőben*, majd tévéfilmszerepekben. Vagy két tucatnyi film őrzi arcommal filmszerepeimet... Szomszédasszonyom meg nevet rajtam. „*Minek töri magát, nincs gyereke, akinek érdemes volna pénzt keresnie, hogy könnyebben boldoguljon. Pihenjen! Megteheti, hogy eljár üdülni... Bolond, aki egész életében dolgozik.*” Ha így van, ahogy mondja, akkor miért jár ki kapálni a szőlőjükbe, miért varrja másoknak a ruháit, főz, takarít... Magára is ráférne a pihenés... „*Nem tehetem, hogy pihengessek... Építkeztek a gyerekek, segíteni kell, hogy a kölcsönt vissza tudják fizetni...*” Na látja, s a két magatehetetlen testvéremen ki segítene, ha én nem teszem. Láthatja, itt élnek velem. Ha nem volnék, felkopna az álluk. Megvan, ahogy mondják, mindenkinek a maga keresztje... Amíg futja erőmből, filmezek. Mi értelme volna az életnek, ha az ember nem él másokért, ha nincs benne szeretet... Közlebb léptem hozzá, magamhoz öleltem. Kicsordult könnye. „*Irma, kegyes önhöz az Isten, mert megadta azt a képességet, hogy mások gazdagodását szolgálja. Mi a férjemmel csupán azt érezzük, hogy múlik az idő, és éveink*

száma véges. Napról napra élünk. Nem keressük a távlatokat.” Én sem kerestem soha olyan színaranyból készült szívárványt, amely nem létezik. Nem vágytam anyagi jólétre, csak tisztesen élhetőre. A távlatokban a változtatható, változást hozó utakat kerestem. Vágytam arra, hogy színészként sugalljam gyűlölködés helyett a szeretetet, megbocsátást, hitet, együttérzést... Mikor elváltunk, még törölgette köténye szélével arcáról könnyét. Azóta is szinte naponta köszöntjük egymást. Néha kölcsönzök egy-egy Kodolányi János vagy Németh László regényt, így van miről beszélünk, ha az utcán összefutunk.

Elgondolkodik, majd élénken.

Nem fogadok látogatókat. Nagyon sokan jöttek hozzám, és fárasztott. Különbösen szeretem a púderes kedveskedőket. Mindig azokat kedveltem, akik odadobják magukat, mindenüket, hogy gyógyítsák a világban az örökké virágzó vérrózsasebeket.

Hosszan hallgat, leül. maga elé néz. Lassan emeli fel fejét, és gyengéden, szeretettel.

Egyedül élek. Telente hosszúak az esték. Nincs már kedvem elmenni hazulról. A televízió műsorai sem kötnek le úgy, hogy órákon át nézzem őket. Sőt, többnyire nem találok értelmét a tévénézésnek, mert olyan műsorokat adnak, melyekből hiányzik az értelem, érzelem és kevésbé sem szórakoztatóak. Mivel egyre kevesebbet alszom éjjelente, olvasok. Az olvasás nagyszerű időtöltés. Mostanában régen élt írók könyveit lapozgatom. Shakespeare mindig gondolkodásra készítet. Ötszáz év eltelté után is hatnak rám bölcs gondolatai. A 66. szonettje mintha a huszadik századot és benne életemet sűríténé tizennégy sorba:

Fáradt vagyok, ringass el, ó, halál! –:
Az érdem itt koldusnak született
És hitvány semmiségre pompa vár
És áruulás sújt minden szent hitet
És becsületet rút gyanú alá
És szűz erényt a gaz tiporni kész
És tökéletest korcs utód gyaláz
És érc-erőt ront béna vezetés
És észre láncot doktor-balga vet
És hatalom előtt néma a szó
És egyszerű kap együgyű nevet
És rossz-kapitány rabja lett a jó.
Fáradt vagyok, jobb volna messze mennem:
Meghalnék, csak ne hagynám el szerelmem!...

Shakespeare szinte beleégeti levegőjét az ember lelkébe... *(Elgondolkodik)* Igaza van, a szerelem és a halál kéz a kézben jár... A halálra kevésbé gondolok. Hogy vagyok a szerelemmel? Egyszerűen. Mindig a színészet volt az igazi szerelmem. Még a férjemnél is jobban szerettem... Régebben, amikor hívtak filmezni vagy műsorokat adni, fohással kezdtem a napot. Igaz, reggelente még mondom: Uram segíts, hogy gyermeki szívem legyen: tiszta és finom, mint a forrás! Segíts, hogy erős legyek, tudjak áldozatot hozni, és legyen gyengéd a szívem, mely együtt érez másokkal! Add, hogy örülni tudjak

annak, amit kapok. És adj nemes szívet, mely senkivel szemben sem hordoz keserűséget! Uram, segíts, hogy szelíd és áldozatos legyek: tudjak szeretni önzetlenül, és boldog legyek, ha adhatok! (*Kis szünet után.*) Valóban akkor vagyok boldog, ha adhatok.

Függöny

ZENEI ÉS IRODALMI BETÉTEK:

Giuseppe Verdi: Don Carlos című opera – Aremberg grófnő áriája
(Murányi Erzsébet 1950. május 4-én készült operaházi rádiófelvételéről)

Endrődi Sándor: Visszavárlak (költemény)

Ha én rózsá volnék (népdal)

Lehár Ferenc: Három grácia című operett – Apacsdal

Lehár Ferenc: Cigányszerelem című operett – Messze a nagy erdő

Kálmán Imre: Cirkuszhercegnő című operett – Fedora hercegnő belépője

Shakespeare, William: LXVI. szonett

LŐRINCZ JÓZSEF

EXEGI MONUMENTUM

(Ércnél maradandóbb)

Engem bármikor kivégezhetnek,
Vagy beitatnak lassan ölő méreggel,
De ami megtörtént az én fejemben,
Azt már nem törülhetik el.
Emlékműként
Állnak a versek, verseskönyvek
Az idő vak árnyékában:
Sorsosaimban általam, betűkből,
Szavakból épített sok védővár van.
Történjen bármi: meggyilkolhatják az álmokat,
Vagy kihunyhatnak fölöttünk a csillagok:
A magamról, koromról, népemről rajzolt úrradarkép
Fényéveken túl is látszik, felragyog.

TÚRI BERTALAN*

ELSŐ SZERELEM

A szerelem először tizenöt évesen érintett meg. Akkoriban a leányokkal barátkoztam leginkább. Az ő társaságukat kedveltem, és nem a fiúkét. Ellenemre volt, amiért folyton lekicsinylőn szoltak a leányokról, akiket alacsonyabb rendűnek tartottak maguknál. Fennen hirdették, hogy egy pisis megtiszteltetésnek tekintse, ha egy fiú a szerelmével megajándékozza. Nekem erről más volt a véleményem. Az sem tetszett nekem, ahogy dicsekedtek nyakra-főre, hogy ők már több lánnyal csókolóztak. Ezzel kérkedni nem helyénvaló. Az ember ezt magasztos érzésből cselekszi, melyet a szerelem vált ki belőlünk.

Szerintem.

Szóval, én jobban szerettem a leányok társaságát a fiúkénál. A lányok is szívesen barátkoztak velem. Erről többször meg is győződtem. Például olyankor, amikor két-három leány összehajolva sugdosódott, majd felém fordultak mosolyogva. Persze, én még egyikkel sem csókolóztam, noha lehetőségem már lett volna. Egy falunkbeli, fekete hajú, sötét szemű, hasonló korú leánnyal, akinek a társaságát kedveltem leginkább. Azt vettem észre, a tőlem egy fejjel alacsonyabb, karcsú teremtes is hasonló érzéssel van irántam. És ha nem lettem volna félénk természetű, már csókot is kérhettem volna tőle. Titkon reméltem, erre is sor kerül. Persze, ha már gyűjtök hozzá elegendő bátorságot.

Az alkalomra nem kellett volna sokat várni. Gyakran jártunk moziba együtt. Augusztus egyik vasárnapján már igen közel voltam a dologhoz. Az történt ugyanis, hogy a mozi nézőterén egymás mellett üldögélve, Teca keze, akarva-akaratlanul, az én kezemhez csúszott. Feléje fordultam, a filmvetítés vibráló fényében a leány szemében különös fény csillogott, és rám mosolygott. Én visszamosolyogtam rá, és néztem tovább a filmet. Ő meg lassan elhúzta a kezét. Bizonyos voltam afelől, hogy a szórakozásomat ne zavarja. Csak később eszméltem rá, mi történhetett volna.

A következő nap délutánján biciklizni hívtam Tecát, a falu réjtjére, mely a szomszéd község legelőjével együttvéve hatalmas zöldterületté terebélyesedett. Túloldalon folyó határolta. A part mentén végig, meg más irányokban is, a dimbes-dombos területet keskeny gyalogösvény hálózta be. A terepbiciklizéshez ideális hely volt.

Napfényes, meleg délután indultunk a rétre. Én férfikerékpáron, Teca pedig nőin, amiről szükség esetén könnyű leugrani. Persze, ez nem minden helyzetben igaz, mint ahogy a... De erről később. A pedálokat élvezet volt hajtani föl a dombra, majd le a dombról. A gyönyörűségtől olykor nagyokat kurjongattunk. Teca még sikongott is.

* *Túri Bertalan 2020-ban Váci Mihály-díjat kapott.*

Pihenésül egy terebélyes vadkörtefa alá ültünk. Az árnyékában hűsölve, Teca a fa koronáját nézegette alulról. Egyszer csak azzal az ötlettel állt elő, hogy ő bír fölmege a fára vackort enni. Kérte, segítsen őt feljutni.

– Jó – mondtam, és fölálltam. Elég magas és erős voltam a feladathoz. Háttal támaszkodva a fatörzsnek, a kezeimet összekulcsoltam, s szóltam:

– Indulj.

Egyik lábával a tenyerembe lépett, a másikkal a vállamra, majd a kezeivel a törzsön fölfelé araszolva, nehézkesen bár, de feljutott az alsó ágig, melyre föltornászta magát. Aztán már lépkedett ágról ágra fölfelé. A fától arrébb állva nézegettem, a félérett gyümölcsöt hogyan kebelezi be sorba.

Egyszer csak gondolt egyet, és indult lefelé. Igen ám, de az alsó ágnál megakadt.

Forgolódott jobbra-balra, de lejjebb nem jutott.

– Segíts, Pista – szólott elszontyolodva.

– Miért jönnél le? Kiváló fadisz vagy fönn – élcelődtem.

– Ne bolondozz, segíts lemászni – kérte újra.

– Mit kapok érte?

– Ugyan, mit ígérhetnék?... Semmi sincs nálam.

– Na... – noszogattam, mert úgy gondoltam, most egy csókot kikényszeríték tőle, és nem kell hallgatnom sóvárogva a fiúk dicsekvéseit. De Teca a többszöri unszolásomra is csak egy szép vackort ígért, mire én gorombán válaszoltam:

– Kösz! Nem kell! A lábam előtt tíz darab hever. Szevasz – köszöntem el, s fordultam, mintha távoznék.

– Ne hagyj itt! – kiáltotta Teca ijedten.

– A fizetség? – fordultam feléje.

– Megszarolni nem hagyom magam! – felelte durcásan. – És ha nem segítesz leszállni, leugrom. Ha eltörik a lábam, otthon elmondom, hogy te vagy az oka. Cserben hagytál. – És már készülődött levetni magát.

– A keservét! – mordultam magamban. – Ennek a fele se tréfa. Szándékos veszélynek mégsem tehetem ki a leányt.

A fatörzshöz mentem, véle szembeálltam, kezemet összekulcsolva fölszóltam:

– Óvatosan ereszkedj lefelé, és lépj a vállamra... Ne a fejemre! – szisszentem fel.

– Bocs – mondta nevetve, és már a vállamon tapodott.

– Engedd el a faágot – irányítottam –, és a fatörzset öelve csússz lefelé... Úgy, és most a másik lábad helyezd a tenyerembe... Úgyes a kislány – dicsértem.

Amikor már mindkét lába a tenyeremen pihent, emeltem rajta, majd egy hirtelen oldalmozdulatot követően, felsikoltva, a karjaimba dönt.

– Most! – Most kell megcsókolnom! – éreztem a heves vágyat. Nem tudom, mi okból, de beértem azzal, hogy néztem a csodálatosan szép szemébe, miközben egyre szorosabban öleltem magamhoz. Erre ő elnevette magát, és mint a csík, kisiklott a karjaimból, s már a kerékpárnál termett. Mellemben kellemes érzéssel követtem.

A drótparipákat megnyergelve pedáloztunk újra. De az irányt nem hazafelé véve. Nem tudom, mely okból, Teca a pedálokat egyre szaporábban taposta. Arra gondoltam, ha az a szándéka, hogy engem távol tartson, teljék benne kedve. A keskeny ösvényen több méter távolságból követve gyönyörködtem lobogó sötét hajában, a karcsú derekát

ban, mely akár a nádszál, hajladozott jobbra-balra, pedálozás közben. A csodálatos látvány azonban kegyetlenségbe torzult.

Egy kanyarban Teca kerékpárja az útról lesodródott, s az első kerék derékszögbe fordult. A szegény leány rémülten felsikoltott, miközben a bicikliről lerepülve, a gyepen néhányat bucskázott. Aztán hanyatt fekvé, mozdulatlanságba merevedett. A kerékpárról rögvest leugrottam, azt magamtól ellökve, Tecához rohantam, és melléje térdeltem.

–Teca!... Kedves Teca! – szólongattam, de hiába. Életjelet nem mutatott. A szemei lecsukódva, az orcája sápadt. – Édes kislány!... Kedvesem! – emeltem a hangomon. A szívem az ijedtségtől hevesen kalapált. Föléje hajoltam, az egyik fületem a bal mellére helyeztem, és hallgatóztam. A szíve szabályos ritmusban dobogott. Ez nyugtatóan hatott rám. Egyéb életjel hiányában arra gondoltam, hogy kómába esett. Efféléről már hallottam. Azt is mondták, hogy az öntudatlan állapot hosszabb ideig is tarthat. Egy nap, egy hét, sőt több ideig.

– Mit tegyek? – tanakodtam magamban. – Rohanjak segítségért? És ha távollétemben kóbor eb talál rá?... Megölheti a szerencsétlen leányt. Nem, nem mozdulok mellőle – határoztam. Vigyem az ölemben? Meddig jutok véle?... Ez sem megoldás. Terepszemléztem. Úgy másfél kilométerre tehéncsorda legelészett. Pásztor őrzi. Néki azonban integethetek, napestig sem figyel fel rám. Istenem!... Istenem, segíts! – fohászkoztam, mert a nap hamarosan leáldozóban. Úgy döntöttem, hogy várakozom. Teca föl is ébredhet, meg valaki vetődhet is felénk.

Néztem a sápadt szép arcot. A zöld gyepen szétomlott dús, sötét haj mintegy glóriát vont a fehér homlok köré. A szép ívű szemöldökök alatt a lecsukódott szemhéjak. Akárha aludna a kedves. – Beh szép... Istenem, beh szép leány – tört fel a mellemből. A szívem egész melegével kívántam megcsókolni. De az ajkához érni nem mertem. Lopásnak minősülne. Bizakodó voltam. Ébredése után úgymint megajándékoz egy-két csókkal a gondoskodásomért. A testhez simuló ruhán át kirajzolódott két gömbölyű mellecskéje, karcú dereka. Ah!... – ütköztem meg a felhajtódott ruha láttán. Fedetlenül maradt a két izmos comb, a combok között féltényérnyi rész a fehéreneműből.

Úgy véltem, ha magához tér (adja a Teremtő, minél előbb) gondolhat arra, hogy bűnös szándékkal én takartam ki, és megró érte. A ruhát a szegélynél fogva, először az egyik, majd a másik combot takartam be. Ezt követően, óvatos mozdulattal, a fehérenemű kikandikáló részét fedtem be. A ruhán a ráncot a tenyeremmel lesimítottam.

Ekkor azonban váratlan esemény történt.

– Még mit nem! – csattant fel a Teca hangja, s arrébb szökött. Aztán mintha rugóra működné, föl pattant, és éles hangon vádaskodott.

– Ezért kergettél?! Ezért löktél el a biciklivel?! Megbecsteleníts?! Te gazember!

– Én... én nem vétettem...el...ellened – hebegtem-habogtam.

– Kár tagadnod! Éreztem a lökést. Két vállra fektettél volna, ha...!

– Nem, ne hidd – álltam fel, és nyugtatási szándékkal indultam feléje.

– Hozzám ne érij! – sivitotta, és rémülten hátrált, mintha leprás lennék. Az arca vörösölt, a szeme izzott a haragtól.

– Én...én... csak a ruhádat akartam...

– Felrántani, hogy hozzám érj! Te perverz!... Már a körtefánál akartál! Te sunyi alak!
 – ömlöttek belőle a sértő szavak, és futott a kerékpárhoz. A keze remegett az idegességtől. Míg nehézkesen sikerült a kerékpárra ülnie, fenyegetőzésbe váltott:

– Elmondom otthon!... Elmondom mindenkinek, ellenemre mire vetemedtél, te kígyó! Aztán szaporán taposva a pedálokat, hajtott hazafelé. Menekült, mint akit a fenevad kerget.

Én szobormereven néztem utána, közben fájó érzéssel gondoltam arra, hogy a szeretett leány a számomra elveszett.

És ebben nemigen tévedtem, mert a legközelebbi mozielőadásra Teca már a tanácselnök fiával ment.

TÉGLÁSY IMRE

A HÜTLEN ASSZONY

a Bibliát bújja,
 Buddhát is bújja,
 bankját is bújja,
 Burdáját bújja:
 férjének búja
 szívrevétlen marad.

Sebet a férfinép nem mutat, nem látszik,
 éjjelek éjjelén sötét vére ázik.
 Vacog a magánya,
 nem érzi, nem látja
 se kínját, se titkát
 se neje, se lánya.

Talán az is föl van írva
 a Nagy Kapcsos Könyvbe,
 hogy testét és lelkét
 áztathatja könnye,
 hiába kínálja lényét
 reggel-este,
 ajándékát visszaküldik:
 „a címzett nem kereste.”

KOLOH ELEK

GYERTYÁS TANMESE

fényeden sötét árny
fél a tétova mozdulat
borult elme törött szárny
megtérni nincs égi utad

a némaság bölcsesség
hol a butaság átható
hol túl nagy a sötétség
a gyertyaláng is látható

az emberek mindig fáznak
ha gúnyájuk csak a szavak
és ha mindent elhibáznak
társuk a gyertyaláng marad

VERÁTH MÁRIA

MINT HÓVIRÁG...

Holdkaréjon táncoló lélekkel
a földre vágyom én megint.
A rög visszahúz, a rög marasztal,
de szemem az égre tekint.
Mint hóvirág a dermedt jég alól,
a fény felé tör az élet,
úgy zsebong egyre bennem is,
hogy emberré lesz a lényed.
Éjsötét, zajló borongásból
nappá nemesül a pára,
míg az örök törvény szerint
teljesül szívednek vágya.
És én, emberré aljasult ember
áhítattal várom e csodát,
melyben a bölcs, végtelen természet
világra hozza igaz fiát.

LENGYEL JÁNOS

A KÖLTŐ ÉS EGYÉB ÁLLATFAJOK

A Földkerekség egyik legfurcsább állatfaja a költő, latin nevén *rigmus poeticus*. Számos fajtája és alfaja terjedt el világszerte. Helytől, kortól, társadalmi helyzettől és tehetségtől függetlenül bárhol felbukkanhatnak, bizonyos alfajok alkalmazkodó képessége egyszerűen bámulatos. Tulajdonképpen belakják az egész bolygót. Az övék a világ! Legalábbis, ők ezt gondolják magukról mint egyénről. Néhányuk még ennél is jobban, bár röpképtelenek, mindegyre a magasba törekszenek, sokszor egymás kárára. A költő roppant és fenemód önérzetes. Egyediségét és egyéniségét harsányan igyekszik kihangsúlyozni, és jól elkülöníteni más költőktől. Ettől függetlenül nem ritka az egymás utánzása, ami a legtöbb esetben cica-harchoz vezet. A költőre jellemző viselkedési forma hosszú generációk során alakult ki.

A költővel csinján kell bánni! Ha az ember óvatlanul közelíti meg, egy szempillantás alatt veszélyessé válik. Nem ajánlatos ingerelni, még a fogságban lévő egyedeket sem. Ugyanakkor érzékeny lelkű, képes átérezni mások fájdalmát, de leginkább a sajátját. Gyermekeit költeményeknek, remekműveknek, stb. becézi. A költő, ha gyermekeit veszélyben érzi, gondolkodás nélkül támad. Anyatigrisként küzd minden egyes rímért, szófordulatért, képért, ideáért.

A költő természetes ellensége a kritikus, aki nyálelcsöppenő vággyal, kéjes szadizmussal veti rá magát a költő ivadékaira. Mint általában a ragadozók, a kritikus is a gyengébb vagy a fiatalabb egyedeket választja ki prédájául, ezekkel könnyen elbánik. Kegyetlen munkára képes. Szakad a hús, törik a csont, csöpög a vér, amikor dolgozik a szakmai metélő. Nem is csoda, hogy a költők mélységes ellenszenvet táplálnak a kritikusokkal szemben. Rossznyelvek és a hiedelem szerint a kritikusok voltaképpen olyan költők, akiket nem a megfelelő helyre vetett a gondviselés szeszélye.

A költő másik természetes ellenfele a szerkesztő, bár itt korántsem tapasztalható olyan elkeseredett gyűlölet, mint a kritikusok esetében. Összecsapásuk ritkán végzetes, de ezek sem kevésbé véres konfliktusok. Megesik, hogy a költő ilyenkor olyan sebet szerez, ami ugyan nem halálos, de derékba töri a pályafutását. A szerkesztő állítólag vegetáriánus, de sűrűn megesik, hogy előszeretettel vájja bele fogait és karmait a költő ivadékaiba, vagy éppen magába a költőbe. Ám utóbbi helyzete sem reménytelen e küzdelemben. Bár elég ritkán fordul elő, de megesik, hogy az ilyen összecsapásban a szerkesztő húzza a rövidebbet. Az is előfordult már, hogy a költő egy másik szerkesztővel szövetkezett a riválisa ellen. A költőről az a hír járja, hogy nehezen köt kompromisszumot, de ha érdeke megkívánja, ebből is hajlandó engedni.

A költő hajlamos lenézni más fajokat, de leginkább fajtársait. Pályafutását hexameterben méri. Ugyanakkor roppant hiú, és a lelke hamar elsorvad, magabiztossága is megfakul, amennyiben nem halmozzák el elismeréssel, ösztöndíjjal és újabban bizonyos like-kokkal. Étrendje igen változatos, kedvence a krumplileves babérkoszorúval. Ha ez elmarad, hajlamos letargiába esni, jambus állapotában az önpusztítás különböző válfajában igyekszik maradandót alkotni.

A költőnél is veszélyesebb az álköltő, a poeticus vandalikus. Máig folyik a kutatás, hogy származását tisztázzák, de a tudósok eddig nem tudtak megnyugtató választ adni e fontos kérdésre. Számos szakember szerint az álköltő a költő egyik alfaja, más tudósok szerint a költő elkorcsosult rokonáról van szó, megint mások viszont azt állítják, egy teljesen más fajról beszélhetünk, amely ugyan némely külső és belső tulajdonságban hasonlít a költőre. Néhány irodalomtörténész összehasonlította a ma élő egyedeket a korábban éltek fosszíliaival, és meglepő módon, sok esetben, semmilyen rokoni szálát nem tudtak kimutatni. Viszont valamilyen literagenetikai rendellenesség minden esetben tapasztalható.

Gyerekkora kezdetén a balszerencse, mint szemfüles kakukktojó becsempészte őt a költőalomba. Kikelése után, vagy még előtte, büszkén és ellenvetést nem tűrően lát neki az önkifejezésnek. Amíg a költő fennen szárnyal az éterben, addig az álköltő, aki mellesleg költőnek hiszi magát, holott nem az, bizony alant kutyaagol. Bizonytalan verslábakkal tipeg a líra ingoványos talaján. Már-már görcsösen ragaszkodik az alomtársához, a költőhöz, akit ő önmagához hasonlatosnak hisz.

Az álköltő, aki költőnek hiszi magát, miközben azok őt nem, sokszor kerül perpatvarba a költőkkel, akik valóban azok, és nem csak hiszik. Az álköltő álterhességét valódinak véli, hiszen környezetében a költők között számos hasonló esetnek lehet szemtanúja. Még megszületése után sem veszi észre, vagy egyszerűen nem hajlandó felismerni, hogy a végtermék megnevezésére nem alkalmas a vers kifejezés. Bár ő inkább költeménynek becézi. A költők, akik valóban azok, hiába figyelmeztetik, hogy gyermeke alapos nevelésre szorul. Az álköltő nem hisz nekik. Az ő hite saját személye körül forog. Az álköltő gyermekei többségükben a szerkesztők vagy a kritikusok kegyetlen vérszomjának esnek áldozatul. De az álköltő szapora. Amíg a költő egy-egy utódjával hosszú ideig vemhes, és megszenved a világrahozatalával, addig az álköltő gyorsan szül. Hallottam már olyan egyedről, aki két hét alatt megszült egy kötetre valót. A belterjesség jegyében számtalanszor születnek torzók vagy egyenesen szörnyszülöttek.

Az álköltő, mint a középkori familiárisi rendszerben, gyermekeit előszeretettel adja be nevelés céljából egy-egy idősebb, tekintéllyel bíró költő udvartartásába. Amennyiben elutasításban van része, máris szalad egy másik költőhöz, aki lehetőleg az elutasító riválisa, kvázi jogorvoslatért. Azt reméli, hogy a két mentort kijátszhatja egymás ellen, és még gyermekei is részesülnek némi neveltetésben, de legalábbis nem veszik észre az álruháját.

Tény, hogy a kritikusoktól a költőknél és a szerkesztőknél is jobban rettegnek. Olyannyira, hogy igyekeznek elhitetni önmagukkal, az előbbieket nem is léteznek. A szerkesztőket szívből utálják, amiért azok nem hajlandók felismerni gyermekeik előnyös tulajdonságait. Megesik, hogy egyenesen anti-pedofíliával vádolják meg őket. Meggyőződéssel terjesztik, hogy az illető szerkesztő botfüllű, nincs ritmusérzéke, esztétikai dilettantizmusát messziről büzlő verslábsszaga is jelzi.

Az álköltő érendje hasonlatos a költőéhez. A szakemberek nem tudnak megegyezni, hogy ez természetes úton alakult ki, vagy a költők utánzásának következménye. Kedvenc ingyencségéhez, a babérkoszorúhoz ritkán tud hozzájutni, ezért pótolja fűzfával. A dolgok nem mindig azok, aminek látszanak. Az álköltő még a költőnél is önérzetesebb. Hiúságának mértéke nemegyszer jelent elviselhetetlen terhet beteges alkatú képességei számára. Megromlott egészségét a Rím-félszigeten próbálja meg visszanyerni.

Az álköltő kinézetre hasonlatos a költőhöz, aki valóban az, és nem csak azt gondolja önmagáról. Ezért külsőleg nagyon nehéz őket megkülönböztetni. Maguk a költők is csak az utódok vonásaiból ismerik fel, ki tartozik közéjük és ki nem. Ugyanis a líragenetika szabályai szerint többnyire csak a gyermekeken ütökzik ki az a kóros elváltozás, ami bizonyítja, hogy a szülő bizony álköltő. Odafigyelő neveléssel javítani lehet ugyan a helyzeten, de az esetek többségében csak egy alapos vérátömlesztés segíthet. Olyan ez, mint a drog vagy a dohányzás, végül mindig az utód szívja meg. Az álköltő még akkor sem hajlandó elfogadni a nyilvánvaló tényt, amikor az már a szemét böködi.

A költők és az álköltők eredendően utálják egymást. Az előbbiek szerint az utóbbiak betolakodnak életterükbe, amely amúgy is szűkös, mert amióta lekerültek a cenzorok vadásztájáról, a költők kórosan elszaporodtak. A helyzet már odáig fajult, hogy a saját érdekszervezeteik vetették fel a mesterséges kilövés lehetőségét. Az amúgy is áldatlan helyzetet csak súlyosbítja az álköltők tömeges megjelenése. Ezt a terhet egyre nehezebben bírja el a kiadók, szövetségek, akadémiák mesterséges etetője. A folyóiratoknál is egyre nagyobb a tülekedés az itatóhelyekért. Mint az élet más területein, itt is farkastörvények uralkodnak, az erősebbek, a ravaszabbak és a gátlástalanabbak kitúrják a többieket. Igaz, hogy nagy a lemorzsolódás, sokan hallgatnak el örökre, de a természetes és a mesterséges keltetők szaporulata így is bőséges utánpótlást biztosít. Az ENSZ szakosodott szervezetének legutóbbi jelentése szerint, bár egyes alfajok eltűntek, helyükbe mások léptek, ezért a költőket a közeljövőben nem fenyegeti a kihalás veszélye.

BARI KRISZTIÁN

ÉDESANYÁM

Arcára ült a fagyott mosoly.
Megdermedt lelke a koron.
Szótlanul nézi gyötrelmeit
a zsidbadt fő, az öreg torony.

Szemére hajolt az idő,
lélegzik vele néma fájdalom.
A földi lét vége álmosan
közelít angyali szárnyakon.

POZSGAI GYÖRGYI
MEGTESTESÜLÉS

Lebeg az ősz,
lágy táncot jár;
homály-leplű
álarcosbál.
Kedveset mond,
szemembe néz,
sugarával
fájón becéz.
Méla magány,
súlyos teher –
nincs, ki hívná,
nem énekel.
Remény-levél
meglátogat,
színes világ –
napáldozat.
Eső szítál –
sirat ma még,
madaraktól
hangos az ég.

ESŐS NAP UTÁN

Őszbe
mélyed a táj,
bár felsejlik a nap mosolya.
Szívbe süppednek
a dédelgetett álmok.
Belenyugszol – eltűnt a láng;
a viharok elvonultak.
Félbehagyott
mondatok
sorjáznak
tekintetemben.

BÖLÖNI DOMOKOS

DERŰS TÖRTÉNETEK

AZ ERDÉLYI MŰVÉSZETI ÉLETBŐL

Pálinka

Páll Guszti (úri nevén Ágoston) a híres Páll-dinasztia sarja, a költő–festő Páll Lajosnak és a nem kevésbé híres Páll Antal fazekasmesternek az öccse. (Mindhárman eltávoztak immár az örök bábakalács-mezőkre.)

Gusztai a korondi fazekasok szövetsége, az *Életfa* alapító elnöke volt. Alig két hónappal született korábban mint magam, ezért aztán hamar szót értettünk, és könnyen barátkoztunk, amikor 1973-ban Korondra kerültem tanárnak. Nála is könnyű helyen állt a jókedv, a tréfa, a szójátéknak is mestere volt. A *Firtos* irodalmi kör egy-egy ülése után nem széledt szét azonnal a társaság, baráti poharazgatás közben jóízűen beszélgettünk, poénkodtunk.

Amikor arra terelődött a szó, hogy néhai idősb Páll Lajoséknak tíznél is több gyermekük született, most pedig már úgy elmódosodtak a fazekasok, hogy háromnál több utódot alig vállalnak, Guszti kihúzta magát.

– Ez az én családomra nézve nem igaz – jelentette ki.

Ugyanis hat gyerek mondta őt édesapjának. Hat fia született, és a hetedik éppen készülődött a világra jönni. Addig nem állunk meg, mondták ők ketten a feleségével, Veronikával, míg nem születik egy leányocská is.

– Te Guszti – szólt közbe valaki. – Nem okoz gondot neked, hogy mindig újabb és újabb neveken törd a fejed?

Gusztai elvigyorodott.

– Ez a hetedik egyáltalán nem idegesít. Mert ez bizonyosan leány lesz.

– Na, és minek keresztelitek?

– Hogy minek? Hát az egyszerű: Inkának.

A társaság megrökönyödve hallgatta. Inka, az a dél-amerikai indián nép neve.

Páll Guszti kivárt egy kicsit, majd nyomatékosan hozzátette:

– Páll Inka –, hogy mindig legyen ital a háznál!

Ki van „fennebb”?

Egyik marosvásárhelyi könyvvásáron történt. A jónévű festőművész, Kákonyi Csilla „egyszerű vásárlóként” nézelődött a Nemzeti Színház előcsarnokában, sodortatta magát

a tömeggel, de azért meg-megállt a standok előtt. Különösen két kitűnő kortárs művész frissen megjelent monográfiájára volt kíváncsi. Csakhamar mindkettőre rábukkant a csíkszeredai Pallas Akadémia Könyvkiadó kínálatában. A *Műterem* sorozat két gyönyörű kötete, az egyik Hunyadi László marosvásárhelyi szobrászművész életművét mutatja be, a másik a Korondon élő Páll Lajos festőművészt és festői-grafikai világát hozza olvasóközelpbe.

Kákonyi Csilla természetesen mindkettőt megvásárolta. Amikor az árat nézi, hát az egyik jó húszszerrel drágább. Nem rest szová is tenni ezt, hiszen alakra mindkettő azonos. Az eladó lány előbb a nyakát tekergette, de aztán valahogy csak kivágta magát. Elvégre Páll Lajos Hargita megyei, Hunyadi pedig... Nos, Hunyadit nem ismerte annyira. Ezért lehetett kézenfekvő a válasz:

– Ez a könyv azért drágább, mert Páll Lajos fennebb van.

Kákonyi Csilla nem szállt vele vitába. A művészet ugyanis nem lóverseny. Nem sokára mindkét művész ott állt a standnál, és barátságosan dedikált. Hogy aztán ki lesz „fennebb” vagy „lennebb”, azt – ha egyáltalán fontos lesz még – az idő, az utókor dönti majd el.

Féltik a nadrágot

„A székely fia egy fuszulykás napon nagyobbat kívánt dörrenteni az apjánál. Kísérlete trottyba fúlt. Ebből tanulhatnál.”

(Páll Lajos korondi festőművész intelme az egyik árcsói vásáron, a vendéglői „szeparében”)

Miess János – írói nevén Ritoók János (1935–1981) költő, műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő – a jó barát Páll Lajos festőművész–költőt, ritka találkozásai egyikének öröme, eperfa hordóban érlelt, aranyban sárgálló, hamisítatlan kolozsvári (azon kívül/belül: egerbegyi?) körtepálinkával tisztelte/kínálta meg. Egy-két, éppen ott lézengő kultúrritter is részesült a pompás, de méregerős itókából.

Koccintás után Páll Lajos egyből fölhajtotta, és enyhén cuppantott. Az elismerés kalaplevételei jeleként kancsított is kicsit. Miess/Ritoók János is fölhajtotta, szem(üveg) e sem rebbent.

Az egyik kultúrritter, mert hát ugyé izé, hopparé, ő sem alábbvaló (ivásban!) „ezeknél”: akkorát gurgulázott, hogy mind ránéztek.

Ugyanis roma útra futott a körtvélyszesz: köhögni, majd fuldokolni kezdett. Miess/Ritoók János határozottan hátba verte, majd vizespohárnyi (talán szejkei?), enyhén olajos ásványvizet itatott vele.

A szegény pára kitántorgott a könnyebbülészeti helyiségbe, és ott némileg egy kicsit miccsinált.

Ellenben aztán viszont lassan rendbe-, helyre-, sőt: visszajött.

No, akkor mondta Páll Lajos, a második pohárka körtepálinkát becsülve, kissé kereketlenebb szavakkal, egy bizonyos Domokosnak címezve, a tetőzeti tartalmat.

Egyébként szófogadásilag teljesen fölőselesen. Ugyanis Miess (Ritoók) János ennek az illetőnek másodsorra már nem töltött a kis mázas korondi csuporkába.

Féltjük a nadrágját, indokolta kissé zavartan; és hát a szeperén kívül álló tácsogók számára: kvázi érthetetlenül. Sőt fel sem foghatóan.

Kusztos Endre kulcspozícióban

Egyszer Makfalván jártunk. Hazafelé jövet Nagy Miklós Kund, a *Népújság* főszerkesztő-helyettese felvette kocsijába Kusztos Endrét, a kiváló szovátai képzőművészt is. Endre bácsi maga mellé helyezte az ülésre fekete szatyrát, később derült ki: benne volt, egyebek mellett, az a finom hús is, mellyel igen idős édesanyjának kívánt kedveskedni.

Endre úr kiszállt Csókfalván, ahol szülői háza áll, mi nemsokára hazaértünk Marosvásárhelyre. Nagy Miklós Kund, annak rendje és módja szerint, „kirakott” engem a Tudor negyed bejáratánál. Alig jutott el a Kövesdomb Csukás utcai tömbházainak egyikében lévő lakására, be sem garázsolhatta jóformán a kocsit, a bejárat előtt kit lát?

Kusztos Endre várta Kedei Zoltánnal, kedves kollegájával. Kedei vitte „nyomra”, s így, miután szerencsésen visszakapta fekete szatyrát a cuccal, ott hált Kedeiéknél, akik szintén a Kövesdombon laktak.

Hát Endre bácsi Csókfalván vette rögtön észre, hogy csomagja bizony a kocsiban maradt. Nosza felkérezkedett az első alkalmi kocsira, és meg sem állt Marosvásárhelyig. Nagy a gyanúm, hogy jóval előttünk ért oda. Utcai telefonon érdeklődte meg a tudakozónál, hol lakik Kund. Nemsokára a Kövesdomb alatt szerencsésen összefutott a várbeli műterméből hazafelé tartó Kedei Zoltánnal, aki aztán elvezette Miklósékhoz.

* * *

1998 őszen a 73. életévét töltő Kusztos Endre reprezentatív grafikai tárlat szervezésén buzgólkodott, elhozatta képeit a marosvásárhelyi Bernády Házba. Aggódott, mert mindig kerül egy vagy kettő, amelyekkel mindig baj van, műszaki jellegű persze, például, bárhogyan vigyáznak is, eltörhet a keret üvege.

Van gondja bőven. De azért arra is futja az időből, hogy például Birtalan József karnaggal megbeszéljék: a megnyitón felléptetik a Vártemplom nagykórusát. Az izgalmas beszélgetés közben Birtalan le akarta írni otthoni számát, de hirtelen nem volt mire helyezni a papírfecnit. Endre úr szolgálatkészen alája helyezte pénztárcáját, melyből épp imént vette ki és adta oda névjegyét a zeneszerzőnek.

Minden részletet megbeszéltek, aztán valahogy elváltak, Kusztos ismét megnyergelt egy alkalmi kocsit, ment a közeli Karácsonyfalvára, ahol öreg édesanyja a nyári árvíz óta élt. Hát amikor fizetni akar, nincs sehol a pénztárcája.

Átkutatja cekkereit, kabátjait, nincs s nincs.

Nosza vissza a Bernádyba. Hátha ott esett le valahol. De ott sincsen. Nagy későre sütik ki a titkárnő Bálint Hajnikával, hogy a pénztárca esetleg Birtalannál maradhatott.

Telefonálnak is nyomban. Nos, a karnagy úr hazaért ugyan, de eszébe sem jutott megnézni csuklós kistáskáját.

Belekukkint, s hát uramisten: ott a buksza!

– Na, ilyen szórakozott vagyok én mostanában, kedves Domokos – meséli Endre bácsi. Éppen „felugrott” a szerkesztőségbe, tudatni a kiállítás híret. De meg azért is, mert hát régen járt minálunk, a Néptúrságnál. S aztán ha már itt van, kihasználja az alkalmat, és – mivel mégiscsak civilizáltabbak a körülmények, na – elkéri a folyosói illemhely kulcsát. Nemsokára visszatér megkönnyebbülten. Átszellemült arccal mond néhány szót a tárlat anyagáról, újságíró ilyenkor rájja össze a nyelvét, mert nincs kéznél kismagnó (nem is illene előrántani), és jegyeznie sem ildomos.

Endre úr végigjárja a szerkesztőséget. Nem nehéz. Bekukkint az „irodádba”. Találkozik ezzel-azzal, parolázik, érdeklődik, mosolyog. Mindenkit igen nagyon szeret. Van kedves szava az utolsó (ismeretlen) tollnokhoz is.

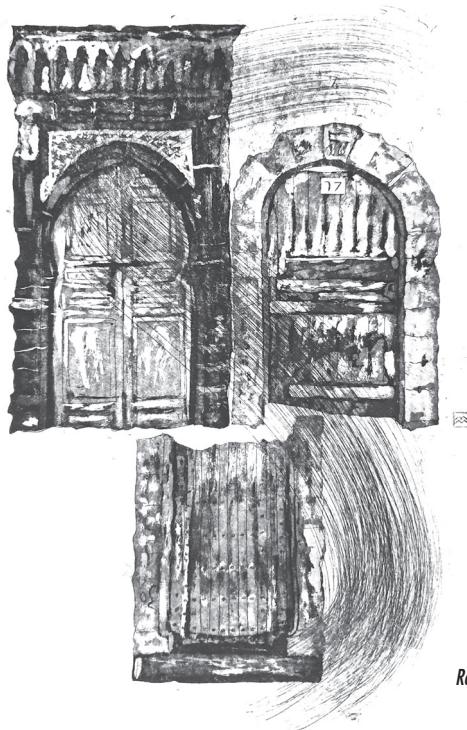
Igen későre kerül vissza. Ejnye, hogy’ eltelt az idő! Búcsúzkodik, veszi a táskát, a cekkert, indul. Úgy kell utána vinnem a kabátját. Esős az idő pedig. Aztán a berettjét is. – Mit csináljak – vonogatja a vállát kipirulva. – Kezdek feledékeny lenni.

Aztán lassú, kacsázó járásával eltűnik a kijáratnál.

Ez pénteken történt. Szombat, vasárnap riportozni voltam vidéken.

Hétfőn kis csomag vár 76-os számot viselő sufniink küszöbén. (Hajdanában, az *Igaz Szó* című folyóirat első korszakában, itt „lakott” Gagy László író, *A hadnagy esküje* című kisregény szerzője.)

Kulcs és kísérlével. Cédula. A kulcsot azonnal megismerem, a cédulán ezt olvasom: "Kedves Domokos, elnézsedet kérem. Magamnál felejtettem a vécékulcsot. Karácsony-falván vettem észre. A viszontlátásig, szeretettel ölel: Kusztos Endre.

Mészáros Mariann:
Régi döntések nehézségei

EGRY ARTÚR

A SZÉTSZÓRT HAZA

egy határkő „huszonkettőből” itt guggol
 forr benned az indulat és örökre felcsihol
 Bihar közepén egy elbarmolt határ
 kellett hozzá a gróf a vörös vadszamar
 az elmúlt száz év kopár hármás hegyén
 csak Jézus élt ott s néhány magyar szegény
 sötét évekre feslő véres osztály örület
 székelyt-románózó testvérgyűlölet
 mára új tüzek lobognak fénylő lármafák
 hány Temesvár kell még nektek ostobák?

CSOKONAI ATTILA

A RÉZFÁN FÜTYÖRÉSZŐ ÓLOMKATONA

Pestimese

Reszketeg költő kiszáradt rímbokor
 Kontárok lágyítják a kontúrokat
 A kántor a kandúrral a Missa Messirét énekl
 A garancialevél-áriát még gyakorolniuk kell

Az agyondohányzott hangon üvöltöző
 Szakállas nő vagy feminin öregember
 Majd elcsitul mihelyt megérkezik nyugdíjával
 Fürgén a nagytáskás harsány zöld emberke

Addig a kúszónövények is tovább jutnak
 Valamicskét különösen ha engedelmeskednek
 A bombabiztosan működő gravitációnak
 Késő van már csak a metróval jutsz haza

A füledt főutcán soká kísér egy romház húgyszaga
 Nyitási kedvezmény és visszatapsolt végkiárusítás
 Eredeti bontatlan csomagolásban 30–50 százalékos
 Kedvezménnyel kapható az erkölcsi Szép

MÁRTONFI BENKE MÁRTA

„IDE MINDIG NAGYON JÓ JÖNNI”

Beszélgetés Verebes Györggyel
a Szolnoki Művésztelep legújabb korszakáról

A több mint százéves, Magyar Örökség-díjas Szolnoki Művésztelep fennállása óta több alkalommal újjáépült. A mostani felújítás alatt azonban az őt megillető renováláson is átesett. A teljesen megújult, ám a hagyományt és a korszerűt ötvöző művésztelep grafikai és szobrász műhellyel, valamint látogatóközponttal bővült. A megújult művésztelepet október 17-én, a Magyar Festészet Napja rendezvénysorozat keretében adták át ünnepélyesen az ott alkotóknak és a művésztelepet rendszeresen látogató művészeknek, művészetbarátoknak. Az egész napos ünnepség során volt alkalom a művésztelepet bejárni, koncerten, kiállításmegnyitókön, képzőművészekkel való beszélgetésen részt venni. Szolnok méltán lehet büszke a nagy múlttal rendelkező telepre, mely ma a hazai képzőművészet egyik fellegvára.

– Pillanatnyilag nincs az országban még egy olyan felszereltségű művésztelep, mint jelenleg a szolnoki. A még ezután megvalósuló fejlesztésekkel pedig egész Európában egyedülállóak lehetünk – fogalmaz Verebes György, a Szolnoki Művésztelep vezetője.

– Ezt a véleményt a szakmai látogatóink is osztják. Nagyon jó adottságokkal rendelkezik a kolónia. Az itt lévő művészközösség és a szellemi vonzáskörzetébe tartozó kulturális közeg pedig rendkívül összetartó, így minden adott az alkotáshoz és a fejlődéshez.

Verebes György festőművész több mint tizenöt éve szervezi, vezeti a kolónia életét. A művésztelep múltjáról és a mai művészeti közegben betöltött szerepéről beszélgetünk.

– A Szolnoki Művésztelep ma sokkal többet jelent annál, mint egy helyszín, ahol értékes alkotómunka folyik – mondja Verebes György. – Egy gyűjtőpont, amely, akár a homokóra átfolyó nyílása, kapcsolatot teremt az ország kulturális, szellemi élete, a nemzetközi áramlatok, valamint a helyi lehetőségek között. A telep több mint tíz éve tagja a nagy hagyományú európai művésztelepeket tömörítő Euroart szervezetnek. A németországi Reutlingen testvérvárossal ösztöndíjas csereprogramunk működik. Szoros együttműködés áll fenn a Magyar Festészet Napja Alapítvánnyal, a Nemzetközi Kép-

zóművészeti Filmfesztivállal, valamint számos művészteleppel, intézménnyel ország-szerte és külföldön. A helyi tevékenységet nemzetközi alkotótáborok, szimpóziumok, koncertek, előadóstek, szakkörök és tanfolyamok gazdagítják. Külön is kiemelném a Szolnoki Bronzszobrászati Szimpóziumot. A szolnoki illetőségű hivatásos képzőművészek alkotta Kert csoport megalapítása és működése is a telephez kötődik. A két világháború közötti időszakban országosan is méltán elhíresült művésztelepi garden-party hagyományát az Artjáró Összművészeti Fesztivál őrzi. Rendezvényünk a kolónia hivatalos megalapításának évfordulója alkalmából teret ad minden művészeti ágazat igényes programjainak. Az ingyenesen látogatható esemény ezernél több látogatót vonz a telep kertjébe évről-évre.

– *A művésztelep működésének legújabb, ma is tartó időszaka 2002-ben kezdődött, amikor a kolónia fennállásának centenáriuma alkalmából felújították a régi épületeket. Több művésztelep működik hazánkban, de nagyon kevés újult meg a szolnokihoz hasonló mértékben, és alig néhány vált közülük hasonló szellemi központtá.*

– Valóban, a két világháborút átélt létesítmény állapota az idők során olyannyira leromlott, hogy a hagyományhoz méltó szakmai működés feltételei kérdésessé váltak. Ám a telep szellemi jelentőségének legfőbb bizonyítéka, hogy a történelem viszontagságai közepette is folyamatos alkotómunka helyszínéként szolgált, így került a mindenkori magyar képzőművészet élvonalába. Az intézmény ezen felül bensőséges szerepet tölt be a város életében, együtt lélegzik a mindennapokkal. Szolnok a művészek otthonává vált, és ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kolónia kiáltványok, programok nélkül is egységes arculattal jelenhetett meg a kulturális közéletben, országos szinten és nemzetközi vonatkozásban is öregbítve a város hírnevét. Ez a jellemvonás mindenképp a hely szellemének köszönhető. A Tisza és a Zagyva folyók által körülölelt terület kisugárzásának, ami az egykori szolnoki vár helye is egyben.

– *A Szolnoki Művésztelep mintha képzőművészeti fővárossá vált volna az elmúlt évtized alatt. Nemcsak a rendezvények miatt, hanem mert egyszerűen szeretnek itt lenni és alkotni a művészek.*

– A kulturális közéletben betöltött szerep mellett a telep napjainkban is elsősorban a folyamatos alkotómunka helyszíne. A nyugalom szigete ez a város forgatagán belül, ahol valódi elmélyülésre nyílik lehetőség az épületeket övező őspark fái közt. A 2002. évi felújítást követően a kert rendezettebb formát öltött, és a nyilvánosság irányába is nyitottabbá vált. A természeti környezet a látogatók felé is azt a harmóniát sugározza, ami az itt alkotó művészek számára az egyik legfontosabb inspirációs forrást jelenti. Mintha egy sajátos, megfellebbezhetetlen rend terítene rá hálóját a helyre, ahol a történelem viharai szántottak a múltban. Ezek a viharok mára elcsitultak, és teret adtak azoknak az erőknél, amelyek képesek megtisztítani az érzéseket és gondolatokat, és alkotómunkára ösztönöznek. Ezek talán nagy szavaknak tűnhetnek, de rátekintve a művészek munkájára, akik az elmúlt tizenöt év során hosszabb-rövidebb időt töltöttek itt, felfedezhető egy közös fonal, amely a fentieket igazolja.

– *Mi ez a közös fonal?*

– Annak ellenére, hogy szemléletbeli, ideológiai vagy más szempontok nem játszanak szerepet egy közös művészi arculat kialakításában, a hely szelleme mintha átlengené a közeget. Észrevétlenül terelve a gondolatot és az alkotóerőt azok felé a kérdések felé, amelyek az ember lényegét érintik, divatoktól és trendektől függetlenül. A társadalmi aktualitások mindig is foglalkoztatták a művészeket, de ami ennek érvényt szerez és hitelessé teszi, az az érzékenység, amely mindenkor a művészi szemlélet lényegét képezte, és képezi ma is: a tapasztalt világ szimbólumként való megélése, a jelenségek mozgatóinak meglátása, a természeti analógiák felfedezése, mindezekeken keresztül pedig önmagunk feltárása. Rátalálni a világra magunkban.

A Szolnoki Művésztelep olyan hely, amely lehetővé teszi ezt. Az itt alkotó művészek valódi közösséget alkotnak, amelyet a kollegialitás és baráti viszony jellemez. A Kert Galériában évente rendezett csoportos kiállítások során mindez tetten érhető. Ezek az alkalmak valódi ünnepek a művészközösség és a közönség számára egyaránt. Emellett rendszeresen sor kerül megmutatkozásra az ország más városaiban és külföldön. Jelentősek azok a tárlatok, ahol a szolnoki Damjanich János Múzeummal közös szervezésben a művésztelep történeti és kortárs anyaga együttesen kerül bemutatásra. Mindez szép példáját adja a hagyomány tisztelésének és a folyamatos megújítása iránti elköteleződésnek.

– *A századik évforduló megünneplését a felújított kert és épületek átadása mellett a Magyar Nemzeti Galériában rendezett, a telep történetét bemutató nagyszabású tárlat, valamint egy reprezentatív kötet kiadása és bemutatása is kísérte, jelezve az elköteleződést a hagyomány megtartása iránt. A telep épületeinek akkori felújítása szellemi frissüléssel járt.*

– Természetesen. A további működés záloga az egykori Szolnoki Művészeti Egyesület újjáalakítása volt, amely a telep szakmai munkájának irányítását, szervezését vállalta. A tíz műteremlakás mellett kialakítottunk egy galériát, időszaki kiállítások bemutatására. A műteremlakások határozott időre szóló igénybevételét, pályázati úton elnyerő művészek mellett, a folytonosságot azok jelentették, akik a megelőző időszakban is

meghatározó személyiségei voltak a telep életének. Így létrejöhettek egy olyan közösség, amely egyszerre képviselte a hagyomány átörökítését és a változatosságot, a különféle művészi szemléletek együttélését és egymásra hatását.

A kiállítótér, amely időközben a Kert Galéria nevet kapta, elsősorban a kolónia alkotói számára biztosít bemutatkozási lehetőséget, egyéni vagy csoportos kiállítások keretében. Emellett magyar és nemzetközi tárlatok szervezése révén kiemelkedő színterévé vált az ország képzőművészeti közéletének. A kiállításoknak és a megejtő szépségű környezet vonzerejének köszönhetően jelentős szakmai, baráti kapcsolatrendszer alakult ki a telep körül. Mindez biztosítéka a szellemi impulzusok áramlásának, az inspirációk gazdagodásának, a lehetőségek szélesedésének.

A folyamatos fejlődés teremtette meg annak az igényét, hogy a jelenség szervezett formát öltjön, mintegy hivatalos keretet adva ezeknek az értékeknek. Megszületett tehát a Szolnoki Képzőművészeti Társaság, amely mára több mint 180 tagot számlál, igen markáns keresztmetszetét adva a kortárs magyar képzőművészeti életnek. A társaság tevékenységének fókuszában egy, évente megrendezett, nagyszabású kiállítás áll, amely alkalomról alkalomra egy szimbolikus téma köré szerveződik. Bizton állítható, hogy immár nemcsak a város, de az ország egyik legrangosabb, legérdekesebb művészeti eseményéről beszélhetünk.

– *A szolnoki seregszemlék népszerűek az alkotók körében, kitüntetésnek számít ezeken részt venni. Az idén már két jelentős országos tárlatot szervezett a Szolnoki Képzőművészeti Társaság.*

– A Szolnoki Művésztelep és a Magyar Alkotóművészeti Nonprofit Kft. közös művészeti pályázatot írt ki. A *Kép/Test/Lét* című országos projekt keretében Legyőzött határok címmel hirdette meg a szolnoki pályázatot. Az elsődleges célunk az volt, hogy a jelentős vidéki művészközösségeknek megjelenési lehetőséget biztosítson, támogassa a művészek lokális megszólítását és közösséggé formálását.

A másik kiállítás, melyet a művésztelep átadási ünnepségének keretében nyitottunk meg, a *TRANSZ* címet viseli. A választott cím olyan témát jelöl, amely széles körű értelmezhetősége révén elsősorban inspiratív gondolati kiindulópontot kíván adni. A kiállításra idén is a Szolnoki Képzőművészeti Társaság teljes tagsága, több mint 180

alkotó kapott felkérést, s a kiállított munkákat digitális katalógus, kisfilm archiválja. A kiállítók az egész országból, sőt határon túlról is érkeztek, jól reprezentálva a mai magyar képzőművészeti élet keresztmetszetét. Ennél azonban messzebbre is terjed a látóhatár, ezek a művészek mind ismerik, elismerik Szolnokot, mint jelentős és inspiráló gyűjtőpontot. Baráti, szakmai szálakkal kötődnek a sajátosan vonzó levegőjű kolóniához, kialakítva ezzel azt a szellemi közeget, amely 2002 óta épül és erősödik a megyeszékhelyen.

– *Mondhatjuk tehát, hogy tizennyolc évvel ezelőtt a Szolnoki Művésztelep negyedik, máig is tartó korszakába lépett.*

– Igen, a működtetés szerkezeti változásai, a műteremlakások használatba vételének új rendszere, az egyre bővülő szakmai kapcsolatok és a tevékenységi kör szélesedése indokoltta tette a további fejlesztés megvalósítását. A látogatói központ, az állandó és időszakos kiállítóter, a rendezvényterem, a szobrászati és grafikai műhelyek, a kollektív műterem és a vendégszállások lehetővé teszik, hogy az alkotás nyugalmát megőrizve a telep méltó módon, napjaink igényeihez igazodva tölthesse be a funkcióját. Egyedülálló hagyománya és a ma elvárásai is arra kötelezik, hogy a szolnoki művésztelep a város büszkesége maradjon, és még többen elmondhassák – egy rendszeres kiállítás-látogató szavaival élve: Ide mindig nagyon jó jönni!

LENCSES KÁROLY

NYÍREGYHÁZI ÉJSZAKÁK

Hányszor ütöttem bele a dugót
Fakanál nyelével a borosüvegbe
Olcsó bűzében nyeltük az éjszakát.
Nyíregyháza lelakott lebujai péntek
Esti csillagok voltunk. Ragyogtunk.
Nem hordtuk más kabátját. Nem
Kényszerítették ránk. Ma már
Egy számmal kisebb vagy nagyobb.
Kényelmetlen így negyvenen túl.
Megkopott ragyogás. Zajos szobámban
Csend. Egy éjjeli lámpa ég. Vigasztalódom
Az emlékekkel. Ma este csak azt veszem magamra,
Ami rám való.

DEBRECZENI TIBOR

2020 SZORONGÁSSAL TELI ŐSZE ELÉ

Levél naplójegyzetekből

Kedves Barátom!

Mentegetőzöm.

Nem szeretném abbahagyni a levélírást. De mostanában nincs erőm, kedvem, hangulat, nem is tudom, mi a helyes kifejezés. Sokat szorongok, talán azért. Megvisel ez az átmenet is, ahogy az őszebe megyünk. Az újabb vírus-nyomulás meg aggódóvá tesz. Négy dédunokám megy az iskolába.

Viszont elkezdtem olvasgatni az internetes naplóimat, azokat a bejegyzéseket, melyeket 2010 és 2020 között írtam, s bevillant: mi volna, ha ezekből állítanék össze egy-egy levélre valót.

És most itt van. Az első. Véletlenszerűen a 2015-ös naplófüzet szövegeiből válogattam. A száz körüli oldalt négyre soványítottam. Talán érdekelni fog, mint láttam öt évvel ezelőtt magamat s a világunkat. Talán te is azt mondod majd; mintha csak most írtam volna.

Hát akkor küldöm. Neked.

Mondatokba szorítom a múlt időt.

Nem tudom, mért gondolom, hogy vétkezem, ha nem próbálom meg rögzíteni a múlt időt, abból is azt – legyen érzés, gondolat vagy történet –, amiről feltételezem, jó, ha más is tud róla. Most vagy valamikor. Mert hátha ezért őriz az Isten, hátha ezért tartja épségben az agytekervényeimet, mivel kíváncsi, ő kíváncsi, mit tartok érdemesnek rögzíteni nyolcvanhét-nyolcvannyolc évesen magunkról, mi személyeset a világunkból.

Napló, szorongás ellen

Rosszul aludtam az éjszaka, vagy nem is aludtam. S hiába akartam fekvé, forgolódva szépre gondolni, egyik kép jött a másik után, de nem a tiszakürti kertünk képei, ahol napközben boldog vagyok, és nem a madarak hangját hallottam, s nem a természet mohó élni akarását láttam, nem, hanem hogy megöregedtem, s hogy meg kell halni. A közel-távoli emlékek közül is a kellemetlenek, a fájóak bújtak elő.

Abban reménykedem, attól, hogy mindezt leírom, másként, a szorongást kiírom magamból, megkönnyebbülök, s a következő éjszakám már pihentetőbb lesz.

Nem lettem bölcsebb

Azt szokták, szoktuk mondani: öregszünk, azaz bölcsebbekké is válunk. Ami ugyebár azt is jelentheti, hogy megfontoltan szólunk, körültekintően nyilatkozunk, nem engedjük, hogy az érzelmeink elragadjanak.

És azt is szoktuk, szokták mondani, ezt inkább vágyakozva: Ahogy kezdjük megközelíteni az utolsó kijáratot, szívesen mutatkozunk olyannak, mint kik elrendeztek mindent maguk körül, szóval, hogy kész a leltár, s mire behúzzuk magunk mögött az ajtót, a problémák helyett csak a hiányunkat hagyjuk itt.

Leírtam a fenti sorokat, nem is tudom, hogy jöttek ki az ujjaim alól, de ha már ide kerültek, nem tehetem meg – végül is naplót írok –, hogy ne legyen személyes.

Az én leltárom bizony hiányos. Sem az égiekkel, sem a földiekkel nem rendeztem el mindent. Például kételkedő vagyok, az agyam minden ellentmondásosnak látszó bibliai kijelentésre lecsap. Az indulataim is elragadnak, de el is ragadtatom magam.

Óh, az a bölcsesség! A modortalanság most is bőszi, a bunkóság meg felháborít, a véleményemet akkor is közlöm, mikor hallgatni kellene. S nem hallgathatom el, hogy a kelleténél is fontosabb vagyok magamnak, és szeretem, ha szeretnek.

Káinok vagyunk

Pompás előadásokat hallgatunk vérgőzös háborúkról, remekbe sikerült bombatámadásokról, elemzéseket a népirtás természetrajzáról, a terrorizmus okairól, s ha az előadó okosan elemez, élvezzük a mondottakat. Hát igen, az ember gyilkos fajta, s az emberiség története vérfolyam, ahogy ezt a mi Petőfink meg is írta. S mint művészetértők, még el is ragadtatjuk magunkat, ha egy pompás festményt látunk, mondjuk egy kivégzésről, vagy egy dinamikus csatajelenetet valamelyik háborúból. Egy színházi vagy filmélmény meg egyenesen katartikus állapotba röpít, ha az alkotónak sikerült drámai erővel, eredeti látószögből megjeleníteni egy gyilkosságot, verekedést, tűzhalált, akasztást, bármi ilyesmit. Még tán élvezzük is, mint győtrődik, szenved a másik. Az autodafénak is mekkora nézőserege volt hajdanán, s egy nyilvános kivégzés felért egy népünnepellyel. Jézus kereszthalálát sokaság nézte végig Mi is, mikor a román zsoldosok kivégezték, ott ültünk a képernyő előtt.

Szent István törvényei között olvasom: „Ha valaki az ispánok közül, felesége megölésével szennyezi be magát, ötven tinóval béküljön ki az asszony rokonaival, és böjtöljön a kánonok parancsai szerint.” Ha a feleséggylilkos szegényebb, kevesebb tinóval is letudhatja a büntetést. Böjtölni viszont ugyanúgy kell.

Az amerikaiak, mint tudjuk, fegyverrel exportálták a demokráciájukat Afganisztánba, Irakba és Szíriába. S ezzel elindították a népvándorlást Európába.

Márai jegyzi meg naplójában, hogy a spanyolok úgy irtották az indiánokat Dél-Amerikában, mint a szovjetek a mieinket a gulágokban; éheztetéssel, agyondolgoztatással, járványokkal, kegyetlen bánásmóddal.

Nem először gondolok rá, hogy a szovjet gulág éppen úgy holocaust volt, mint a hitleri megsemmisítő tábor. Magyarország területéről 1944–45-ben csak a magyarokat és a németeket vagonírozták be, s vitték a szovjet lágerekbe. Csak éppen nem gázzal semmisítették meg őket, hanem éhezéssel, tífusszal, veréssel. Kárpátaljáról például egy ruszint, szlovákot, románt, cigányt sem hurcoltak el. A magyarokat és a németeket válogatták össze. Faji alapon büntettek.

És a művelt nyugat! Máig különbséget tesz a német és a szovjet fasizmus között. Itt kinyitja, ott meg behunyja a szemét.

Príma egy demokrácia!

S milyen finoman el van kenve ez is. Az USA Hirosimában és Nagaszakiban semmit nem sejtő civilekre – nőkre is és gyerekekre is – dobta az atombombáit. Százetek pusztultak el. Mi ez, ha nem népirtás?

Sem nem öltem, sem nem öltek

Gyerekkoromban én is kitéptem a cserebogár alsó szárnyát, hogy ne tudjon repülni, hanem szántson a porban. Leventepuskával még varjút is lőttem. De ahogy öregszem, kikapcsolom a televíziót, ha egy filmben szörnyűséges rész következik. A Colombóra is csak akkor kapcsolok, amikor már túl vannak a nyitó gyilkosságon, s kimegyek, ha tudom, most tragikus jelenet következik az ismert alkotásban. Drámát sem nézek már a színházban. A legyet úgy kapom el, hogy csak megszédüljön, s még ki tudjon slisszolni a tenyeremben képzett alagúton. Állatot azért nem tartunk, ne kelljen végigélni a kimúlását. Elég volt egyszer. Nagyon megszenvedtük a Bogár nevű pulikutyánk halálát.

A karomban még mindig végigfut a halálraitélt csirke rángatózása, ahogy anyánk nyiszálta a nyakát, én voltam ugyanis az, akinek fognia kellett a két lábát, míg anya dolgozott a késsel. Emlékszem, mindig elfordítottam a fejemet, ne lássam a vért, ahogy csurog a jószág nyakából.

Tudtam volna-e ölni, ha rákényszerülök? Nem tudom.

Vajon Saulus, azaz Pál apostol miközben őrizte a kődobáló kivégzők ruháit, szenvedélyes kereszténygyűlöletében ugyan mit érezhetett? Erről nem szól a Bibliában.

Örülök, hogy az élet megadta: sem nem öltem, sem nem öltek. És döntenem sem kellett életről, halálról.

Önbecsapás

Már elég öreg vagyok ahhoz, hogy be merjem vallani, hogy több jót tételezek fel magamról, mint amivel valóságosan rendelkezem. Ez úgy történhetik, hogy a gyengeségeimet éretnyek tekintem.

Példa: Ha nincs kényszerítő helyzet, nem mondok nemet. Ebből azt a következtetést bátorkodom levonni, hogy én jó ember vagyok. Pedig valójában nem vagyok jó, csak gyenge vagy kényelmes, olyan, aki nem vállalja fel az ütközést.

Nemegyszer előfordul, hogy beszél hozzám valaki, fejtegeti a politikai nézetét, mellyel én nem értek egyet, de nem szólok, hadd mondja a magáét. Még bólogatok is, mint a felhúzos jancsi. A vállamat meg veregetem, hogy milyen toleráns és békés vagyok. Vénkoromra lettem ilyen túlon túl kompromisszum-kedvelő.

Még egy példa. Igazmondó rohamom van. S nem veszem észre, hogy közben megbántom a másikat. Az illető megsértődik, kiborul. Én megijedek, megsajnálom, és bocsánatot kérek. Noha igazam van, mégis bocsánatot kérek. Fölös módon szorult belém a részvét?

Hibáim az erények polcán!

Egyébként szeretem másokban is meglátni a jót, s a felfedezett jót körbelobogózni. Az öregedés hozta volna elő ezt is belőlem? Nem hiszem, apukám is több jót mondott az emberekről, mint rosszat. Úgy látszik, ilyen az optikám.

Ámbátor lehetséges, hogy nemcsak a másikat, de magamat is fényesítem ez által? Azért öltöztetem a barátaimat, vendégeimet ragyogó színekbe, hogy mellettük és általuk magam is tetszőbb legyek? Ez is önbecsapás volna?

Az idegeim olykor irányíthatatlanok

Arra már rég rájöttem, hogy az idegeket, azokat nem lehet edzeni. Lehet ajzani vagy nyugtatni külső eszközökkel, de megparancsolni az izgága idegrendszernek, hogy legyen szíves nyájásra hangolni magát, amikor felhúzták, mint a hegedűhúrt!

Ha a feleségem azt mondja történetesen, hogy ez az igazság, amikor kézenfekvőnek látszik, hogy az igazságnak a közelében sincs, akkor én vagy robbanok, vagy ironikus megjegyzést teszek, szóval, olyasmit, ami olaj a tűzre, akkor én pontosan tudom, hogy hülyeséget csinálok, mivel hallgatnom kellene. De képtelen vagyok az idegeimnek parancsolni, hogy kushadj már, ne izgáskodj!

A lányunk, ha történetesen jelen van, ilyenkor mulat, ő tudja, hogy a szópárbajnak percek alatt vége, s tíz perc sem múlik el, s már fogalmunk sincs, mért rendeztünk tűzijátékot.

Aki netán ilyenkor látna, hallana bennünket, kérdezhetné; hogy volt képes ez a házaspár 65 évet leélni egymással!

Talán úgy, mondom én, hogy tudatosult bennünk; az idegeinknek parancsolni nem tudunk, tehát amit az idegrendszerünk művel, azzal nem is kívánunk azonosulni. S ha nem azonosulunk, nincs mit komolyan venni.

Márai írja: „Rang és cím, minden csak köd és füst. Valóságos nemesség csak egy van: a vállalt munka minősége.”

Szép szöveg. Azért is jegyeztem ki. Olyan tizenkilencedik századi. És igaz is! Annak, aki maradt tizenkilencedik századi. Rangom, címem nincs. De számottevő vagyonom sincs. Viszont nemes módján élek. Legalább is igyekszem élni.

Ha kiderül, hogy nincs nagy baj

Sziszti királynéről láttunk egy filmet a tévében. Úgy a film közepe tájától. Filmet, operettes érzelmességgel. Szisziről kiderítik, hogy tüdőbeteg, s látjuk, hogy Sziszti kedélybeteg lesz, s a délceg Ferenc József meg kétségbeesett és szomorú. Aztán Sziszti váratlanul meggyógyul, s akkor meg azt látjuk, hogy ő is, meg a délceg Ferenc József is, mint örvendeznek.

Nézem a jelenetet, s esküszöm, érzem, hogy a könnyzacskóim kezdenek telítődni. Meg is rémültem hirtelen, mi ez a giccses elérékenyülés? Aztán eszembe jutott; persze, alig két hete mondta Szilvás doktornő, a gasztroenterológus a János kórház ambulanciáján Kósa Vilmának, a feleségemnek, de a jelenlétemben, hogy nincs szükség klinikai vizsgálódásra a továbbiak során, mivel a leletek kedvezőek.

Óh, be átéreztem az uralkodó pár meghatott és felszabadult örömet. Elérékenyültünk a képernyő előtt üldögélve, ahogy már írtam, mint Ferenc József és Sziszti a filmen.

És nem szégyenkezem.

Amikor az ember arra gondol, boldog lehet, akiben működik a hála képessége.

Mostanában egyre többször gondolok arra; milyen jó, hogy van képességünk bármit is megköszönni, s a hálánkat gesztusban, szóban, írásban vagy cselekedetben kifejezésre juttatni.

Hogy mi ez a képesség? Genetikai programként működik bennünk, vagy életünk során jutunk hozzá, neveléssel, társadalmi szokás révén, mintákat követve? Nem tudom.

Azt viszont igen, ha olykor sikerül megfogalmaznom, hogy mit is köszönhetek másnak, másoknak, a másiknak, ha gyarlóságaim fölé tudok nőni, óh, az nagyon jó érzés, nagyon jó, nagyon jó.

*Kovács Kálmán
Emberpár*

RECENZIO

MÉSZÁROS GÉZA

TIMÁR, A MESTI

Könyv Timár Sándor 90. születésnapjára

„Mesti” – tanítványok generációi szólítják így Timár Sándort. Az Állami Balettintézetben szokásos „Mester” megszólítást formálta így át a szeretet és a tisztelet. Saját műhelyében, a Bartók Béla Táncegyüttesben, számtalan amatőr együttesben itthon és külföldön, később a Magyar Állami Népi Együttes élén is szívesen fogadta tanítványaitól és munkatársaitól ezt a megszólítást. Számukra Timár Sándor nem egy volt a mesterek közül, hanem „a Mesti”, tudós első társuk a táncban, a pedagógus és koreográfus, aki előttük a néptánc ősi világának már csaknem elveszett, ismeretlen új kiterjedését nyitotta meg.

KISS KRISZTINA ÉS A PÜSKI KIADÓ hús-vér történelemkönyvet ad olvasói kezébe. Személyes érintettségű emlékezések ezernyi tükrében bomlik ki egy – a világon is egyedülálló! – kultúrtörténeti eseménysor és egy népes család története, a nagyszülőktől a dédunokáig terjedően. Azt bizonyítja, hogy egyetlen ember is képes egy feltámadásnyi csodára, de egy emberpár közös munkája még több egyszerre működő csodára is elég lehet.

A közös gyermeknevelés titkairól a feleség, Böske meséli: „Az volt a rend, hogy az óvodába Sanyi reggel vitte őket, és én mentem értük. Ebből aztán voltak nagy meglepetések. Reggel, amit a gyerekek akartak, az úgy volt, Papa nem tiltakozott semmi ellen. Egyik nap, amikor mentem értük, látom, hogy Sárrika talpig kalotaszegiben, pártával a fején építi a homokvárat. Az óvónőnek a szeme sem rebbent, mert tudta, hogy kik vagyunk és tisztelte a munkánkat. De olyan is volt, hogy a Misikéért mentem az Aprók

táncába, a Kassák klubba munka után, ő pedig pizsamában volt. A nagy rohanásban már nem volt idő átöltöztetni a gyereket. Szóval Papa egy igazi művészlélek!”

Vannak leletek, amelyeket a föld megőriz sokezer éven át, hogy kiásva megcsodálhassuk őket, de vannak olyanok is, amelyek, ha a föld alá kell kerülniük, azonnal megsemmisülnek. Ezeknek a szabad ég alatt a föld színén kell megmaradni, mert csak az élők birtokolhatják őket. Ilyenek a látás és a hallás emlékei, a beszélt nyelv, a zene és a táncmozdulatok csodái, amelyek értelmét csak őseinkkel közös lélegzet őrizhet meg, és adhat tovább – ha van kinek.

A könyvbéli sorok között olvasva előviláglik a népzene és a néptánc sorsában adott szovjet, francia és japán példa. A szovjetek bedarálták, a franciák elfelejtették, a japánok eltanulják. Továbbá adott az újraélesztés és a feltámasztás csodaszámába menő magyar példája is, amelynek hőseiről ez a könyv szól.

VANNAK JAPÁNOK, akik elmondják, a magyar néptáncot járva személyes létük legszabadabb pillanatait élik át. A tokiói és a kiotói egyetemen a magyar néptánc tanulása napjainkban is az egyik legnépszerűbb választható fakultás. Ebben Timár Sándornak és feleségének, Böskének elévülhetetlen érdeme van.

A FRANCIA PÉLDÁRÓL a grófnő Nádasdy Borbála mesél, aki 35 éven át balettmesterként dolgozott francia táncosokkal. „Franciaországban is volt valaha néptánc, de gazdag hagyományait mára teljesen elhagyták. Bretagne-ban láthatunk még belőle valamit, de az inkább egy látványos táncművészet, az ottani tradíciók szerinti virtuóz férfitánc. Nincsen azonban hagyományos saját zene, viszont van egzotikus, például afrikai. Nekik nem volt egy Timár Sándoruk!”

A SZOVJET KULTÚRESZMÉBEN a Mojszejev együttes volt a néptánc-etalon. Ahhoz, hogy a magyar modellt, és abban Timár Sándor bátor és életmentő szerepét valóban megértsük, ennél a szovjet eszményképnél kell kicsit elidőznünk. Az orosz balettből válogatott táncosok, a déliek akrobatikus táncudása, az óramű pontosságú együtt-mozgás, a hatalmas zenekar és kórus elámította a nézőket. A baj csak ott volt, hogy a Mojszejev-revü koreográfiája úgy darálta be a grúz, kazak, örmény, orosz és a többi nemzet táncait, mintha azokat e népek nem sajátos ősi ösztöne, hanem eleve egyazon gondolat, a szovjet egység nagyszerűsége diktálta volna. Ezzel valamennyit a saját igazi gyökerétől fosztotta meg. Idézőjelbe tette a nevüket és eltörölte a múltjukat. Egy ilyen mámorító hazugságot kellett pompás formába önteni, és ez sikerült! Szupergiccs lett belőle és torokszorító, pszichotikus világsiker. A hazugság felismerése nem ízlés dolga. Kicsi és nagy hazugságnak a művészetekben egyaránt giccs a neve, ami a kultúra tudattalanjának szövetében halálos kórságot jelent. A diagnózist vitatni reménytelen: a Szovjetunió hivatalosan már nem létezik.

A MI AKKORI – SOHA SEMMIT IGAZÁN akkor sem értő – kultúrpolitikánk mégis úgy vélte, hogy nekünk, a mi Magyar Állami Népi Együttesünknek, példátlan gazdagságú saját hagyományainkkal, ehhez a szovjet dísztetetéshez kell csatlakoznunk, mintha a Mojszejev módszert azért találták volna ki, hogy végre valami utánozni valónk is legyen.

Erről Kiss Krisztinának Pozsgay Imre 2016 tavaszán, pár héttel halála előtt az otthonában így beszél: „Az Állami Népi Együttes bizonyos szokások rabja volt, mondhatnám azt is, hogy a korai megalakulás és a Mojszejev együttes hatása valamiféle közönségbo-

londító formát öltött, s ebből kellett egy igazi művészi alakzatra áttérni. Ehhez kerestem olyan munkatársakat, akik ezt meg tudják tenni. Az egyik Timár Sándor volt, akit művelődési miniszterként neveztem ki. ...Bár az elején nem volt konfliktusmentes a váltás, Sándor kitartott, és ami a későbbi művészi megnyilvánulásait illeti, számomra sohasem volt vitás, hogy ő az igazi szellemi ereje a magyar népi együttesnek. Timár Böske volt a legjobb segítőtársa már akkor is. Házasságuk pedig a későbbiekben termékenynek bizonyult a művészet szempontjából is.”

*

FONTOS-E MEGKÜLÖNBÖZTETNI a művészi élményt a tömegpszichózistól? Képesek vagyunk-e még rá, hogy különbséget tegyünk a kettő között, éppen annak a 20. századnak láttán, amelynek története a tömegpszichózis diadalának és a művészi élmény elsorvadásának története? Fontos-e tudnunk, mi a különbség a tömegpszichózis megszűnte után ránk szakadó csalódott üresség és a művészi élménnyel járó megtisztulás, a katarzis között? Fontos-e tudni a boldogtalannak, hogy mi a boldogság?

MIKOR TIMÁR SÁNDOR 1981-BEN a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője lett, szó nélkül beszüntette a szovjet minta további követését. Nem bírált, nem vett pártfogásba eszmét; csak az együttes méreteit, munkaerőkölcsét formálta használhatóvá. Így lett a keze alatt egyre sikeresebb állami együttesből veszélyes üzem, belőle pedig lázadó – és ehhez vele semmi újnak nem kellett történnie. Ő csak tette a dolgát, amint addig is. Szakmai lényegét érintő kérdésekbe soha nem engedett beleszólni. Derűsen bevasalta a munkát a táncosoktól is, megtanulták tőle, mi a táncöröm, ott sem volt mese. Mesti ugyanúgy tanította a táncok női lépéseit is, mint a férfi lépéseket. Az ő módszeréből fakad a párcsere is, hogy minden fiú minden lánnyal összeszokhasson, és még ezernyi szakmai fogás, amit a könyv hiteles megszólalói felsorolnak.

A **LEGNAGYOBB TITKA** mégis az volt, ahogy ő a mesterség pontos és egyetlen mértékét birtokolta; ezért nem kívánt túlszárnyalni soha senkit. Világos és nyomon követhető maradt, aki nem versenyezni, hanem örömmel repülni tanít.

Ez volt az, amiért végül – tegyük is hozzá azonnal – csoda történt, ő győzedelmeskedett. Hogy ez a győzelem mennyire átütő, mindenki láthatja, aki manapság nézi a „Fölszállott a páva” műsorokat a televízióban, ahol a Kárpát-medence minden zugából jött tehetséges gyerekek százai mutatják be hihetetlenül magas színvonalon ősi dal- és tánckincsünket. Ez a varázslatos együttérzés bizonyosság, amelyben senki nem veszhet el, mindenki önmaga teljessége, és kristály énjének legszebb arcával lehet jelen. Azért dolgozott egész életében, hogy a legtermészetesebb módon, anyanyelvként épüljön be a fiatalok életébe a magyar népzene és a tánc.

*

MIÉRT FONTOS A NÉPTÁNC TIMÁR SÁNDOR-FÉLE ÉRTELMEZÉSE? Mert a nép táncában egy olyan önvédelmi rendszer van jelen, ami biztonságtudatot ad. Ez főként a felnövekvő ifjúság számára égető. A magyar táncnyelvi terület táncai elütnek a környezetüktől. Itt ősidők óta – alapvető testi és lelki igényt követve – úgy épül a tánc,

hogy meghagyja az individuum szabadságát. Ez a szabadság az átváltozások határtalan-ságát, fejlődő folyamatát jelenti. Úgy alakulnak a táncbéli kapcsolatok, ahogy a természetben kapcsolódik egyik dolog a másikhoz. A folyamatok a természetben is a tökéle-tesség felé törekcszenek, ezzel az igaz vonzással lépnek egymással kapcsolatba. Ez a fraktál rendszer, a természet építkezési rendje. Szellemileg teljesen homogén, de nincs két egyforma eleme. Ezért alapvető sajátossága a Kárpát-medence táncainak az improvizáció. Így minden táncos saját lehetősége, hogy gondolatait, lelki attitűdjét kifejezhes-se és másokkal közölhesse. A magyar néptánc gazdagságát ez a létezés természetét tük-röző gondolkodásmód adja.

*

Timár Sándor – öröklött és nehezen megcsalható paraszti ösztöneivel – pályafutásának kezdetétől az anyanyelv fogalmi köre felé fordult. Módszerének sajátossága, hogy a terület egésze, minden igazodási pontja magyar szellemi birtok. Ez egyedülálló jelenség, mert ugyanez – talán a jelenben sajnos teret vesztett magyar költészetet kivéve – a hazai művészet egyetlen más műfaji területén sem mondható el. Ez más szavakkal azt is jelen-ti, hogy a magyar művészet egyetlen más területe sincs a saját rangján, szellemi birtok-határain belül.

TUDATOSAN TALÁN SOHA NEM IS KERESTE az idegen áfium ellen való orvosságot; mint kutató és pedagógus ő a bartóki példára, a magyar és a Kárpát- medencebé-li tánc kultúra anyanyelvi szintű ismeretére, a saját és a terület legjobbjainak kutatási eredményeire épít. Koreográfusként mértéktartó és mértékadó fegyelemmel veszi tudomásul a színpadi keretek lehetőségeit, a táncosok anyanyelvi szintű, magától érte-tődővé vált tudásának segítségével teremt művészi folyamatokat, élő térformák nyelveze-tével beszél a felkutatott értékek igazságáról. Művészetének ez az igazságtartalom ad időhatárok nélküli érvényességet.

*

OTT, AHOL AZ AZ ERŐ MÉRI KI A FÖLDI HATALMAT, amellyel égi küldetésün-ket teljesítjük, és a bölcsesség mértékét az adja, hogy missziókn hány embert szabadított meg a félelemtől és tett boldogabbá, abban a világban Timár Sándor korunk legnagyobb hatalmú bölcsé. Tárnyilagos japán tanítványai ismerték fel benne a „tánc istenét”.

A hagyomány a tudattalanban is örökít fontos szokásokat. Amikor a színpadon a táncesteket záró meghajlás boldog szertartása zajlik, a sugárzó táncosok nemcsak a közönségnek mondanak köszönetet a tapsokért, hanem őseik tudása, bölcsessége előtt is fejet hajtanak.

Tudnunk kell: mi, magyarok, megmentett örökségünkkel itt az Isten lábát öleljük, és nem az utolsó szalmaszálla kapaszkodunk!

*Timár, a MESTI – Timár Sándor 90. születésnapjára,
Püski Kiadó, 2020.*

FOLYÓIRATSZÁMUNK SZERZŐI

Aniszi Kálmán (1939, Nagy kukucs) – író, irodalomtörténész, filozófus, újságíró, egyetemi oktató. Erdélyből települt át Magyarországra. A Magyar Írószövetség tagja. Több kötet szerzője. Budapesten él.

Bakó Endre (1938, Derecske) – újságíró, irodalomtörténész. A Hajdú-Bihari Napló nyugalmazott főszerkesztője. Vallja: Móricz Zsigmond szerint az emberrel tízéves koráig minden lényeges dolog megtörténik. Nemrég jelent meg Ágak és hajtások című tanulmánykötete. Debrecenben él.

Balajthy Ferenc (1946, Mór) – költő. Eddig közel húsz könyve jelent meg. A Vörösmarty Társaság tagja. Legutóbb a Kettőskereszt, amelyben összegzi eddig verseinek legjavát. Elsősorban a Vár című folyóiratban olvashatjuk nevét. Székesfehérváron él.

Barcs János (1927, Barcs) – költő, író. Eredeti neve Kamf János. Munkásíróként tartják számon, hiszen évtizedeken át kötművesként dolgozott. Folyóiratokban és számtalan antológiában olvashatjuk verseit. Kötetei: Hosszú virrasztás, 1969; Fekete barázdák, 1983; Földre hajló ég, 1984; Falak oltarán, 1987; A Dráva-parttól Szicíliaig (közös kötet a feleségével, M. Bakos Máriaival), 1997; Szarvasok tánca, 2008; Kutyaugatás, 2008; Tamburaszó, 2009; Csillagokkal feleselve, 2011. SZOT-díjas, Váci Mihály-díjas alkotó. Tagja a Magyar Írószövetségnek és a Magyar Nemzeti Írószövetségnek. Szigethalmon él.

Bari Krisztián (1981, Heves) – költő, író. Pályakezdő alkotóként több irodalmi portál (Nógrád Megyei Hírlap, Gondola, Litera Túra, Délibáb) is közölte már írásait. Varga Tibortól és Szepesi Zsuzsannától kapott biztatást, segítséget a kibontakozáshoz. A Fény útján című novelláskötete után hamarosan megjelenik Keresztutak című verseskötete. Nemrég kérte felvételét a Magyar Nemzeti Írószövetségbe. Ez az első megjelenése a Magyar Múza című folyóiratban. Jobbgyiban él.

Benke László (1943, Újvárfalva) – költő, író, újságíró, könyvkiadó. Alkotóként, magánemberként és a Hétkrajcár Kiadó vezetőjeként egyaránt a móríci hagyományt követő népi, nemzeti irodalom harcosa. Otthonkereső című regényében (novellafüzérben) a mai kiüresedő szövegirodalom divatjával szemben mutat föl valóságos történeteket, magyar emberi sorokat hitelesen, érthet nyelven. Eddig több, mint húsz könyve jelent meg. Kiemelkedő írói, költői munkásságáért a Magyar Köztársaság Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetésben részesítették 2003-ban. G. Komoróczy Emőke „Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő” címmel írt monográfiát Benke Lászlóról. Tagja a Magyar Írószövetségnek és a Magyar Nemzeti Írószövetségnek. Dánszentmiklóson él.

Böloni Domokos (1946, Dányán) – romániai magyar író, újságíró. A marosvásárhelyi Népiújság művelődési rovatának volt szerkesztője. Két évtizeden keresztül Korondon tanított, ezt követően, újságírással és szépirodalommal foglalkozik. Első kötete a bukaresti Kriterion Kiadó Forrás-sorozatában jelent meg, Hullámok boldogsága címmel 1980-ban. Aztán újabb prózákötetek és verseskötetek következtek. A Magyar Napló nagydíja kitüntetést kapta 1998-ban. Marosvásárhelyen él.

Büki Attila (1948, Szombathely) – költő, író, újságíró, képzőművész. Tagja a Magyar Írók Egyesületének, az Érdi X-ART Képzőművészeti Egyesületnek, a stockholmi Egyetemes Magyar Képzőművészeti Egyesületnek, a Magyar Újságírók Közösségének, a Magyar Nemzeti Írószövetségnek. Létrehozója a büki és ócsai művésztelepnek. Alapító tagja az érdi és a bábolnai művésztelepnek. Lapok szerkesztője, legutóbb a Duna-part című irodalmi, kulturális és társadalmi folyóirat főszerkesztője. Több mint húsz könyve jelent meg, legutóbb A mi időnk című drámakötete. Érden él. A Magyar Nemzeti Írószövetség alapító tagja.

Csokonai Attila (1951, Kisbajom) – költő, műfordító, tanár, könyvtáros, szerkesztő. Magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett 1974-ben Szegeden (JATE). Több kötete jelent meg. A Magyar Írószövetség tagja. Budapesten él.

Debreczeni Tibor (1928, Vári) – író, drámapedagógus, tanár. Beregi református tanítócsaládból származik. A magyarországi amatőr színjátszás országos szervezője volt évtizedeken át. Nyugdíjas alkotóként önéletrajzi könyvét írja. Nemrégiben Frankfurtban lépett fel Különbéke című önálló estjével az ottani német-magyar egyesület közönsége előtt. A református Károli Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karának – nyugdíjba vonulásától kezdve – tanára. Írói, pedagógiai munkásságáért 2001-ben Karácsony Sándor díjat, előadóművészi tevékenységéért 2003-ban Csokonai díjat kapott.

Dudás Sándor (1949, Tápiógyörgye) – költő, képzőművész. Nemrég jelent meg Tengeröltő című válogatott verseskötete. „Sarkcsillagom a költészet” írja önéletrajzi regényében a szerző és kiemeli, hogy fontos életében az a tény, hogy hallássérült...” – olvashatjuk Bak Rita recenziójában. Tagja a Magyar Írószövetségnek. Országos folyóiratokban olvashatjuk verseit. Jelenleg is Tápiógyörgyén él.

Egry Artúr (1953) – költő, mérnök, tanár. Évekkel ezelőtt az aquincumi költői versenyen tűnt fel verseivel. Majd egyre gyakrabban jelentek meg írásai folyóiratokban. A Csepeli Írók Körének megbecsült tagja. Portugál gálya című válogatott verseket tartalmazó

kötetét elismerés kíséri. Az Ezredvég, Vár, Kelet Felől, Kis Lant, Búvópatak, Agria című folyóiratokban olvashatjuk verseit elsősorban. Csepelen él.

Faragó Eszter, Ferenczfi (Budapest) – költő, író. A Hetedik című irodalmi és kulturális folyóirat olvasó-szerkesztője. Verseskötetete 2012-ben Hajléktalan angyalok címmel, novelláskötete pedig 2014-ben Novemberi levelek címmel jelent meg. Számos antológiában szerepeltek alkotásai, több irodalmi pályázaton is sikeresen szerepelt.

Földesdy Gabriella irodalomtörténész, színháztörténész. Az ELTE Bölcsészkarán magyar–könyvtár szakot végzett, 1986-ban színháztörténetből doktorált. Egykoron Bácskában élték címmel 2012-ben jelent meg családtörténete, 2016-ban pedig a Herczeg Ferenc kalauz (monográfia). Színházi kritikái 2014-től jelennek meg folyamatosan. Ennek összegzéseként Őt év színikritikái 2014–2019 címmel adta ki újabb kötetét. Tanulmányai középpontjában Csiky Gergely, Herczeg Ferenc, Madách Imre, Ambrus Zoltán és Bánffy Miklós áll. Tagja a Magyar Nemzeti Írószövetségnek.

Jóna Dávid (1968, Budapest) – költő, író. Tizenhét évig tanította zsámbéki főiskolán. Média tanár, újságíró, operatőr. Az Art'húr című kulturális, művészeti lap alapítója, a facebookon az Art'húr Irodalmi Kávéház főszerkesztője. Mányon él.

Katzler Hilda (Eger) – költő, tanár, újságíró, a Magyar Újságírók Közössége irodavezetője. Rendszeresen publikál a nyomtatott és elektronikus irodalmi folyóiratokban. Két önálló kötete jelent meg. Budapesten él. A Magyar Nemzeti Írószövetség alapító tagja.

Koloh Elek (1955, Gyoma) – író, újságíró. 1991 és 2007 között a Kecskeméti Lapok főszerkesztője, 2007 óta az Alföldi Civil Napló vezető szerkesztője. Szociográfiákat, novellákat, színháztörténelmi tanulmányokat, musicalt, kalandregényt írt. Önálló verseskötete is megjelent. Díjai: Redactor Primus-díj (2003), Szalézi Szent Ferenc-díj (Kalocsai Érsekség, 2010).

Lencsés Károly (1976, Nyíregyháza) – költő, író. azóta is ott él és alkotok. Pályakezdő alkotó, máris több folyóiratban olvashatjuk írásait. A Magyar Múzsza című folyóiratban először szerepel. Nyíregyházán él.

Lengyel János (1973, Bereszás, akkor Szovjetunió, ma Ukrajna) – író, újságíró. A Magyar Írószövetség és a Magyar Nemzeti Írószövetség tagja, az MŰK elnökségi tagja. Budapesten él.

Lőrincz József (1947, Székelydálya) – költő, nyelvész, irodalomtörténész, néprajzos, közíró, magyartanár. Tanulmányai – elsősorban – az erdélyi és román irodalom érintkezési pontjairól (Tamási Áron stb.) szólnak.

Madár János (1948, Balkány) – költő, könyvkiadó, újságíró. A Kelet Felől című irodalmi folyóirat alapító főszerkesztője; a Muravidék, Új Tanú szerkesztője. A Magyar Írószövetség választmányi tagja; a Magyar Újságírók Közössége alelnöke; a MŰK irodalmi tagozatának vezetője. Balkány város díszpolgára, Petőfi Sándor

Sajtószabadság-díjas alkotó. Budapesten él. A Magyar Nemzeti Írószövetség elnöke.

Mártonfi Benke Márta (1958, Kunszentmárton) – festő, művészeti író. A Magyar Újságírók Közössége művészeti tagozatának vezetője, a Magyar Múzsza képzőművészeti rovatát szerkeszti. Rendszeresen vesz részt egyéni és csoportos kiállításokon, a Vásárhelyi Őszi Tárlaton többször szerepelt képeivel. Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjas. Kunszentmártonban él. A Magyar Nemzeti Írószövetség tagja.

Mészáros Géza (Budapest, 1943) – Munkácsy Mihály-díjas festőművész. 1977 óta kiállító művész. 1997-ben az International Association of Hand Papermakers and Paper Artists (IAPMA) tiszteletbeli örökös tagjául választotta. 2004-ben Mednyánszky László díjat kapott. Az 1990-es évek eleje óta művészettörténeti kutatásokat folytat. A Kárpát-medence és a szelőrza minden irányának kapcsolatrendszerét az ábrázolások látható összefüggéseiben írja le. Budapesten él. Megjelent könyvei: Vidéki bolygó, 1999, Az egyetlen dimenzió, 2000, Égi ásatások, 2004.

Mészáros László (1974, Kisvárdai) – költő. Berkeszen töltötte általános iskolai éveit, amikor Ratkó József országos rangú költő felfigyelt a 12 éves gyerek írásaira; és a Nagyvilág folyóiratban mutatta be. Középiskolát a kisvárdai Bessenyei György Gimnáziumban végezte, majd a debreceni egyetemen szerzett diplomát. Eddig tíz kötete jelent meg. Berkeszen él.

Nagygyörgy Erzsébet (1964, Kecskemét) – költő. Az egészségügy különböző területein dolgozott hosszú ideig, majd gyógymasszörként folytatta. Közben mindig írt, elsősorban verset. A Montázs Magazin állandó munkatársa, szerzője. Újabb az Agria című folyóiratban gyakran olvashatjuk verseit. Magyarok vagyunk Európában címmel jelent meg verseskötete. Tiszakécskén él, ahol nagy hatással van rá a szintén ott élő Buda Ferenc és Böszörményi Gyula költők.

Oláh Tamás (1944, Budapest) – költő, író, szerkesztő. Hosszú álom címmel 2010-ben adta közre első verseskötetét. Ezt 2011–2018 között, évről évre újabb könyvek követték, 2019-ben pedig megjelent válogatott verseinek gyűjteménye Elérni az elérhetlent címmel. 2018-ban Magyar Arany Érdemkeresztel ismerték el munkásságát.

Orosz Margit (1956, Miskolc) – költő, tanár. Több kötete jelent meg. Évtizedekig Bánhróvátiban tanított magyar szakos tanárként, ahol jelenleg is él. Kazinczy Gábor irodalmi hagyatékát kutatja. A település nemrég díszpolgári kitüntetésben részesítette. Talán az sem véletlen, hogy Orosz Margitot a Bán-völgye poétájának nevezik. A Magyar Nemzeti Írószövetség tagja.

Pozsgai Györgyi (1954, Szolnok) – költő, író, műfordító, tanár. Az ELTE magyar–orosz szakán, majd a BME közoktatási vezető szakán végzett. A Terézvárosi Szakközépiskolában tanított évtizedeken át. Több, mint tíz könyve jelent meg (versek, tanulmányok). Tagja a Magyar Írószövetségnek, a Kazinczy Ferenc

Irodalmi Társaságnak, a Váci Mihály Irodalmi Körnek. Budapesten él.

Saitos Lajos (1947, Soponya) – költő, író. A Vár című folyóirat munkatársa. Tagja a Magyar Írószövetségnek és a Vörösmarty Társaságnak. Székesfehérváron él.

Szakáli Anna (1952, Boglár) – költő. A Berkenye Zamárdi Alkotókör Egyesület vezetője, a Balatoni Írótábor főszerkesztője. Tagja a Krúdy Gyula Irodalmi Körnek, a Szabolcsi Írótábornak és a Magyar Nemzeti Írószövetségnek. Több kötete jelent meg (versek, mesék, gyermekversek). Zamárdiban él.

Szepesi Zsuzsanna (1956, Dorog) – költő, meseíró, újságíró. Magyar szakos tanár, pedagógusként dolgozik jelenleg is. Az Élő Magyar Lira Csarnoka egyik szerkesztője. Nemrég jelent meg *Ki lesz a vesztes?* című, nyolcadik önálló kötete. Tagja a Magyar Nemzeti Írószövetségnek. Pomázon él.

Szuda Barna (1988, Budapest) – festőművész, művészeti író, költő. Első munkáit még Szuda M. Barna néven hitelesítette. Tanulmányait Budapesten és Szentpéterváron folytatta. Kovács Kálmán festőművész hagyatékának katalógizálásával és művészi életművének feldolgozásával foglalkozik.

Téglásy Imre (1952, Budapest) – költő, irodalomtörténész. Édesapja a Magyar Királyi Honvédség őrnagya volt, akinek a hon védelmén kívül más „bűne” nem volt. Szegeden végezte az egyetemet, ott szerezte a doktori címet is. Az Alfa Szövetség elnökeként harcol a magyar családokért, gyermekekért. Tizenegy gyermek édesapja. Verseskönyvei és tanulmánykötetei jelentek meg. Tagja a Magyar Írószövetségnek és a Magyar Nemzeti Írószövetségnek.

Turbók Attila (1943, Budapest) – költő, újságíró, szerkesztő. Az ELTE bölcsészettudományi karán végzett 1975-ben. Az Ifjúsági Magazin irodalmi szer-

kesztője volt, dolgozott a Fialat Művészek Klubjában, kulturális szervezőként a Zeneakadémián, a művelődési ház igazgatójaként Leányfalun. 1980-tól húsz éven át egy bürtönügyi szakfolyóirat és a Bürtönűjság című hetilap szerkesztője. Őt verseskötete jelent meg. Budapesten él. A Magyar Nemzeti Írószövetség alapító tagja.

Túri Bertalan (1944, Berzék) – író, újságíró. Novelláit évtizedek óta olvashatjuk irodalmi folyóiratokban (Napjaink, Kelet Felől, Ezredvég, Magyar Múzsá, stb). Tagja a MÚK-nak és a Magyar Nemzeti Írószövetségnek. Írói munkásságáért 2020-ban kapott Váci Mihály-díjat. Tiszaujvárosban él.

Veráth Mária – költő, újságíró. Nemrég csatlakozott a Magyar Újságírók Közössége és a Rím Könyvkiadó alkotóközösségéhez. Tagja a Magyar Nemzeti Írószövetségnek.

Véssey Ede (1948, Budapest) – költő. Építészmérnök, a Budapesti Műszaki Egyetem adjunktusaként dolgozott, majd az USA egyik legnagyobb építészeti-mérnöki irodájának vezető tervezőjeként tartószerkezeti és szeizmikus tervezéssel foglalkozott. Versei a párizsi Irodalmi Újságban, folyóiratokban, és önálló kötetekben jelentek meg. Dallasban él. Legutóbbi verseskötete: *Számvetés* (Kráter, 2020).

Vitéz Ferenc (1956, Kiszvárd) – író, költő, irodalomtörténész, szerkesztő. Debrecenben él, egyetemi oktató. A Néző Pont folyóirat alapító-főszerkesztője.

Zatkalik András (1954, Budapest) – író, irodalomtörténész, tanár, újságíró. Több kötete jelent meg. Nagy sikerű könyve: *Boksay György idegenforgalmi és irodalmi munkássága* (Pannonhalma – Balaton). Szabad Sajtó-díjat kapott 2016-ban. A Magyar Nemzeti Írószövetség Márai-pályázatának első helyezettje. Először publikál a Magyar Múzsában. Budapesten él.

NAGYGYÖRGY ERZSÉBET

NINCS EGYEBEM

Nyúlnak az árnyak, a lelkek sóhaja hallik,
angyali hangok ringnak az ég peremén.
Orgonaillat kúszik az ablakomon,
hűlt szerelemnek a kínja belengi szobám.

Fekszem az ágyban, senki se lakja a szívem,
látom a múltat, vágy-teli arcod sejlík.
Éjjeli pillék lágy neszezését hallom,
s nincs egyebem csak az éjszaka málló csendje.

SZUDA BARNA

NEM MINDENNAPI LOGIKA

Kovács Kálmán festői életműve

Személyesen sosem találkoztunk. Nem bánom. Nem lettünk volna jóban. Nagyon konok volt, azt mondják – én is az vagyok. Nem tudtunk volna beszélgetni egymással, csak beszélni egymáshoz. Megismerni őt fokozatosan, a művein keresztül, szinte spirituális élmény. Minden lelkesedésem ellenére kellő óvatossággal kezelem a hagyatékát, próbálok szakértőhöz illő módon objektív, elfogulatlan maradni. Nehéz. Nehéz türelmesen várni, hogy az életműből rendezett kiállítások által „az újra felfedezett” Kovács Kálmán lassan, de végül is sikerrel találja meg az őt megillető helyet a magyar művészet történetében.

Az özvegyét, Kovács Erzsébetet 2013-ban ismertem meg Bécsben, amikor kiállítás nyílt Lucian Freud műveiből a *Kunsthistorisches Museum*-ban. Szóba került a férje és azt mondta: „Ő is festő. Már elmúlt nyolcvan éves, de még mindig keresi az utat.”

Akkor azt hittem, az útkeresés a különválásukra vonatkozik, arra, hogy Kovács Kálmán az ezredforduló után visszaköltözött Magyarországra. Évekkel később, 2017-ben, a művész halála után kezdtem feldolgozni a több ezer darabból álló életművet. Az egészen különböző stílusban és technikával készített alkotások láttán eszembe jutott: „...még mindig keresi az utat.” Erre utalt Erzsébet. Erre a fáradhatatlan, kíváncsi és kísérletező természetre, ami egy életen át inspirálta az alkotót, hogy mind közelebb és közelebb kerüljön a festészet esszenciáihoz, hogy megértse és magyarázza a művészet értelmét.

Kovács Kálmán (1927–2017)

Kovács Kálmán 1927-ben egy, akkor Csehszlovákiához tartozó faluban, Losonc közelében, Miksiben született. A 2. világháborút, a kommunista hatalomátvételt és a „padláslesöp-rés” rémuralmát is Miskolcon élte át. A front elvonulását követően vasútépítő mérnökhelyettesként dolgozott, és beiratkozott egy budapesti műszaki rajziskolába. Tanárai javaslatára a Képzőművészeti Főiskolán folytatta tanulmányait. Mesterei Ferenczy Valér és Molnár C. Pál voltak. Tőlük kapta az első szakmai instrukciókat, továbbá „Nagybánya üzenetét”.

1956-ban a forradalom aktív részese volt. A szabadságharc leverése után édesapjával Bécsbe menekült, ahol felvételt nyert a Képzőművészeti Akadémiára. Mesterei Oskar Kokoschka és Christian Ludwig Martin voltak. Kitűnő diplomával végzett. Bécsben műtermet és grafikai műhelyt rendezett be, és a nemzeti emigráció, a bécsi magyar közélet egyik kiemelkedő személyisége lett. Afféle nyugati kapcsolatként olyan alkotók pályáját segítette, akik ma már kulcsfigurái a kortárs magyar művészetnek, így Lakner Lászlóval és Gyémánt Lászlóval is baráti kapcsolatot ápolt. A 60-as évek végén egy időre Rómába költözött, ahol barátságot kötött Amerigo Tottal. Szerkesztőként és illusztrátorként működött közre az Integráció, az Atelier, a Nemzetőr és a Bécsi Napló alapításakor. Feleségével, Erzsébettel együtt elhivatottan támogatták a magyarországi demokratikus ellenzéket. A rákoskesztúri temető 301-es parcellájának mecénásai, az Inconnu művészcsoport pártfogói

Fiatal lány, akvarell, papír

Akt stúdium, rézkarc, papír

voltak. A 80-as évektől ők működtették a bécsi Kosmos kiadót és könyvkereskedést, ami hamarosan a magyarok legendás találkozóhelyévé vált. Nyugati magyar szerzők írásai és a szamizdat magyar irodalom mellett magyar írók műveit jelentették meg német nyelven. A könyvesbolt olyan írók törzshelye lett, mint Kányádi Sándor, Faludy György, Esterházy Péter, Tollas Tibor vagy épp Dalos György. Kovács

Kálmán a rendszerváltás után műtermet rendezett be Magyarországon. A Nyugat-Magyarországi Egyetemen 1999-től docens, a grafikai műhely vezetője. Ezzel párhuzamosan Győrbe költözött, elkötelezte magát az alkotás és a tanítás mellett, valamint elszántan segítette a művészeti életet szülőföldjén, a Felvidéken. A magyar kultúra napján hunyt el, 2017-ben.

Kitántorgók, olaj, farostlemez

* * *

Bár a művészi hagyaték feldolgozása már három éve kezdetét vette, mindmáig nem teljes. A feltárást nehezíti, hogy az életút bizonyos időszakai szinte teljesen ismeretlenek. A művek azonosítását az sem segíti, hogy az alkotó előszeretettel változtatta kézzegjét: K, KK, Kovács, Kovacsovic – csak néhány példa a szignók közül. Ám éppen ettől a változatosságtól, a szokatlan sokszínűségtől olyan izgalmas az utókorra maradt műegyüttes, amit teljes egészében bemutatni egyelőre kivitelezhetetlen vállalás. Hogy is lehetne egy ilyen szerteágazó életművet artikulálni, amikor nem csak a fizikai állomány feldolgozása hosszadalmas, de bizonyos szakmai szempontok is tisztázatlanok?

Látogatók, olaj, vászon

Ilyen például az alkotó nemzetiségének kérdése, valamint az ennél jóval összetettebb témakör, a művész stílusának meghatározása. A klasszikus irányzatok, a 20. század izmusai és a modern tendenciák egyazon életművön belüli váltakozása zavarba hozza a művészet iránt érdeklődő közönséget, a szakértőket és a műtárgypiac szereplőit is. Hiszen a kategorizálás, a „felcímkézés” hiánya ebben az esetben bonyolítja a megismerést, a befogadást. A 60-as években elért hirtelen sikerek után, éppen ezért történhetett, hogy a művész elzárkózhatott: kiállítani, gyakran értékesíteni sem volt hajlandó műveit. Nem látott lehetőséget abban, hogy könnyen determinálható, önmagát ismétlő, esetleg az aktuális korstílust utánzó alkotóvá váljon. Ennek következtében minden kiállítás

alkalmával precíz válogatás, a stílusok és a korszakok szerinti csoportosítás szükséges ahhoz, hogy áttekinthetővé váljon az a nem mindennapi logika, amit az életmű tükröz.

Az elmúlt év kutatómunkájának köszönhetően sikerült meghatározni azokat a periódusokat, amik ebben a rendkívül komplex életműben igazán markánsak, egyediek. Ilyen például az az Európai Iskola hatását értelmező rövid időszak, ami a művész akadémia tanulmányéveit követte, vagy az azutáni néhány év, amit az expresszionizmus iránti elköteleződés jellemez. De hasonlóan karakteres, inkább a fotorealizmus

irányelveit közvetítő alkotások kerültek elő a közelmúltban, melyeket az alkotó már itthon, Győrben, élete utolsó szakaszában készített, és amik azonnal magántulajdonba kerültek – így a katalogizálásuk mostanáig váratott magára.

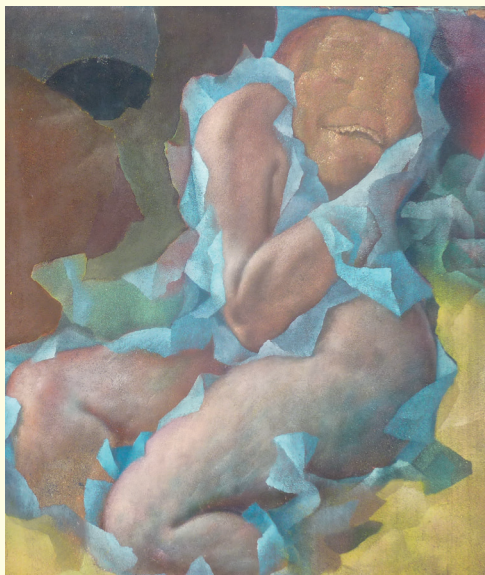
Csendélet I., olaj, farostlemez

Csendélet II., olaj, vászon

Kovács Kálmán festő diplomát szerzett a bécsi Képzőművészeti Akadémián, mindazonáltal legalább annyira magáénak érezte a grafika médiumait, mint a festészet eszköztárát, így grafikai művei, továbbá fotográfiái egyaránt jelentősek. Pályája korai szakaszában, a realizmus iránti rajongása ellenére hirtelen az absztrakció felé fordult. Az ekkor készült litográfiái tették ismertté Ausztriában, illetve Olaszországban. Rómában, 1962-ben kiállított munkái jól szemléltetik a kor absztrakt konstrukcióit, de már a

művész sajátos, a 60-as évek végén kiteljesedő stílusában készültek: a figuratív elemek drámai hatású kompozíciókban mosódnak össze. A művészt a teljes absztrakció iránti igénye sarkallhatta kísérletezésre, új technikák kidolgozására, így a 70-es években készített sorozatain szembevető a textúrák, az anyagok jellegzeteségeinek dominanciája. Az absztrakt expresszionizmusra emlékeztető, az „anyag szabad akaratát” érvényesítő megoldásokat is szívesen alkalmazta. Fokozatosan, csak a 80-as években tért vissza a figuratívításhoz, később a realizmushoz. A rendszerváltást követően ismét a festészet iránt kötelezte el magát, a grafikától eltávolodott. A 60-as, 70-es és 80-as évek nyomatainak többségét azon a máig működőképes litográf gépen készítette el, amit a győri Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum vásárolt meg a művésztől a grafikai műhely számára. Az ezredforduló után, újra az akadémizmus és a realizmus szabályait követve, saját absztrakt formáit is figurálisabbá formálva: egyfajta önvizsgálatot gyakorolt. Alkotói pályájának csaknem minden elemét és motívumát átdolgozta, foglalkoztatta az „eredeti” és a „másolat” viszonyának kérdése. Ezzel az önreflexióval, művészetének összefoglalásával töltötte élete utolsó éveit.

Kísérlet, olaj, homok, vászon

Memento, olaj, vászon

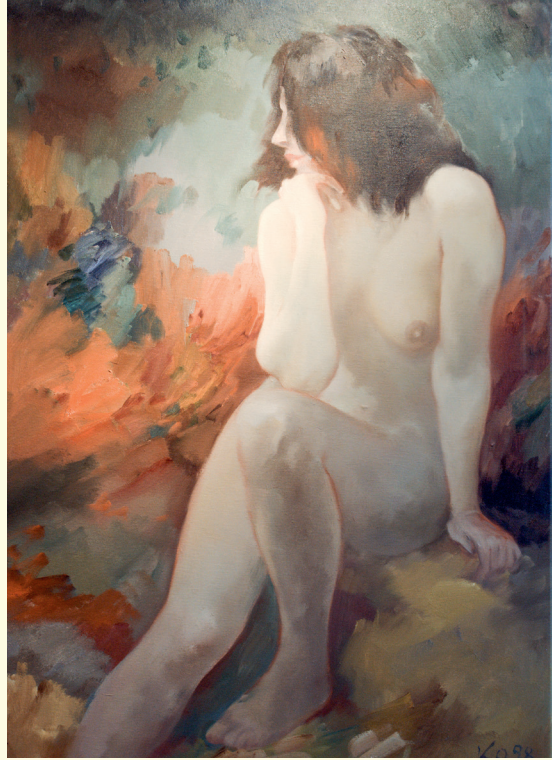
* * *

Igaz, Kovács Kálmán jól ismerte az Európai Iskola, a non-figuratív, a geometrikus, az organikus művészet nagyjait, iskolázottsága alapján azonban a neoklasszicista, az Árkádia, az akadémikus festészet stílusait említhetjük művészetével összefüggésben. Tisztelte Kassák Lajos munkásságát, rajongásig szerette Juan Miró, Georges Braque alkotásait, szobrászati ízlését Jacques Lipchitz, míg a mozgással kapcsolatos festészeti élményeit Umberto Boccioni világával hozhatjuk kapcsolatba. Mindezek az irányzatok azonban csupán szubjek-

tív preferenciáit jellemezték, virtuóz rajzkészségét inkább az alkalmazott művészet szolgálatába állította, egyéni teljesítményét pedig a kísérletezés határozta meg. Ez inkább formavilágának, mintsem tematikájának leírásához nyújt segítséget.

Újdonságot a technika, az anyaghasználat terén kereshetünk munkáiban. Személyes élmények és ismeretségek eredményei lehetnének azok a csoportképek, amiken a sajátjával azonos sorsot, vagyis az emigrációt vállaló magyarok közösségét jeleníti meg. A társadalmi feszültségek, a szociális kérdések időről időre felkeltik a művész érdeklődését, de csak néhány festmény erejéig kötelezi el magát a tárgykör iránt.

A legmarkánsabb figurális témát ugyanis a nők jelentik az életműben. Félprofilból, elől- és hátulnézetből, felöltözötten és mezítelenül, önállóan vagy sejtelmes, sokszor

Ülő nő, olaj, vászon

Démon I., olaj, vászon

meghatározhatatlan személyiségű társ jelenlétében, mindennapos pózban láthatjuk. Mozdulatai nem akarnak jelentést hordozni, nem próbálnak narratív, sem deskriptív tartalmat bemutatni, jelenlétük egészen egyszerűen tartalom nélküli vizuális toposzszá szelődül. Merengő, tevékeny, szépítkező, napba néző, aktív vagy passzív megformálásban a teljes életművet, mint a női nemhez szóló dicsőítő éneket értelmezhetjük.

Ezek a formák nem a szépséget általában ábrázolják, nem is élethű portrékkal van dolgunk, nem a karcsúság vagy éppen

ellenkezőleg a molettség áll a tekintet középpontjában. Van, ahol csak egy-egy ruhadarab, egy-egy tárgy lesz hangsúlyos, az alak szinte háttérbe szorul a melltartó, vagy éppen a hatalmas kalap takarásában. A mozgalmas formák Juan Miró szabad struktúráit idézik emlékezetünkbe. Alkalmanként gyöngéden, egy-egy női arc sematikus rajza bontakozik ki a finoman húzott vonalakból, másutt a nő veszélyes lényé, vámpírszerű megfogalmazása, a 19. század végének femme fatale-alkotásait eleveníti fel.

Támasz, olaj, vászon

Az alkotások sokszínűsége stílusnélküliséget is

jelent. Kovács Kálmán, amennyire eltökélten és elvágólagosan átlépte szülőföldjének fizikai határait, annyira bátran mozgott a különböző korok stílusainak keretei között is. A másolást a technikai tudás elsajátításaként értelmezte, ahogy az akadémiai képzés gyakorlata is ezt mutatja. Megújulási kísérleteinek egy jelentős fázisa az absztrakcióra törekvő olajfestményein érhető tetten. Részben konstruktivista (építkező), részben dekonstrukciót (széttördelő, geometrikus vagy organikus egységekre bontó) képszer-

kesztést láthatunk. Az itthonról ismert mesterek közül talán Barcsay Jenőt érdemes összefüggésbe hozni a művésszel. A 70-es évektől új utakat keresve éles fény-árnyék kontrasztok jellemzik munkáit. Színházi díszletek inspirálhatták azokat a fád színvilágú, mégis éles ellentétekkel dolgozó, szpotszerű megvilágítást felhasználó grafikáit, amik szintén ebből az időből valók.

Tanulmány a Támasz című műhöz, olaj, papír

Óriásira nagyított tengeri csigák, kagylók, a reneszánsz, majd a szürrealista művészetből ismert eltorzított, az arányokat az ember parányiségának jelzésére szolgáló parabolák tűnnek fel ezen a komor, leginkább földszíneket használó képeken. Talán a kagyló – mint a tenger visszhangja – személyiségének arra az oldalára mutathat rá, ami inkább tükröző, befogadó, sértő, ugyanakkor bezárkózó, akivel sokszor inkább törté-

Hátakt, vegyes technika, papír

Téli csendélet, olaj, vászon

nek a dolgok, miközben kreatív teremtéséhez mély fájdalomra van szüksége.

Önálló rendszerbe állíthatjuk azokat a festményeket, azt a kisméretű színes olajfestmény sorozatot, ahol halmozott, de szigorúan elrendezett, kényes egyensúlyba kényszerített figurákat látunk, amit úgy is értelmezhetünk, mint a harmonia leképezését.

A minimalizmusra törekvő felfrissüléshez is utat mutathatott ez a széria, ami a tépésekhez hasonló szemlélettel, kollázsszerűen értelmezte újra a rendelkezésre álló képteret. A szürrealizmus chirichói iránya, a metafizikus festészet itt-ott megjelenik Kovács Kálmán hideg, csupán organikus elemekből összeállított képeinek háttérében. Ezt a perspektivikus látásmódot, a színhasználatot, a szerkesztés elveit egyaránt jellemzi és leginkább az olyan egyedi munkákban koncentrálódik, mint amit a kiadvány címlapján mutatunk be.

Gyémánt László, Kosuth-díjas festőművész így emlékszik vissza *Gyémántográfia* című könyvében Kovács Kálmánra:

„Élmény volt látni, ahogy dolgozik! Kezdetben a fa törzsén röcögött vastagon a festék, aztán gyűrött papírral szedett fel élénk színeket a palettáról, majd tévedhetetlen, biztos mozdulatokkal nyomta a vászon megfelelő helyére, és így kibontakoztak a fák lombján megcsillanó fények. Végül egy rongy segítségével kialakult a víztükör, befejezésként egy-egy megcsillanó fodor a víz felületén a spachli élével, és már mehettünk is kávézni. Kálmán úgy dolgozott, mint egy zsonglőr. Ellentmondá-

Doktorok, olaj, vászon

sos, de rendkívül szimpatikus volt számomra. Sohasem unatkoztam a társaságában. Láttam a képeit, amiket annyira önmagának festett, hogy kiállításokon sem szerepeltet-

Tér, olaj, vászon

te őket. Ezek a szó nemes értelmében jól megfestett képek voltak, elgondolkodtató, protestáló tartalmúak. A litográfiái rendkívül gondosan kimunkáltak, engem Tamayora emlékeztettek, főként absztraktok. Esténként elmentünk a Galizi nevű eszpresszóba kávézni, sakkozni, sőt gyakran ott is vacsoráztunk. Itt minden étel lengyel volt, úgy, mint maga a tulajdonosnő is. Rövid idő alatt a mi kis magyar klikkünk ugyanolyan törzsvendég lett, mint a Grabenről betérő prostituáltak, akik két „műszak”

között odajöttek rendbe szedni magukat. Kálmánnal versenyezve portrékat rajzoltunk a lányokról, akik örültek ennek, hiszen a rajzainkat nekik adtuk... és minél több volt bennünk az alkohol, annál nagyobb meggyőződéssel akartuk megváltani a világot.”

Kárpáti Kamil, József Attila-díjas író egy, a *Bécsi Napló*ban megjelent cikkében Kovács Kálmán kiállításáról azt írta:

„A sok kerülőt és mellékutat is végigjárt Kovács Kálmán új korszaka különös figyelmet érdemel. Már pályaindítói sem akárik voltak. Molnár C. Pál és Varga Nándor Lajos az 50-es évek első felében Pesten, majd 1957-ben Oskar Kokoschka akadémiaja emelte magasan az akkori szocreál magyar szellemi meszesgödre fölé. Előbbiek Európa virágkorának örök érté-

keit kódolták belé, az osztrák mester pedig a nagy lázadás, az expresszionizmus forrásvidékére kalauzolta. Annak a művészeti iránynak a műhelyébe vezette, ahonnan a leg-

Dekonstrakció II.

Dekonstrakció I.

több modern izmus kirajzott. Kovács Kálmán elsősorban az Amerikában nagy tért hódító Pop Art és a fotó legális kapcsolatából indult ki, ez az út látszólag vissza-, valójában előrevezette a szürealizmushoz, főleg Salvador Dalíhoz. A stilizáció, a jellel sűrítés, tehát a kivonás helyett Kovács Kálmán a szorzást, a részlet sokszorozását választotta. Nem azt vállalta, hogy egy csepp tengervíz azonos a tengerrel, Kovács Kálmán ennél

jóval többre jött rá: arra, hogy az egy csepp tengerben teljes egészében benne van a tenger. Az ő cseppje nem a tenger kivonata, hanem a foglalata.”

Lezsák Sándor, József Attila-díjas költő, politikus a *Magyar Hírlap*ban megjelent nekrológja szerint:

„Nem elég a tehetség – mondta Kálmán –, a szakmát meg kell tanulni és egy életen át a tudást csiszolni, új és új ismeretekkel kell bővíteni. Tudod, a biennálé képeinek, szobrainak a fele blöff, hazugság, féltehetségek és jól menedzselte dilettánsok üzleti vállalkozása. Csak azt nehéz meghatározni, hogy melyik fele, melyik az üresjárat, a sablon sablonja. Kik azok, akik mesterségbéli tudás nélkül akadtak meg, ismétlik önmagukat és szorítják zöld négyzetbe a bordó háromszögeket és szorongatják

Kompozíció IV.

Őszi csendélet, olaj, vászon

fekete háromszögekbe a piros négyzeteket.

Kálmán keserűen, szomorúan beszélt a kiállítótermekben elburjánzó szakmai giccsparádéről, a piacosított művészeti élet torzító hatásairól, de kigyúlt az arca, amikor értékről, új szakmai fortélyokról, technikai megoldásokról szólt. Máiig emlékezetes marad számomra, ahogyan beavatott az akrilfestészet rejtelmeibe, és ez oly erősen hatott rám, hogy szinte vele együtt örvendeztem azon, hogy már van olyan folyadék, amely lassítja a száradást.

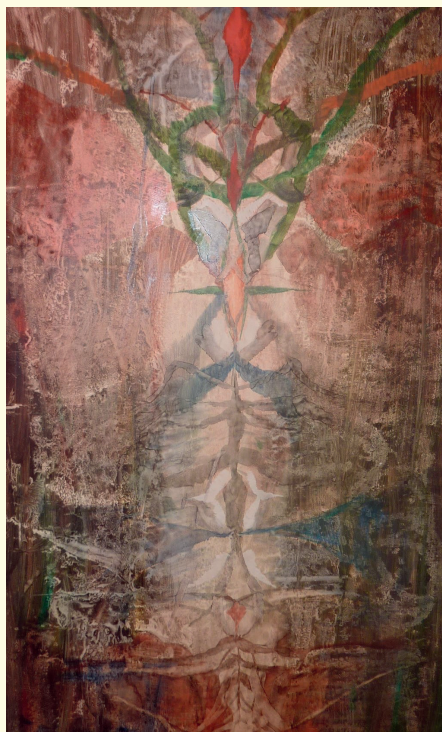
Most kiszakadva a velencei biennálé korabeli hangulatából, rögzítem, hogy Kovács Kálmán sokoldalú művész volt. Festőművészi és rajzművészi, grafikus tudását a Budapesti Képzőművészeti Főiskola után, 1956 és 1962 között Rocchefeller-ösztöndíjasként a bécsi Képzőművészeti Főiskolán bővítette, majd

kitűnő diplomával részt vett Oskar Kokoschka két salzburgi nyári akadémiján. Tanult retusálást, filmkészítést, fotográfiát. Életét végigkísérte a rézkarc és litográfia szeretete.

Írt művészettörténeti tanulmányokat, részt vett művészeti folyóiratok szerkesztésében és kiadásában, művészeti tárgyakat okta-

Árnyak, olaj, vászon

Morandi emlékére, olaj, vászon

tott főiskolán, egyetemen, és a kultúra, a művészet hiteles közvetítése érdekében folyamatosan tartotta a kapcsolatot művelődési otthonokkal, galériákkal, egyházakkal, önkormányzatokkal.”

Lezsák Sándor nekrológiájában felhívta a figyelmet, hogy „Kovács Kálmán hamu alatt parázsló személyiség, sokoldalú művész volt. Bár az expresszionista, majd absztrakt és pop-art irányzat követőjeként kezdte életpályáját, végig megőrizte kapcsolatát a természet és az emberek valóságú ábrázolásával.

Magyarországon már a kilencvenes évek elején megismerhettük a sajátosan egyedi, a modernizmust a realista művészettel harmonizáló képeit. Egy 1993. évi kritika joggal méltatta, miszerint az absztrakt utáni útkeresése révén korszerű eszközökkel hívta fel a figyelmet a természet védelmére.

A megsebzett természetet bemutató képei, például a *Haldokló erdő* ágrengetege, a szépséges Duna-partot elcsúfító olajoshordók taszító látványa vagy a Fertő-tó ritkuló nádasai az egészséges veszélytudatot erősítik.”